

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

На правах рукопису

ГИРИЧ ОКСАНА ТАРАСІВНА

УДК 327:502/504

**ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА У ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник –
доктор політичних наук,
професор **Чекаленко Л.Д.**

Київ – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	2
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВІДНОСИН	11
1.1. Витоки глобальної екологічної думки	11
1.2. Історіографія глобальної екологічної політики	26
1.3. Політичні аспекти глобальної екологічної кризи як провідної світової проблеми сучасності	40
Висновки до Розділу 1	52
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ І МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	55
2.1 Інструментарій управління екологічною ситуацією в діяльності держав «великої двадцятки» (G20)	55
2.2. Правові засади врегулювання екологічних проблем в діяльності ООН	79
2.3. Діяльність міжнародних установ, національних держав, урядових та неурядових організацій як суб'єктів екологічної політики	94
Висновки до Розділу 2	120
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	123
3.1. Основні тенденції щодо створення ефективної системи захисту навколишнього середовища	123
3.2. Пріоритетні напрямки стабілізації екологічної ситуації	145
3.3. Новітні проекти та програми створення глобальної системи екологічної безпеки	163
Висновки до Розділу 3	184
ВИСНОВКИ	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	197
ДОДАТКИ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. Всесвітня метеорологічна організація – ВМО
2. Всесвітня організація охорони здоров'я – ВООЗ
3. Всесвітній фонд дикої природи – ВФДП
4. Генеральна Асамблея ООН – ГА ООН
5. Глобальний екологічний фонд – ГЕФ
6. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. – Декларація Ріо
7. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою 1963 р. – Московський договір
8. Екологічна Конституція Землі – ЕКЗ
9. Економічна і Соціальна Рада ООН – ЕКОСОП
10. Європейська асоціація національних метеорологічних установ European – EURAMET
11. Європейська економічна комісія ООН – ЄЕК ООН
12. Європейська та середземноморська організація з карантину та захисту рослин – ЄОКЗР
13. Європейський банк реконструкції та розвитку – ЄБРР
14. Європейський Парламент – ЄП
15. Європейський Союз – ЄС
16. засоби масової інформації – ЗМІ
17. Комісія ООН зі сталого розвитку – CSD
18. Конвенція з регулювання китобійного промислу 1946 р. – Конвенція про китобійний промисел
19. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів, 1971 р. – Рамсарська конвенція

20. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. – Конвенція ЕНМОД
21. Конвенція про запобігання забрудненню морського середовища шляхом захоронення з суден і літальних апаратів 1972 р. – Конвенція Осло
22. Конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 р. з Протоколом 1978 р. – Конвенція МАРПОЛ 1973/1978 р.
23. Конвенція про запобігання забрудненню морського середовища з наземних джерел 1974 р. – Паризька конвенція
24. Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. – Лондонська конвенція
25. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р. – Конвенція СІТЕС
26. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. – Конвенція про всесвітню спадщину
27. Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин 1979 р. – Боннська конвенція
28. Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р. – Конвенція Еспо
29. Конвенція ООН про право несудноплавного використання міжнародних водотоків 1997 р. – Конвенція про міжнародні водотоки
30. Конвенція про співробітництво в галузі охорони та сталого використання ріки Дунай 1994 р. – Конвенція по Дунаю
31. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р. – Конвенція про транскордонне забруднення повітря
32. конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку – UNCED
33. країни центрально-східної Європи – країни ЦСЄ
34. Міжнародна асоціація «Мережа баз даних про Землю для освіти та наукових обмінів» – EDNES
35. Міжнародна асоціація розвитку – MAP

36. Міжнародна морська організація – ММО
37. Міжнародна неурядова організація – МНУО
38. Міжнародна організація цивільної авіації – ІКАО
39. Міжнародний банк з реконструкції і розвитку – МБРР
40. Міжнародне агентство з атомної енергії – МАГАТЕ
41. Міжнародний валютний фонд – МВФ
42. Міжнародний союз охорони природи – МСОП
43. Міжнародний орган з морського дна – МОМД
44. Міжнародний трибунал з морського права – МТМП
45. Організація з безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ
46. Організація Об'єднаних Націй – ООН
47. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО
48. природні території під охороною – ОПТ
49. Програма «Взаємодія суша – океан у береговій лінії» – LOICZ
50. Програма «Глобальна атмосферна хімія» – IGAC
51. Програма «Глобальні зміни в минулому» – PAGES
52. Програма «Динаміка глобальних океанічних систем» – GLOBEC
53. Програма з підтримки нового світового економічного порядку – НСЄП
54. Програма ООН з навколишнього середовища – ЮНЕП
55. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй – ПРООН
56. Програма TACIS – TACIS
57. Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй – ФАО
58. Проект «Біосферні аспекти гідрологічного циклу» – ВАНС
59. Протокол 1997 р. до Конвенції про зміну клімату 1992 р. – Кіотський протокол
60. Протокол про охорону навколишнього середовища 1991 р. до Договору про Антарктику 1959 р. – Протокол про охорону навколишнього середовища Антарктики

61. Протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, 1987 р. до Віденської конвенції про охорону озонового шару 1985 р. – Монреальський протокол
62. Рада Безпеки ООН – РБ ООН
63. Рада Європи – РЄ
64. Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату – РКЗК ООН
65. Світова організація торгівлі – СОТ
66. Світовий Банк – СБ
67. Співдружність Незалежних Держав – СНД
68. теплоелектростанція – ТЕС
69. «Group of Twenty Finance Ministers and Central Bank Governors» – G20 або «Велика двадцятка»

ВСТУП

Актуальність теми. Процеси глобалізації у сучасному світі зумовлюють необхідність формування нової стратегії мислення, спрямованої на усвідомлення докорінної взаємозалежності та взаємопов'язаності між різними формами вияву екологічних викликів, що загрожують безпечному розвитку людської цивілізації. У розвинених державах світу екологічні виклики набувають дедалі більшого значення та перетворюються в суттєвий фактор внутрішньої політики.

З другої половини ХХ століття відбувається інтенсифікація кооперації міжнародної спільноти з метою об'єднання зусиль для вироблення та реалізації єдиної екологічної політики в системі міжнародних відносин. Успішність екологічної політики окремих держав все більше залежить від ефективності спільних дій – взаємодії у протистоянні викликам глобалізації. У зв'язку з зазначеним на порядок денний виходить гостра потреба проаналізувати політичні аспекти глобальних екологічних проблем, інструменти та механізми їх вирішення, особливості діяльності держав та міжнародних організацій у розв'язанні екологічних викликів, а також окреслити перспективи створення глобальної системи екологічної безпеки та з'ясувати участь України у цьому процесі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах наукової програми № 0112U000929 «Становлення сучасної багатополусної системи міжнародних відносин: історичні витоки і тенденції» та № 0115Г000757 «Політичні проблеми міжнародної безпеки у сфері протидії розповсюдження ядерної зброї»

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття особливостей реалізації екологічної політики світових структур в сучасних трансформаціях міжнародних відносин. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- надати неупереджену оцінку міжнародним схемам у виробленні та реалізації єдиної екологічної політики;

- розкрити політичну складову глобальних екологічних проблем, при цьому охарактеризувати інструменти та механізми їх вирішення;
- виявити особливості діяльності міжнародних організацій та держав у протистоянні екологічним викликам;
- розкрити історію розвитку екологічних ідей в суспільно-політичній думці;
- окреслити перспективи створення глобальної системи екологічної безпеки на прикладі діяльності ООН;
- виокремити інструменти реалізації екологічної політики країн «Великої двадцятки» (G20);
- визначити правові засади врегулювання екологічних проблем на універсальному та регіональному рівнях;
- з'ясувати тенденції створення ефективної системи захисту навколишнього середовища в Україні;
- через дослідження участі України в реалізації проектів та програм зі створення глобальної системи екологічної безпеки окреслити можливі сценарії впливу нашої країни на перебіг існування людства доби глобалізації.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини як система політичних, економічних, соціальних, культурних, правових, воєнних та інших зв'язків між народами та державами доби глобалізації.

Предметом дослідження є історичні, інституційні, правові та організаційні складові реалізації екологічної політики провідних світових структур в новітній системі міжнародних відносин, що трансформується, та місце України у механізмі протистояння сучасним екологічним викликам.

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань у дисертаційному дослідженні були використані наступні методи: історичний – для аналізу еволюції в поглядах вітчизняних та зарубіжних дослідників на екологічну проблему в міжнародних відносинах; порівняльний – для визначення спільних, особливих і специфічних характеристик в екологічній політиці країн «великої двадцятки»; інституційний – для дослідження ролі екологічної політики в процесі

інституційних трансформацій в Україні; структурно-функціональний – для визначення характеру участі України у роботі міжнародних організацій, реалізації окремих програм та проектів спрямованих на створення глобальної системи екологічної безпеки; статистичний – для визначення та порівняння показників, що характеризують стан екології в Україні та світі; а також системний підхід – для дослідження екологічної політики як складової в системі міжнародних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів:

- у вітчизняній політологічній науці уперше проаналізовано міжнародні схеми вироблення та реалізації спільної екологічної політики, при цьому охарактеризовано інструменти та механізми розв'язання екологічних проблем;

- виокремлено особливості діяльності міжнародних організацій та держав у протистоянні екологічним викликам;

- отримав подальший розвиток комплексний аналіз праць вітчизняної та зарубіжної суспільно-політичної думки, які акцентують увагу на проблемах внутрішньої політики окремих держав у сфері екології, міжнародної екологічної політики, а також засадничих підходів в її реалізації у процесі історичної трансформації системи міжнародних відносин;

- уперше виокремлено політичні, правові, фінансові, наукові та культурні інструменти реалізації екологічної політики країн «великої двадцятки» (G20);

- особливу увагу приділено найбільш ефективному інструменту реалізації міжнародної екологічної політики – міжнародно-правовим засадам діяльності ООН у сфері екологічної безпеки;

- у результаті аналізу екологічного законодавства України та практики його реалізації з'ясовано перспективи створення ефективної національної системи захисту навколишнього середовища;

- проаналізовано задіяння Україною механізмів реалізації нормативно-правових актів та програм зі створення глобальної системи екологічної безпеки. При цьому участь України у реалізації світової екологічної політики визначається як фактор модернізації внутрішньої системи державної політики у сфері екології.

Практичне значення отриманих результатів. Результати та висновки дисертаційної роботи можуть бути використані для продовження наукових досліджень у сфері міжнародної екологічної політики та в підготовці спеціальних навчальних курсів, що пов'язані з глобальною екологічною безпекою та участі України в її реалізації. Вони також можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування та неурядовими організаціями для підвищення рівня екологічної культури громадян та в процесі подальшої модернізації системи екологічного законодавства України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження були повідомлені та обговорені на засіданні відділу ДУ «Інститут всесвітньої історії НА України», Міжнародній науковій конференції «Еволюція світового розвитку: глобальні виклики і глобальна дипломатія» (18 грудня 2014 р., м. Київ); III Міжнародному молодіжному форумі «Глобалізаційні виклики і багатостороння дипломатія» (18 березня 2015 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції «Внешняя политика Туркменистана как фактор безопасности и стабильности в мире» (12 березня 2015 р., м. Київ); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (23 квітня 2015 р., м. Київ).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 6 статтях у фахових наукових виданнях та у 3 тезах виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, основний текст якої – 190 сторінок. Список використаних джерел та літератури нараховує 339 найменувань на 35 сторінках, а додатки – на 18 сторінках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВІДНОСИН

1.1 Витоки глобальної екологічної думки

Екологія - комплексна наука, що вивчає відносини рослинних і тваринних організмів та їх угруповань між собою з навколишнім середовищем [183, с. 137]. За іншим визначенням, екологія - наука про взаємодію між живими організмами і середовищем їх проживання та закономірності взаємодії природи і суспільства [88, с. 78]. Слово «екологія» походить від грецького «oikos» – дім і «logos» – наука. Зародження екології як науки відбулося 14 вересня 1866 р., коли німецький біолог Ернст Геккель поставив підпис під передмовою до своєї книги «Всезагальна морфологія організмів», запропонувавши таке визначення: «Під екологією ми розуміємо загальну науку про відношення організмів до навколишнього середовища, куди ми відносимо всі «умови існування» в широкому розумінні цього слова. Вони – частково органічна, частково – неорганічна природа». Сучасні дослідники визначають екологію як частину загальної науки біології, хоча підкреслюють і її комплексність. Актуальні варіанти визначення [112, с. 30].

- дисципліна, що вивчає загальні закони функціонування екосистем різного ієрархічного рівня;
- комплексна наука, що досліджує середовище проживання живих істот, у тому числі людини;
- дослідження становища людини як виду і суспільства в екосфері планети, його зв'язків з екологічними системами і ступеня впливу на них;
- наука, що вивчає відносини між організмами і всіма фізичними і біологічними чинниками, що в сукупності впливають на дані організми.

Загалом, екологія людини вивчає взаємовідносини людини з навколишнім середовищем. «ноосфера». Біосфера, потоки енергії в екосистемі, біологічні ритми, екосистеми та їх продуктивність в цілому є предметом екології, саме поняття екології не обмежується в нуді лише біологічними значеннями. Що

стосується людини, то біологічну сторону даного поняття розглядають, поєднуючи її з технічними економічними та соціальними сторонами життя суспільства в цілому. В сучасному світі розширюється склад природних ресурсів, які використовуються для ведення економічної діяльності. Однак збільшується загальний обсяг промислових відходів, які викидаються та потрапляють у природне середовище. Саме тому природоохоронні заходи проти забруднення природного середовища та заходи для відновлення природних ресурсів потребують значних капіталовкладень. Тому використання безвідходної технології для промислового та сільськогосподарського виробництва, а також замкнуті цикли природокористування, що виключають викид шкідливих відходів та речовин – основний та єдиний шлях до розв'язання проблем екології.

За даних обставин, стрімке погіршення природного середовища, активні творчі дискусії сприяли збагаченню традиційних понять і виникненню нових, зокрема таких, як: глобальна екологія, мегаекологія, екологія людини, інтелектуальна екологія, філософія екології, екологічний тоталітаризм, екологічний колапс, екологічна безпека та ін. Найбільш важливими для теми дослідження, отже є екологія людини і соціальна екологія. Екологія людини – це комплексний науковий і науково-практичний напрям досліджень взаємодії народонаселення (популяції) з навколишнім соціальним і природним середовищем. Соціальна екологія – інтегральна міждисциплінарна наука, яка на якісно новому системному рівні вивчає взаємовідносини між суспільством і природою та розробляє наукові принципи гармонізації їхньої взаємодії на основі раціонального природокористування. Соціальна екологія формується на межі природничих, суспільних і технічних наук. Предметом теоретичної соціальної екології є вивчення закономірностей взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, розроблення загальної теорії збалансованої взаємодії суспільства і природи. Предметом прикладної соціальної екології є комплексне вивчення та моделювання регіональних і локальних соціоекосистем з метою визначення їхньої оптимальної функції структури. Основним завданням соціальної екології є гармонізація взаємовідносин між суспільством і природою, створення на

цій основі нового природного, культурного, середовища шляхом оптимізації функцій. структуризації регіональних і локальних екосистем. Глобальна екологія - розділ екології, що досліджує глобальні екологічні проблеми, які належать до біосфери загалом або великих її частин (закономірності еволюції біосфери, вплив діяльності людини на біосферу, колообіг речовини в біосфері тощо).

Для політологічного аналізу одним з ключових термінів є «екологічна безпека» – сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, соціально-економічно, політично без значних збитків [183, с. 49]. Як зазначено у екологічній енциклопедії В. Данілова-Данільяна, екологічна безпека полягає саме у ряді заходів, які забезпечують мінімальний рівень шкідливої дії на людину в процесі природокористування [272, с. 138]. Це означає попередження технологічних процесів, які видозмінюють оточуюче середовище, трансформуючи його у непридатне для людського існування. Іншими словами, це різновид ширшого явища «безпека», що визначає захищеність особистості, суспільства, регіону, держави, світового співтовариства і природи від негативного впливу антропологічного фактора на навколишнє середовище. Глобальна екологічна безпека включає природничу, соціальну та політичну складові. Соціальна складова полягає у зростанні чисельності народонаселення в країнах, що розвиваються і збільшенні споживання в розвинених країнах, спрямованого в основному на задоволення вторинних потреб. Політична складова включає екологічні загрози з боку національних інтересів держав, діяльність транснаціональних корпорацій, екологічного тероризму, війн і злочинності.

При звертанні до екологічної проблематики в планетарному масштабі досить широко вживаним є термін «екологічна криза». У спеціалізованому словнику М. Мусієнко, термін позначає напружені взаємовідносини людини з природою, які характеризуються невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у людському суспільстві ресурсно-екологічні можливостям біосфери [183, с. 239].

Досить часто він некоректно вживається з метою драматизації викладу змісту матеріалу або мовлення як синонім поняття «екологічна катастрофа». Український дослідник О. Валуйський розрізняє поняття кризи і катастрофи наступним чином [29, с. 70].

- криза – це поворотний пункт, різкий, крутий перелом у чому-небудь, важкий перехідний стан;

- катастрофа – це переворот, лихо, загибель, відхід у небуття, подія, яка спричиняє тяжкі наслідки, початок безповоротних змін, таких близьких, які вже критично небезпечні для людини і суспільства.

Поняття «екологічна криза» та «соціально-екологічна криза» мають також свої відмінності. У випадку екологічної кризи біосфера, як правило, деградує, втрачає стійкість та здатність до змін. Аналіз екологічних криз, переважно, здійснюється вченими-природознавцями, які оцінюють процеси та явища, наприклад, збільшення концентрації парникових газів у повітрі, скорочення біологічного різноманіття, зношення озонового шару Землі ті ін.

Соціально-екологічна криза – антропогенна криза, що виникла як результат людської діяльності і, як наслідок – порушення рівноваги системи «людина-суспільство-природа». Даний тип кризи аналізують за допомогою таких гуманітарних наук: філософією, як універсальним типом знань, та політологією, як наукою про управління відносинами «суспільство-природа». Стрижневим терміном для політологічного аналізу явища є поняття «екологічна політика» - система заходів, які пов'язані з впливом суспільства на навколишнє природне середовище. Екологічна політика також являє собою систему дій для забезпечення екологічної безпеки. Екологічній політиці можна дати визначення як системі цілей та дій державних органів влади та управління, спрямованих на задоволення екологічних потреб населення та забезпечення екологічної безпеки держави.

Аналіз світового досвіду реалізації екополітики показує, що акцент для досягнення екологічних цілей був зроблений на такі адміністративні засоби впливу: застосування жорстких стандартів та норм якості продукції і навколишнього природного середовища; угоди про контроль над забрудненням

природи, які укладаються органами влади; використання екологічної експертизи виробничих проектів; застосування природоохоронних програм локальних, місцевих, національних та міждержавних рівнів.

Екологічна політика виступає як упорядкування в суспільстві ставлення людини до природи з метою захисту і розвитку як самої людини, так і навколишнього середовища. Державна екологічна політика покликана стати одним з найважливіших факторів управління соціально-екологічною ситуацією як система специфічних юридичних, економічних, а також політичних заходів, які впроваджуються державою з метою управління екологічною ситуацією. Держава, яка має на меті забезпечення збалансованого розвитку економіки, природи та суспільства повинна забезпечити раціональне використання природних ресурсів на своїй території.

Глобальна екополітика – міжнародні, зовнішньоекономічні та політичні дії, що проводяться з урахуванням запасів природних ресурсів у світі та їхнього розподілу між країнами.

Державна екополітика – соціально-економічна політика держави, у тому числі міжнародна, яка побудована на визначенні та подоланні ефектів та недоліків, що пов'язані зі станом екології на її території та акваторії.

Регіональна екополітика – політика, що проводиться державою стосовно регіонів, а також, яка здійснюється самими регіонами.

В XXI ст. екологічна складова стає невід'ємною частиною міжнародних відносин. В даний час спостерігаються тенденції глибокого перетворення світового господарства і міжнародних економічних відносин під впливом глобальних проблем, серед яких однією з пріоритетних і найгостріших стала екологічна проблема, яка ставить питання про майбутнє - перспективи виживання людства. Безумовно, екологічний фактор впливав на розвиток економіки і раніше. Так, ще задовго до промислової революції для виробництва деревного вугілля спалювалися масиви лісу, відбувалося забруднення річок в результаті скидання не перероблених домашніх відходів.

У доіндустріальну епоху приборкання вогню дало людству значні вигоди, безпечну їжу, приготовану на вогні, велике значення мало й опалення осель. Але з використанням стародавніми громадами вогню почалося мимовільне виділення в атмосферу, що викликало її забруднення. Згодом нові паливні матеріали тільки збільшували шкідливий вплив диму. На Близькому Сході навчилися спалювати поверхневі поклади нафти, а в Європі найбільш ефективним заміном дерева виявилось вугілля. Однак, незрівнянно більші збитки почали наноситись природі, починаючи з етапу масової індустріалізації, в кінці XVIII століття. Винахід парової машини та відкриття можливості видобутку заліза та інших матеріалів стали найважливішими подіями промислової революції, що значно прискорило зростання міст. Промислова революція справила вплив не тільки на видобувну та обробну галузі, але і на склад і розподіл населення, розміщення інфраструктури та інституційну структуру суспільства. Забруднення димом від заводів і житлових будівель перетворилося в проблему, яку не можна було більше ігнорувати. Перші кроки в прагненні перешкодити шкідливому впливу диму зробив муніципалітет міста Глазго у 1827 році – центру великого промислового району. У спеціальній постанові встановлювалася мінімальна висота димових труб, регламентувалися розміри камінів, печей, димоходів і було потрібно стежити за повнотою згорання палива.

В цілому, протягом тисячоліть людство обмежено впливало своєю діяльністю на навколишнє природне середовище, але у другій половині XX століття через різке збільшення антропогенного впливу та навантаження на нього гостро постала проблема охорони природного середовища та його збереження. Розвиток індустріальної цивілізації до середини XX століття призвів до глобальної екологічної кризи, тому стало очевидним, що подальший розвиток індустрії в колишніх формах і звичними методами неминуче призведе до швидкого згасання і загибелі природного середовища, а разом з нею і до неминучої екологічної катастрофи індустріальної цивілізації. Якщо на ранніх стадіях людської діяльності локальні і регіональні впливи людини на природу мали обмежені і оборотні наслідки, то бурхливий науково-технічний розвиток в XX столітті радикальним

чином трансформував характер і масштаби взаємовідносин суспільства і природи. За даними моніторингу стану навколишнього середовища, оцінками політиків і громадських діячів, глобальна екологічна ситуація до кінця 1980-х років досягла критичної точки незворотної шкоди.

Забруднення навколишнього природного середовища і нераціональне природокористування заподіює суспільству величезний прямий економічний збиток. До середини ХХ століття було виявлено особливо небезпечні випадки, пов'язані із забрудненням атмосфери, що одночасно супроводжувались відсутністю вітру, температурною інверсією, високою вологістю та різким підвищенням концентрації шкідливих речовин в результаті діяльності підприємств. Смертельні випадки привернули увагу суспільства і влади на необхідності запровадження широких заходів національного масштабу в боротьбі із забрудненням повітря. З 1961 року Всесвітньою організацією охорони здоров'я публікуються огляди відповідного законодавства в країнах світу з цього питання. У країнах Європи з високою густиною населення та Японії з ініціативи громадськості постає проблема контролю газів. Саме тоді було визначено оптимальне поєднання рівня забруднення атмосфери та ступеня захисту від нього, враховуючи економічні, технологічні та екологічні пріоритети.

Справжнім екологічним лихом обернулися зрошення та меліорації хімікатами об'єктів сільського господарства. Накопичуючись з наростаючим ефектом, шкідливі впливи на природне середовище призвели до деградації екосистем багатьох регіонів світу, в деяких з них призвело і до катастрофічних ситуацій. Саме в останні десятиліття, а особливо в 90-і роки ХХ століття ця проблема постала найбільш гостро і набула справді глобального характеру.

Глобальний вимір, якого набула екологічна проблема починаючи з середини ХХ століття, була обумовлено по-перше, тим що об'єктом антропогенного впливу тепер стали всі природні оболонки Землі: тверда, газова, водна, біотична, космічна (тобто воно вже поширилося за межі біосфери). По-друге, екологічні протиріччя торкнулися ряду районів світу. По-третє, сукупна людська діяльність здобула здатність докорінно руйнувати природну рівновагу біосфери і тим самим

призвести до загибелі людської цивілізації. З середини ХХ століття безпрецедентно зросли темпи світового економічного розвитку, і природне середовище вже не справляється з техногенним навантаженням. З 50-х і до початку 90-х років промислове виробництво зросло приблизно в 7 разів, а населення планети подвоїлося, склавши 5 млрд. На думку вчених, до початку 90-х років світове населення вже виробляло максимально допустиме навантаження на навколишнє середовище. Зростання населення на 47% в 1970-1990 рр. супроводжувалося збільшенням на 124% числа зареєстрованих автомобілів, на 136% потужностей з виробництва електроенергії, на 126% споживання вугілля і на 125% споживання природного газу [1]. У багатьох розвинених країнах світу вже практично не залишилося непорушених господарською діяльністю територій, так само, як і в більшості густонаселених країн, що розвиваються. В результаті основна частина населення світу і людство в цілому існують в умовах підвищеної екологічної небезпеки.

Перехід екологічної думки на академічний щабель та її політизація. У другій половині ХХ ст. екологічна проблематика внаслідок якісної зміни масштабів антропогенного впливу на навколишнє середовище увійшла в число т.зв. «глобальних проблем». В результаті прорахунків в управлінні процесами продуктообміну між суспільством і природою весь світ наблизився до кризового стану. Зокрема, при досягненні такої критичної екологічної небезпеки людині як біосоціальної істоті, загрожують імовірні широкомасштабні і незворотні негативні зміни в генофонді населення. Це стало виявлятися повсюди в зростанні смертності від екологічно обумовлених захворювань.

Постала унікальна в історії людства ситуація, коли гігантський потенціал накопиченої технічної потужності одночасно вміщує і загрозу безглузлого самознищення і перспективу найбільшого соціального процвітання. Індустріальна могутність сучасної цивілізації така, що її майбутнє залежить від здатності уникнути саморуйнування, від глибини діалогу людини і природи, що дає їй життя. Проблеми екологічної безпеки стали носити не лише природничо-науковий характер, а й соціальний та політичний. Стало очевидним, що для вирішення

проблем, пов'язаних зі станом навколишнього природного середовища, необхідно залучати політичні інститути. Таким чином, екологічні проблеми увійшли до числа політичних та поклали початок формування екополітології – окремої галузі політичних наук.

Початок досліджень глобальної екології було закладено у кінці 1960-х рр., коли міжнародна спільнота зіткнулася з проблемами, які неможливо було подолати за існуючої моделі масового виробництва і споживання. Глобальна економічна система досягла такого критичного рівня, що проблеми забруднення навколишнього середовища та природи стали дуже серйозними та примусили замислитись про розвиток та подальше життя земної цивілізації. Питання міжнародної безпеки отримали новий зміст. Тепер її частиною стала і екологічна безпека, на додаток до військово-політичної складової, що характерна для нового і новітнього часу.

В регулюванні відносин з охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки найважливіше значення має національне законодавство. Починаючи з 1970-х рр. держави намагаються домогтися вирішення тих, чи інших проблем в екологічній області за допомогою різних інтеграційних механізмів. Більшість економічно розвинених країн світу стала здійснювати різноманітну природоохоронну діяльність та проводити екологічну політику. Майже у всіх державах світу були прийняті акти законодавства, які регулюють і обмежують антропогенний тиск на природу через зростаючу загрозу навколишньому природному середовищу та здоров'ю населення. Також паралельно розробляють та впроваджують нові технології, які мінімізують або виключають шкідливий вплив на навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим були прийняті суворі природоохоронні закони, розроблені довгострокові програми поліпшення навколишнього середовища, введені системи штрафів (за принципом «платить той, хто забруднює»), створені спеціальні міністерства та інші державні органи.

Починаючи з 1944 р. та до початку 90-х років ХХ століття, в Україні прийнято 10 урядових розпоряджень, що стосуються до охорони навколишнього

природного середовища. Головний на той час закон «Про охорону природи УРСР» прийнято 1960 року. Однак, у зв'язку із швидким зростанням промисловості та потужним забрудненням атмосфери та природного середовища в цілому, всі урядові заходи відставали, а прийняті директиви та законодавчі акти знецінювались та ігнорувались. Сьогодні в Україні екологічну ситуацію регулює діючий Закон «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». У нормативно-правовому акті вказується, що мотивацією для екологічних перетворень є значний антропогенний та техногенний тиск на навколишнє природне середовище, який в країні перевищує показники розвинених країн світу у декілька разів. Таким чином, головними об'єктами екологічного контролю визначені: атмосферне повітря, водні джерела і ґрунтові води, земля і ґрунти, ліси, попередження надзвичайних ситуацій, утилізація відходів та небезпечних хімічних речовин, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, тощо.

Система національного законодавства в галузі екології більшості країн пов'язана з міжнародними еколого-правовими нормами. Екологічною тематикою стали займатися і міжнародні інститути, насамперед ООН, була започаткована Програма ООН з навколишнього середовища. Одночасно активно формується екологічне право і відповідні екологічні інститути, насамперед, у розвинених країнах Європи та Північної Америки. Проте значного успіху досі не було досягнуто. Основною причиною є те, що корпоративні та вузьконаціональні інтереси стоять над глобальними екологічними. Економічні інтереси держав займають перші місця серед приватних інтересів. Людство змушене займатись пошуком нових шляхів виживання, адже світова система виявилась не готовою до вирішення глобальних екологічних проблем. Так сталося через те, що світова ринкова система виникла задовго до того, як екологічні проблеми та загрози набули катастрофічного характеру. Однак, на рівні держав екологічно орієнтована економіка сприяє підвищенню конкурентоспроможності нації в цілому, оскільки поліпшується середовище проживання, підвищується якість і збільшується тривалість життя працездатного населення. Україна, як член ООН, виконує

міжнародні зобов'язання з охорони навколишнього природного середовища та є суверенною стороною 26 міжнародних багатосторонніх договорів, 3 протоколів у сфері охорони оточуючого середовища, 18 міжнародних угод з питань екології, а також є учасником понад 20 міжнародних конвенцій та понад 10 двосторонніх угод.

Паралельно йде активізація самоорганізованого екологічного руху. Екологічна проблематика поступово політизується, що найбільш яскраво простежується у громадському русі. У зв'язку з системним погіршенням екологічного стану планети, появою «глобальних проблем», з початку 70-х рр. ХХ ст. в світі, і особливо - в Північній Америці та Західній Європі - фіксується розгортання «екологічного руху» (руху «зелених»). Серед зелених партій та рухів своїм радикалізмом вирізняється Грінпіс - міжнародна громадська природоохоронна організація, заснована в 1971 року в Канаді. Однак інституалізація цього руху в зазначених міжнародних регіонах відбувалася по-різному: в США і Канаді вона будувалася знизу-вгору по мережевому принципу, сформувавши потужний пласт, а в Європі - утворилися «зелені» партії, які посіли певне місце в політичних системах європейських країн. Становлення екологічного руху в СРСР починається з 1958 року, коли стали фіксуватися систематичні протести громадськості проти забруднення Байкалу, найбільшого прісноводного озера в світі. Однак в масовому масштабі цей процес став розвиватися з початку 60-х в надрах всесоюзних студентських «Дружин охорони природи». Надалі екологічний рух підживлюється планами радянського керівництва по повероту сибірських річок. Екологічні проблеми актуалізувалися і в УРСР в 80-х рр., що було обумовлено рядом реальних і потенційних техногенних катастроф, таких, як аварія на Чорнобильській АЕС. Рух «зелених» еволюційно пішов по американському шляху розвитку - створення дисперсної мережі екологічних організацій і груп, але пізніше, з розпадом СРСР, також створювалися «зелені» партії європейського типу, здобувши пік своєї підтримки в 90-х, але не утримавши його пізніше. В кінці 90-х рр. «Зелені» були витіснені на периферію суспільного життя і не змогли вписатися в політичну систему української держави.

Справжній період, що характеризується загостренням екологічних проблем, виникненням катаклізмів, змусив багато країн об'єднати зусилля. Співробітництво в екологічній сфері передбачало взаємодію країн, оскільки багато хто з них (країни що розвиваються і країни з перехідною економікою) не мають достатньої кількості коштів для подолання екологічної загрози. У 80-90-х рр. укладена значна кількість міжнародних угод про зниження викидів шкідливих речовин - вуглецю, фреонів тощо. В кінці 90-х рр. у світі налічувалось вже близько 10 тисяч природних територій під охороною (ОПТ). Найбільша їх кількість - у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Китаї та Індії. Загальна кількість національних парків становила близько 2 тисяч, а біосферних заповідників - до 350. В результаті до кінця ХХ століття забруднення навколишнього природного середовища серед ряду країн із розвинутою економікою почало поступово зменшуватись. Однак, забруднення атмосфери і природи в цілому як і раніше залишається загрозливим у країнах, що розвиваються та країнах з перехідною економікою, включаючи пострадянський простір. У наш час має місце недостатньо заходів для проведення природоохоронної діяльності, здійснення екологічної політики, що вживаються окремими країнами. Причому, на численних міжнародних конференціях, форумах, нарадах, так само як і в мас-медіа, при обговоренні глобальних екологічних проблем (потепління клімату, «виснаження» озонового шару, деградація біосфери) в основному також переважає декларативна риторика.

До кінця ХХ століття нові екологічні проблеми набули такої гостроти, що стали одним із чинників формування загальної соціальної ситуації. Тому вимушений пошук шляхів вирішення екологічної проблеми активізує всебічне дослідження історичного досвіду регулювання взаємодії природи і суспільства, висуває його в ряд найбільш насущних і актуальних науково-практичних завдань. Осмислений історичний досвід дав можливість усвідомити сутність і динаміку розгортання суперечностей між людською цивілізацією і природою, визначити можливі шляхи поглиблення процесу наукового пізнання закономірностей і вдосконалення процедури вироблення науково обгрунтованої екологічної

політики, природоохоронної практики, визначити функції і роль різних соціальних інститутів у вирішенні екологічної проблеми.

Зростання тиску індустріальної цивілізації на природу у другій половині ХХ століття викликало нагальну суспільну потребу подолати глобальну екологічну проблему, що загрожує інакше перерости в катастрофу. В умовах зростаючої екологічної небезпеки, що загрозово нависла над людством у другій половині ХХ століття, у світовій екологічній науці в ході пошуків виходу з кризи все більше посилювався соціальний аспект. Поступово в науковій літературі зміцнювалося розуміння того, що захист природи і її поліпшення залежить не тільки від біологічних, але і від соціальних факторів. Наукове відображення суспільної потреби подолати екологічну кризу призвело до становлення екології, як наукової бази для такого управління.

Вперше на світовому рівні про екологічну проблему заговорили в 1970-х рр. в рамках Римського клубу, де розглядалися питання, пов'язані з порушенням навколишнього середовища та екології і впливом на людину цих факторів. Тоді передбачалося зосередити увагу на зменшенні впливу господарської діяльності та скороченні темпів зростання народонаселення. Ці заходи повинні були проводитися за допомогою регламентації економічного зростання.

Спираючись на досягнення біологічної екології та соціальних наук, відбувається становлення нової наукової дисципліни з управління взаємодією суспільства і природи - соціальної екології, яка забезпечує методологію створення науково обґрунтованих програм раціонального використання природних ресурсів, охорони природи, посилення її оздоровчих та естетичних якостей, максимального запобігання негативним екологічним наслідкам науково-технічного прогресу. Виявляються властиві соціальній екології специфічні природоохоронні аспекти: соціально-демографічні, соціально-економічні, політичні, гуманістичні та духовно-моральні. Особливе місце в соціальній екології зайняли проблеми екологічної освіти та виховання, пропаганди екологічних знань, формування розуміння людьми необхідності дбайливого ставлення до природних багатств як джерела унікальних матеріальних і духовних цінностей.

Розвиток соціальної екології був пов'язаний з висуванням перед людством нових цілей і затвердженням пріоритетів нових цінностей – збереженням великих і малих екосистем, ставлення до Землі як унікальної екосистеми, в лоні якої розвивається людська цивілізація, що дозволило по-новому осмислити ряд глобальних проблем, що постали перед людством в сучасну епоху. По-перше, це проблеми у сфері міжнародних відносин: запобігання загрози термоядерної війни, подолання соціально-екологічної відсталості колишніх країн-колоній, встановлення справедливого порядку в економічних відносинах і т.д. По-друге, це проблеми взаємодії людства і природи: збалансованості зростання народонаселення та економічного розвитку країн: захист здоров'я людей від особливо небезпечних масових захворювань та негативних наслідків науково-технічного прогресу; забезпечення зростаючих потреб світового господарства в енергії та природних ресурсах; охорона природного середовища від руйнівного антропогенного впливу та ін.

В середині ХХ століття у науковій літературі склався комплекс глобальних проблем сучасності: запобігання ядерної війни, охорона навколишнього середовища, енергетична, сировинна, продовольча і демографічна проблеми, мирне освоєння космосу і багатств Світового океану, подолання економічної відсталості країн третього світу. У другій половині ХХ століття, суспільство все більше усвідомлює, що рішення екологічної проблеми є складним завданням як у теоретичному, так і практичному відношенні, але нагальним для вирішення. Для цього доведеться подолати застарілі погляди на управління взаємодією суспільства і природи, засновані на принципах примітивного завоювання і поневолення природи. Включення екологічного виміру безпеки в число своїх пріоритетів міжнародними акторами стає одним з факторів сучасного розвитку. Екологічний вимір безпеки кидає виклик таким фундаментальним основам міжнародних відносин, як концепції національних інтересів та державного суверенітету. Змінилися уявлення про географічне охоплення загроз, які перш виходили від конкретних дій певних держав, а зараз носять глобальний характер.

Наслідком розвитку технологій виробництв та ростом високих можливостей, а також обмеженість звичних принципів використання природних ресурсів є сучасна світова екологічна криза, яка призвела до порушення єдності розвитку біосфери та суспільства як єдиної реальної можливості спільного співіснування. Незважаючи на вжиті у другій половині ХХ століття заходи щодо посилення охорони навколишнього середовища, до початку третього тисячоліття екологічна проблема стала однією з найгостріших глобальних проблем людства, загрожує самому існуванню цивілізації. стало ясно, що таких заходів недостатньо й самі вони не дають бажаного ефекту в необхідної для того ступеня. Все більшого розвитку має і свій зворотний бік: з'являються нові і все більш небезпечні тенденції і проблеми (ядерні відходи, зміна клімату на планеті). Вони охоплюють не тільки економічно розвинені і високотехнологічні країни, але практично всю територію Землі. Ці проблеми не тільки погіршують і без того складну ситуацію, але і прискорюють темпи забруднення навколишнього середовища: багато сучасних показників вже перевищують аналогічні відхилення в попередні періоди.

Екологічна криза цивілізації знайшла відображення в широких наукових розробках екологічної проблеми. З середини ХХ століття на порядку денному з'явилися зростаючий фактор стримування соціального прогресу, підвищення добробуту та охорона здоров'я людини. Таким чином, далеко не відразу в науковій літературі були визначені різні аспекти взаємодії суспільства і природи: взаємини між людськими спільнотами та навколишнього їх природного, соціального та культурного середовища, прямий і побічний вплив діяльності людини на екосистеми, вплив соціального середовища на фізичне і психологічне здоров'я людини. При цьому у міру розвитку екології в глобальному масштабі, її предмет істотно розширює свої кордони. З системних позицій екологія стала вивчати навколишнє соціокультурне середовище, соціальні механізми регулювання відносин суспільства з навколишнім природно-географічним середовищем, пов'язуючи людську діяльність в єдину систему «природа-суспільство», розкриваючи взаємодію цієї діяльності з рівновагою природних екосистем.

1.2 Історіографія глобальної екологічної політики

Періодизація становлення глобальної екологічної науки. Наукові та прикладні знання про взаємини людини з природою враховують головні тенденції історичного розвитку цих взаємин. Вони формувалися протягом всього процесу соціально-біологічного розвитку людства. Екологічна проблематика стала предметом інтересу цілого ряду суспільних наук в кінці 1960-х – початку 1970-х років. Екологічні напрямки з'явилися в рамках багатьох дисциплін, включаючи економіку, соціологію та політологію. Інтерес економістів, політологів і соціологів до взаємин суспільства і природи обумовлений, насамперед, тими соціальними та політичними процесами, які розпочалися в західному світі в 1960-х роках. Хвиля суспільного інтересу до екологічних проблем і все більш широке усвідомлення глобального характеру змін у навколишньому середовищі привели до появи нової галузі досліджень, стали викликом для тих, хто приймає політичні та економічні рішення. В рамках різних наукових дисциплін, а також на міждисциплінарному рівні було розроблено цілий ряд концепцій екологічної політики.

На первинних етапах шляху екологічних перетворень були здійснені ряд кроків. На першому кроці визначалися показники екологічних кризових явищ, аналізувалися їх причини; на другому формувалися екологічні цілі та завдання відповідно до істотних екологічних аспектів, попередньо ідентифікованих у процесі екологічного аналізу; на третьому кроці визначаються заходи і терміни їх виконання, обсяги необхідних ресурсів, розподіляються обов'язки між суб'єктами взаємодії для досягнення екологічних цілей і завдань та створюються умови для подальшого аналізу отриманих результатів [160, с. 212]. Таким чином, можна виокремити 3 етапи становлення екологізації глобальної спільноти – етап накопичення знання, етап наукового аналізу і політичного регулювання.

1-й етап. Людина почала отримувати знання про довкілля ще з початку зародження антропогенезу, яке було необхідним для виживання у той час та використовувалось для рибальства, полювання, облаштування та спорудження житла. Однак знання про довкілля на природне середовище увійшли у давні світоглядні системи разом із виникненням міфології та релігії. З іншого боку

більшість ініціатив щодо накопичення знання про деструктивний вплив спільноти на навколишнє середовище спостерігається лише після НТР. Для того щоб дія високих технологій не завдавала шкоди природному середовищу існування людини, встановлені були деякі рамки, які необхідно залишати поза втручанням і перевантаженням.

Особливостями даного етапу є причина збору інформації про стан навколишнього середовища. Запит являє собою пов'язану з екологічною діяльністю або ж екологічними наслідками пізнавальну потребу, що могла бути зумовленою різними причинами [105, с. 28].

- причини-умови (дізнатись що собою являють кризи, катастрофи тощо);
- економічні причини (встановити знання про нестачу ресурсів, забруднення тощо);
- ринкові причини (попит на екологічно чисту продукцію);
- розвиток людської свідомості (відчуття причетності до загального еволюційного процесу, відчуття цілісності з природою).

Необхідністю перейти на якісно новий рівень стала потреба узагальнень і аналізу можливих наслідків екологічних потрясінь. Оскільки при зборі інформації вона була фрагментарною і відірваною від контексту, важко було зробити комплексні висновки на рахунок можливих закономірностей у галузі.

2-й етап - науковий або етап провідної ролі науки як попереджувального знання розпочинається з XIX ст., точніше – з другої його половини після виникнення формальної дисципліни під назвою «екологія», яка сформувалась з історії природи та біології. Основним питанням, яким переймалась на той час екологія було «Яким чином екологічні системи можуть працювати на спільне благо всіх біологічних видів, з яких вони складаються?». Відсутність єдиних науково-обґрунтованих принципів екології на більш ранніх етапах стало причиною того, що існували певні недоліки в структурній організації екологічної діяльності, а саме: диспропорція знання і дії, відсутність повноти відображення особливостей організації економічної діяльності і меж її вільного саморозвитку, та. відповідно, комплексних підходів до охорони природи [31, с. 52]. Ці недоліки стали основою

для становлення екології як науки, яка вчасно сформувалась як галузь знання, щоб врахувати і попередити нові тенденції екологічних криз.

Вже за самою своєю суттю наука відіграє роль колектора, який забезпечує суспільство об'єктивною інформацією щодо природних систем, формує у менталітеті адекватну модель навколишнього середовища і, отже, — моду си поведінки, що сприятимуть виживанню і добробуту виду. Екологія зіграла провідну роль у становленні глобальних екологічних рухів, що здійснювали боротьбу за самообмеження людства у напрямку експлуатації природи, розбудові програм захисту навколишнього середовища.

Саме такі завдання виконувала екологія до кінця ХХ ст., настання інформаційної епохи. Початок третього тисячоліття людство зустріло з колосальним багажем знань, накопичених екологією та іншими науками про життя, та величезним потенціалом їх практичного використання. Другий етап закінчується тим, що державні та глобальні інституції нехтують пропозиціями вчених і залишають екологічні аспекти на останнє місце, виконують екологічні завдання за залишковим принципом, що призводить до великих екологічних втрат [68, с. 25]. Перехід на третій етап пояснюється потребою у інституалізації розвитку галузі, що раніше було неможливим з огляду на нестачу менеджменту організації екологічної діяльності.

3-й етап постає як політичний. Екологічна думка на момент приходу епохи інформаційного суспільства становила цілий напрям людського пізнання. До тепер вона була спрямована на з'ясування засад, домінант, шляхів досягнення гармонії людини у відносинах із довкіллям. Про успіхи реалізації її засад свідчить ставлення держав до останньої у вигляді результатів, таких, як декрети, постанови, розпорядження й інші підзаконні акти, які мали на меті створення єдиної мережі контролю за природокористуванням, у тому числі з боку ЗМІ.

Проте екологічні проблеми виявляються настільки всеосяжними, їх витoki дійсно глибокими, а наслідки нерідко катастрофічними, що виникла необхідність докорінно перебудувати економічну, політичну, соціальну структури суспільства, спосіб життя людей, їх світоглядні цінності та моральні принципи. Згідно з

одержуваною науковою інформацією мала б здійснюватися безперервна модифікація та оптимізація адаптивної еволюційної стратегії людства. Коли все більш важливі життєві чинники, включаючи саму спроможність Землі підтримувати життя, доводиться трактувати як «зовнішні фактори», то в епоху інформаційного суспільства настав час міняти основи мислення, щоб ці критичні питання розглядалися як внутрішні й центральні. Головним зняряддям втілення науково обґрунтованих завдань тому виступає політично сформульований і юридично санкціонований стратегічний комплекс дій по впровадженню напрацювань щодо покращення екологічної обстановки.

Екологічні цілі відображаються у намірах і зобов'язаннях, визначених в екологічній політиці та є певними вимогами, що встановлені органами публічної влади в певних сферах глобальної чи регіональної діяльності. Цілі, спрямовані на подолання істотних екологічних аспектів, стають довгостроковими зобов'язаннями, які стосуються екологічної діяльності та формують стратегічну основу екологічної програми. Щоб забезпечити реалізацію такої програми необхідно контролювати такий процес, який, перш за все, передбачає визначення шляхів інформування щодо виконання заходів всіх осіб, які нестимуть відповідальність за виконання таких заходів; документації або будь-яких інших можливостей звітування про результати виконаних робіт; осіб, які зможуть ініціювати, у разі потреби, перегляд процесу здійснення та імплементації заходів. Управлінський контроль за належним виконанням поставлених задач, що передбачені екологічною програмою, створює платформу для забезпечення ефективної та чіткої роботи політичних суб'єктів на всіх рівнях структури управління.

ЗМІ (преса, телебачення, радіомовлення, інтернет тощо) наразі відіграють величезну роль у поширенні та формуванні громадської думки, в тому числі в аспектах екологічної діяльності. Актуальним постає завдання створення механізмів взаємного контролю діяльності ЗМІ та владних структур, адже преса має зважено давати оцінки подіям, що стосуються глобальної екологічної сфери. Держава ж, відповідно до законодавчо-нормативної бази у сфері інформації,

повинна контролювати ЗМІ для того, щоб за потреби, нейтралізувати різні прояви інформаційної шкоди для громадян, а також у такий спосіб не допустити поширення паніки, силових протестів та інших форм суспільних напружень.

Вихідну роль у становленні «екологічної політики» як у теоретичному, так і в практичному відношенні зіграв американський політолог Лінтон К. Колдуелл. У своїй статті «Навколишнє середовище: новий напрямок державної політики?». Він обґрунтував необхідність вироблення державної політики по відношенню до навколишнього середовища як до єдиного цілого. Хоча, на думку Колдуелла, екологічна політика, заснована на мультидисциплінарній науковій базі, дозволить найкращим чином вирішувати конкретні проблеми, вона ні в якому разі не стане панацеєю. Лінтон К. Колдуелл не тільки увів у науковий обіг сам термін «екологічна політика» (environmental policy), але й став одним з авторів першого в світі закону про екологічну політику – Національного закону про екологічну політику, прийнятого в США в 1969 році і заснованого на міждисциплінарному холистичному підході до навколишнього середовища [226, с. 60].

Подальший розвиток поняття «екологічна політика» отримало в роботах представників окремих дисциплін, насамперед, економіки. Позначена Колдуеллом взаємодія між ринком (економікою) та екологією стала предметом багатьох досліджень. Так, Зігфрід фон Сіріасі-Вентрап безпосередньо каже, що екологічна політика (environmental policy) або екологічне управління (environmental management) - це та область, де «зустрічаються інтереси екології та економіки». Екологічна політика, як скоординована система цілеспрямованих дій, складається, на його думку, з двох основних напрямків - охорони навколишнього середовища (conservation) і розподілу його ресурсів (allocation). Охоронна політика - це дії держави по розподілу (distribution) ресурсів навколишнього середовища у часі. Розподільна політика - це дії держави по розподілу (distribution) матеріальних ресурсів і пов'язаних з ними вигод і витрат між різними користувачами (країнами, регіонами, галузями промисловості, фірмами і домашніми господарствами).

У 1970-х - 1980-х роках були опубліковані сотні статей і монографій, присвячених екологічній політиці, а також політичним аспектам економіки

навколишнього середовища (environmental economics), яка в цей період сформувалася як самостійна субдисципліна. Деякі роботи витримали численні перевидання і досі зберігають свою актуальність. Однією з таких робіт є вперше видана в 1975 році колективна монографія американських економістів Вільяма Дж. Баумола і Уоллеса Е. Отса «Теорія екологічної політики» [280]. Екологічна політика тісно пов'язана в даному дослідженні з проблемою екстерналій (зовнішніх ефектів) в економіці. Екологічні проблеми в цьому сенсі є зовнішньої витратою, яку економічні агенти накладають на суспільство в цілому.

До початку 1990-х років в рамках економіки навколишнього середовища склалися спільні для більшої частини наукового співтовариства уявлення про екологічну політику. Прискорення процесу глобалізації внесло свої корективи в дану концепцію. Істотно зріс науковий інтерес до міжнародної складової екологічної політики: глобальним екологічним проблемам, питанням міжнародного співробітництва і конкуренції, проблемам контролю над транснаціональними корпораціями і т.д. Був проведений цілий ряд емпіричних досліджень в окремих державах і регіонах. Нові публікації внесли цінні доповнення в економіку навколишнього середовища, не спростувавши при цьому основних її постулатів.

Теоретичні школи екополітики. Широка сфера науки екологічної політики припускає наявність величезної кількості підходів, концепцій і теорій. У науковій літературі все ще продовжується багатовекторний активний аналіз екологічних порушень та їх наслідків як для природного середовища, так і для населення планети в цілому. Проблемою екологічних досліджень внаслідок широкого спектру наслідків деструктивного впливу на людину шкідливих факторів навколишнього середовища займаються ряд суміжних наук. Екологічними аспектами опікуються нині не лише біологи, а й фізики, хіміки, геологи, матеріалознавці, енергетики, економісти, правознавці, філософи та ін. З огляду на міждисциплінарний характер, значну частину досліджень здійснюють сьогодні в межах спеціалізованих програм і міжнародних проектів. Варто відзначити, що останнім часом в політичній науці починає з'являтися інтерес до екополітичної

проблематики, хоча основний масив екологічних проблем розглядається вченими в рамках філософських, соціологічних, економічних парадигм.

Екологічна політика як частина взаємовідносин суспільства і природи з 1970-х років привертає увагу все більшої кількості вчених з найрізноманітніших дисциплін. На початку 1970-х рр. до проблем екології увагу світової спільноти привернув аларміський дискурс. За алармізмом послідували ідеї екодиктатури і уявлення про глобальне екологічне управління як версії світового урядування. Відомі також підходи «Бізнес як зазвичай» (Business as usual), екологічної модернізації та структурної екологізації, антимодернізм («глибинна екологія»), ноосферна концепція В.І. Вернадського. На сьогодні нараховується ряд теоретичних шкіл, що вивчають екологічні проблеми в глобальному масштабі.

Одна з радикальних течій екополітики є екопесимізм, що пропонує крайні заходи для врегулювання ситуації з відновленням балансу суспільство-природа. Найбільш відомими представниками течії екопесимізму можна назвати О. Тофлера [247], Е. Фрома [258], Дж. Мак-Дермота, Ж. Еллюля [291], Ф. Мюллера [184], Б. Скінера [234] та інших. Граничну позицію в течії екопесимізму виражає французький футуролог Е. Мюрез у своїй роботі «Заповіт для майбутнього світу». Він вважає, що обмін «помірними» ядерними ударами – найкращий спосіб вирішення сьогоднішніх екологічних проблем всього людства.

Такі представники технооптимістичної течії, як У. Росту [321], З. Бжезинський [17], Дж. Гелбрейт [56], Р. Арон [12], Г. Кан [308] обґрунтовують необхідність створення якісних змін продуктивних сил людства й удосконалення еколого-економічних відносин. Вони пропонують використовувати моделі постіндустріального, технотронного, інформаційного суспільства та вважають, що в їх основі залишаються приватна власність, конкуренція, індивідуалізація та підприємництво як основні цінності західного суспільства. За їх переконанням, важлива передумова виходу з глобальної екологічної кризи - поєднання НТП та ринкової економіки. Тому особливе значення надавали механізмам ринкової інфраструктурної саморегуляції, що є певним провідником саморегуляції біосфери та сфери послуг. [203, с. 107].

Особливу роль у становленні екологічних соціальних наук зіграли критичні теорії, зокрема неомарксизм – І. Валерстайн [28]. Погіршення стану навколишнього середовища, на думку багатьох дослідників, є прямим наслідком модернізації як переходу від традиційного суспільства до «сучасного» (modern), від аграрного - до індустріального. Екологічна стабільність вимагає відмови від домінуючого політичного, соціального та економічного порядку.

Течія під назвою «екологічна економіка» – в певному сенсі інтелектуальне поле, в якому вивчають взаємодію економічних та екологічних систем для розвитку глибокого розуміння закономірності законів «природа-суспільство» та створення засад політики. Такі відомі українські та зарубіжні вчені як Ю. Бобильов [19], О. Веклич [35], Б. Данилишин [71], Л. Гринів [66], І. Синякевич [232], Ю. Стадницький [239], Ю. Туниця [250], Т. Туниця [248] займаються проблемами формування засад екологічної економіки та створенням методології визначення екологічних витрат.

Еволюційні (оптимістичні) теорії несуть ствердження про те, що суспільству притаманне послідовне проходження окремих стадій розвитку, після якого стає все досконалішим. Так, Огюст Конт виокремлював теологічну (до 1300 р.), метафізичну (до середини ХІХ ст.) та позитивну стадії (від середини ХІХ ст. до сьогодні) [106], а також вважав, що після проходження кожної з них, суспільство ставало менш агресивним але більш раціональним та багатшим.

З початку 1990-х років в європейській і американській екологічній соціології та політології все більшого розвитку отримує концепція екологічної модернізації, запропонована вченими Йозефом Хубером, Геральдом Бугманом, Мелом Різонером [306], що отримала свій подальший розвиток в роботах голландських дослідників Герта Спаргарена [328] і Артхюра Мола [327]. Інститути «сучасності», включаючи ТНК і уряди, діючи в інтересах власного довгострокового виживання, все більшу увагу приділяють екологічним аспектам розвитку. Ці трансформації призводять до екологічних реформ, які не вимагають радикальних соціальних та політико-економічних перетворень. Прихильники теорії екологічної модернізації стверджують також, що альтернативи сучасному економічному порядку нереальні,

а тому сталий розвиток є досяжним через подальшу модернізацію інститутів сучасності, а не шляхом їх заміни.

Прихильники течії «російський космізм», яка об'єднувала думки та погляди російських вчених, що проживали на території Російської імперії, вперше розглянути проблеми екологічного майбутнього. Прийнято вважати, що початок даному напрямку наукової думки, покладено утопічним романом В. Одоєвського «Незакінчена утопія 4338 рік. Петербурзькі листи», випущений в 30-х роках XIX ст. Течія російського космізму обґрунтовує ідею єдності людей шляхом винесення ставлення та відношення до природи, а також їхню взаємодію на перше місце. По суті, Російський космізм несе в собі відродження ідеї І. Канта про те, що світ стає визначеним у взаємній діяльності суспільства та природи, а закони світу – лише у вільній творчій діяльності людей. Так, дана течія спровокувала розробку концепції природно-історичного тіла (В. Докучаєв [82]), складання прообразу першого глобально-екологічного прогнозу (М. Умов), формування ідеї геокосмічної цивілізації (К. Ціолковський [264]), а також висування вихідних положень теорії ноосфери (В. Вернадський [39]).

Для розуміння змісту проблем глобального і регіонального забруднення та вичерпання ресурсів вихідними для аналізу є результати досліджень фундаментальної науки, власне екології. Загальні концептуальні проблеми глобальної екології, відносин суспільства-природа, управління природокористуванням розглядаються в працях багатьох відомих вчених різних країн світу, таких як: Р. Айрес, Г. Аткинсон, Л. Гулдер, Дж. Луміз, Д. Мідоус, Дж. Мілімен, Я. Мітрофф, Дж. Отман, Дж. Хартвік. Праці вищезазначених вчених здійснили значний внесок особливо у теорію і практику проблеми екологізації економічного розвитку. Дослідженням підходів до розкриття природних ресурсів у рамках існуючих економічних теорій займалися М. Блауг, О. Веклич, Т. Гайдай, Г. Гігс.

Основні глобальні екологічні проблеми сучасності, такі як скорочення озонового шару, глобальне потепління, парниковий ефект, забруднення світового океану вивчали Дж. Аллен, Ч. Дрейк, Дж. Імбрі, Дж. Кнаус, К. Турекіан та ін.

Загрози екологічній безпеці у зв'язку з зростанням народонаселення досліджені в працях Т. Мальтуса, С. П. Капіци, Дж. Кейнса. Екологічні загрози з боку егоїстичних інтересів держав вивчав А. Б. Вебер, ТНК - Д.В. Єфременко, Б. Фланнері, Р. Кларк, Х. Бергесен, Дж. Естрада, загрози екологічної тероризму - С. Давидова, Ю. Ямінєва, В. Хвощев. Екологічні наслідки війн і збройних конфліктів описані В. Булатовим, А. Вавіловим, І. Зонном, А. Шипуліним.

Великий внесок у дослідження політичних аспектів глобальних екологічних проблем, усвідомлення проблеми екологічної небезпеки внесли Е. Гірусов, А. Горелов, Л. Гумільов, В. Данилов-Данільян, Н. Мамедов, А. Яблоков. Глобальним політичним змінам, пов'язаним з екологічними обмеженнями розвитку суспільства, присвячені роботи Д. Єфременко, А. Костіна, О. Кузнєцова, Б. Большакова.

Питання екологічної кризи та можливостей її врегулювання висвітлюється в роботах О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука.

А. Капранова, Е. Маслов, Н. Шуленін розглядають екологічну безпеку крізь призму політичної системи суспільства, взаємодії політичних інститутів, пріоритетів екологічної політики держави. Дослідники виявляють закономірний інтерес до вивчення досвіду екологічної політики різних країн світу. Крім того, особливості екологічної політики США вивчали А. Акишин, В. Писарєв, Дж. Андерсон, А. Маркус, Дж. Рейтц, Р. Стюарт; країн ЄС - Ю. Борко, А. Ротфельд, М. Стрежнєва, М. Аракс, тощо.

В останнє десятиліття ХХ в. і перше десятиліття ХХІ ст., завдяки зусиллям таких вчених, як С. Гостева, К. Кондратьєв, В. Данилов-Данільян, В. Донченко, К. Лосєв, Ю. Израель, А. Костин, М. Лебедева, Д. Маркович, Н. Реймерс, А. Яблоков, О. Яницький формується нова наука, що вивчає зв'язок політики та екології - екополітологія. До теперішнього часу виділено ряд підходів до визначення поняття екологічної безпеки і її форм. Взаємодоповнюючі визначення екологічної безпеки наведені в роботах О. Колбасова, А. Костіна, А. Лагунової, А. Мурахи, А. Ойцева, В. Смишляєва.

У російській історіографії досить повно висвітлені проблеми екології та «сталого розвитку» (М. Будико, В. Васильєв, В. Донченко, В. Данилов-Данільян, К. Кондратьєв, К. Лосєв, Р. Новіков та ін.). При цьому до теперішнього часу відносно мало розроблялися питання впливу екології на розвиток міжнародних економічних відносин (з цієї проблеми варто було б відзначити роботи А. Суєтіна і Т. Авдєєвої). У ряді періодичних видань публікувалися статті, присвячені міжнародним екологічним угодам і застосуванню окремих інструментів екологічної політики в розвинених країнах (А. Ананьєв), зокрема, використання методів екологічного аудиту (Г. Нуоффер, Л. Ушарона, В. Катасонов), і фінансуванню екологічної політики (А. Спиридонов). Серед праць російських дослідників, присвячених екології у глобальному масштабі, виконаних у філософському, соціологічному, правовому, міждисциплінарному ключі можна виокремити такі: Е. Гірусов «Проблеми глобальної екології», Ф. Гіренок «Екологія. Цивілізація. Ноосфера», І. Ремізов «Екологічна сфера суспільства: сучасні тенденції та перспективи розвитку», Г. Молоканов «Системна екологія: світологічні і моральні аспекти», Л. Баранова «Екологічні імперативи як підстава цивілізаційного розвитку» та інші.

Українська екологічна історіографія бере початок з 70-х років. На думку В. Крисаченка, екологію як напрям української науки та державного управління було сформовано ще раніше – у перші десятиріччя минулого сторіччя, зокрема 20-ті рр. ХХ ст. Саме у цей період можна говорити про початок історії української екологічної думки. Дослідник акцентує увагу на тому, що екологія, розвиваючись у контексті національно-культурних процесів, утверджується як наука й особливої важливості державна справа. На території України традиційно знаходилися видобувні підприємства, підприємства важкої промисловості, вирощувалися виснажливі для ґрунтів культури, проблеми екології довгий час не здобували належного висвітлення.

Але, саме у 1970-ті О. Чубато та А. Федоренко представили окремі дослідження екологічного спрямування. Більшість праць середини 1970-х років мали розповідний та природоописовий характер, в яких не загострювалась увага

на проблемі довкілля, а взаємодія суспільства з природою розглядалася через покращення економічних показників [199, с. 270]. У 1980-х роках виникли перші наукові роботи та праці, що були присвячені охороні навколишнього природного середовища у містах. Це посприяло більш об'єктивному дослідженню стану довкілля. Мова йде про наукові праці П. Олдака, С. Шабуніна, А. Проскурко, Н. Анучіна, А. Гаєва, В. Самаріна. В цих роботах з'ясовано та розглянуто причини екологічної кризи СРСР, зокрема в Україні. Збірники наукових праць та монографії з питань екологічних проблем регіонального та всеукраїнського масштабу були також опубліковані, а з 1996 р. покладено початок захисту перших дисертаційних досліджень в Інституті історії України НАН України, який був присвячений соціально-екологічним проблемам України 1970-1990-х рр.

На жаль, досі практично відсутні політологічні праці, присвячені проблемам екологічної політики України в контексті глобального та національного розвитку суспільних відносин. У філософських працях П. Водоп'янов, Е. Гірусов, Ф. Гіренко, І. Круть, М. Мойсєєв у своїх філософських працях осмислюють та описують значні ознаки сучасної екологічної ситуації, проблеми збереження природи, а також управління екологічною ситуацією як раціонального природокористування. У працях Г. Бачинський, М. Голубець, А. Гродзинський, М. Реймерс у своїх працях розглядають природу та суспільство як єдину соціоекосистему. А В. Андрущенко, В. Бар'яхтар, А. Качинський, С. Кравченко, В. Крисаченко, А. Яцик показують роль природного середовища у самовизначенні людини, особливе місце природного середовища у формуванні екологічної культури українського етносу та становлення екологічної свідомості, а також проблеми екологічної безпеки.

Наукові праці та дослідження Т. Гардащук, М. Кисельова, М. Хилька з проблем екологічної політики у контексті соціальної філософії, С. Васюти, В. Небоженка, О. Салтовського, Г. Філіпчука, В. Шибка у контексті соціології та історії, а також праці В. Андрейцева, присвячені екологічній політиці з точки зору правового забезпечення, мають безпосередній науковий інтерес. Проведений аналіз вказує на те, що сучасні вчені усвідомлюють необхідність здійснення

глибинного дослідження взаємозв'язку політичних та економічних важелів при розробці та впровадженні екологічної політики. Про це, зокрема, йдеться в працях О. Веклич, Т. Галушкіної, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Л. Мельник, В. Сахаєва, І. Синякевича, Ю. Туниці, В. Шевчука, де ґрунтовно розглядаються, в більшій мірі, економічні інструменти екологічної політики.

Національна академія наук України не меншою мірою приділяла велику увагу проблемам екології, які займали серед численних досліджень провідне місце ще з часу створення інституції. У сучасній українській науці сформовано ряд дисциплін, що вивчають екологічні проблеми, здебільшого викликані екологічно важкими видами виробництва, та їх економічними наслідками і, відповідно, присвячені способам мінімізації негативних явищ. Ідейною предтечею екологічних досліджень була й залишається дотепер світоглядна теорія ноосфери першого президента Української академії наук В. Вернадського. Теорія якого про ноосферу й біосферу протягом останніх двадцяти років набуває все ширшого практичного вивчення й застосування в різних галузях соціально-виробничої діяльності.

Неминучість глобальних перетворень, пов'язаних зі станом навколишнього середовища, визнається практично всіма вченими, що мають своїх предметом політичні аспекти екологічних криз. Однак вони бачать різні шляхи виходу з цієї глобальної екологічної кризи. К. Лосєв, М. Мунтян, А. Урсул відстоюють ідеї реалізації концепції сталого розвитку як єдино вірного шляху подолання наростаючих проблем. Велике значення для становлення екологізованої економічної демократії, а також сталого розвитку України мають наукові праці, дотичні до тематики екологічної політики: колективна монографія під головуванням Б. Данилишина з проблем сталого розвитку України, колективна монографія під керівництвом В. Волковича з проблем оцінки стану та розвитку еколого-економічної системи України, монографія І. Александрова з проблем методології виміру та аналізу співвідношень економічного зростання та стану оточуючого середовища, І. Грабинського з проблем порівняльного аналізу еколого-економічної системи України, М. Поживанова з регіональних екопроблем,

Г. Черниченка з проблем екологічного розвитку, Т. Галушкіної з організаційно-економічного механізму екологічного менеджменту в Україні.

Однак, не дивлячись на високий інтерес до екологічних проблем, в діях політичних лідерів та у свідомості громадян не відбулось істотних змін, але гострота екологічних проблем невпинно зростає. Нові екологічні проблеми та загрози, що з'являються, потребують термінового розв'язання та вирішення. Світова спільнота, на жаль, так і не змогла виробити до теперішнього часу спільних поглядів на подолання екологічних проблем.

Теоретичною основою дослідження є праці українських і зарубіжних вчених в галузі екополітології, теорії міжнародних відносин, міжнародної екологічної безпеки, особливостей екологічної політики міжнародних урядових і неурядових організацій та провідних світових акторів, політичних джерел, загроз міжнародної екологічної безпеки. Основними джерелами при написанні дисертаційної роботи є напрацювання фахових авторів, першоджерела і довідникові матеріали. Переважна більшість джерел безпосередньо торкається питання глобальної екологічної кризи у тому чи іншому аспекті. Враховуючи це можна зробити комплексний аналіз явища у всій його багатоманітності. В науковій картині світу існує ціла низка наукових дисциплін, що займаються вивченням феномена. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили: економічні теорії, екологічна історіографія, документи міжнародних організацій, свідчення експертів, що містять фактичний матеріал, необхідний для узагальнення потенціалу політичного впливу на реалізацію екологічних програм у світі.

Історіографічна основа дисертації включає в себе наступні види письмових документів:

1. Законодавчі акти і доктрини міжнародних організацій у галузі екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища.
2. Тексти міжнародних конвенцій, протоколів, угод і договорів.
3. Доповіді, звіти та рішення державних органів, національних і міжнародних організацій.

4. Українські та зарубіжні монографії, спеціалізовані наукові видання з екологічної проблематики.

5. Статті в журналах і збірниках.

6. Інтернет-ресурси.

7. Автореферати наукових дисертацій з політичних проблем міжнародної екологічної безпеки.

Центральну увагу як фактичний матеріал для аналізу складають екологічні дослідження, які корелюють з державним управлінням та глобальними процесами світової політики. Саме вони висвітлюють способи ефективного розв'язання перелічених кризових проблем. Найбільш цінними є аналітика і розробка проектів державної екологічної стратегії, яка на світовому рівні лише починає формуватися. Це відповідно потребує організації системи моніторингу навколишнього середовища і створення дієвої інфраструктури екологічної експертизи. Розв'язати цю проблему допомагають відповідні напрацювання вчених НАН України.

У дослідженні використовуються довідникові матеріали, представлені екологічними, економічними, та політологічними словниками та енциклопедіями. При розробці даної теми використовувались результати досліджень з різних галузей філософського, соціально-гуманітарного та природничо-наукового знання. Дослідження процесів взаємодії суспільства і природи, вивчення питань методології науки, аналіз впливу екологічних факторів на політичну сферу життя суспільства створили передумови для глибокого і всебічного осмислення політико-екологічних проблем.

1.3 Політичні аспекти глобальної екологічної кризи як провідної світової проблеми сучасності

У світовому співтоваристві існують проблеми, що стосуються кожної країни, кожної людини. Ці проблеми називають глобальними. Для їх вирішення недостатньо зусиль якоїсь однієї, нехай навіть з великими можливостями країни або групи країн. Для цього необхідно залучати різноманітні ресурси з усього світу і належно поєднувати зусилля щодо їх вирішення. Таких проблем дуже багато, але

п'ять найголовніших з них - екологічна, демографічна, природоресурсна, роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї, боротьба з тероризмом.

Класифікація глобальних криз. Виходячи зі співвідношення зовнішніх і внутрішніх причин, зазвичай виділяють три типи криз [58, с. 26]:

- екзогенні, які відбуваються через відносно випадкові події у доквітлі і не залежать від системи, — наприклад, коливання сонячної, геологічної активності, глобальні зміни клімату, космічні катаклізми тощо;
- ендегенні, зумовлені зміною внутрішніх генетичних програм, парадигм, загального менталітету нації або вичерпанням програми розвитку (загибель етносів, локальні та глобальні війни);
- змішані кризи енде-екзогенного походження, спричинені змінами навколишнього середовища і спровоковані власною активністю системи або антропогенні кризи.

Сьогодні на перший план вийшла екологічна проблема. Забруднення навколишнього середовища, видобуток ресурсів, демографічний ріст і інші схожі проблеми призводять до істотної зміни умов життя людини і стану атмосфери. Так, екологічна проблема стала світовою і придбала ряд економічних аспектів. Разом з тим для неї характерна тенденція до загострення. Кризи останнього типу відіграють значну роль в еволюції суспільства і природи. До таких належать, в цілому, техногенні кризи, зумовлені діяльністю суспільства, яка нерідко не відповідає законам біосфери.

Всередині самої екологічної проблеми лежать певні процеси. Це, в першу чергу, накопичення промислових, побутових, сільськогосподарських відходів у таких об'ємах, що порушують природні біологічні процеси; забруднення водних систем промисловими і побутовими відходами. Порушення теплового режиму довкілля та забруднення атмосфери продуктами згоряння палива, а також виготовлення та використання матеріалів і продуктів, що містять у собі шкідливі і токсичні речовини мають також важливе значення для довкілля, адже забруднюють його із надзвичайною швидкістю. Постійна розробка родовищ корисних копалин без їх своєчасного відновлення та рекультивация земель

призводять до відмирання ґрунтів, ландшафтів, а також осідання земної поверхні. Порушення лісових масивів при надзвичайно низьких темпах відновлення, винищення представників флори і фауни, а також скорочення орних угідь призводять до розвитку різних процесів, що викликають ерозії та негативно впливають на відновлення природного середовища. За своєю значимістю проблему виникнення екологічної катастрофи можна порівняти із проблемою виживання людства – збереження всього живого світу.

Енергетична, продовольча, демографічна й інші кризи у своїй основі зводяться до проблем охорони природи. Стан навколишнього середовища вимірюється у співвідношенні з інтенсивністю його подальшого забруднення і виснаження.

Екологічну кризу можна диференціювати за предметом, або сферою на наступні складові напрямки:

- зміна клімату внаслідок підвищення концентрації вуглекислого газу в атмосфері Землі;
- зменшення озонового шару атмосфери та виникнення «озонових дірок»;
- скорочення біологічного розмаїття, що виникає через знищення лісів, деградацією водних ресурсів та інші чинники.

Характерними показниками є те, що сучасне суспільне виробництво бере у природи 100 одиниць речовини, а ефективно використовує близько 10, решта йде у відходи, упродовж року в атмосферу викидається 20–23 млрд. т. вуглекислого газу і 120 млн. т. золи. Загублено 2 млрд. га ріллі, щорічно знищується понад 11 млн. га лісу, в річки скидається близько 160 км³ промислових стоків [29, с. 72]. Понад 500 млн. т. мінеральних добрив та близько 3 млн. т. отрутохімікатів, третина яких змивається у водойми, було внесено у ґрунти за цей же період.

До числа індикаторів дестабілізації навколишнього середовища відноситься велика кількість нових, не характерних для попередніх епох, явищ і процесів. Наразі спостерігають поступове підвищення середньорічної температури атмосфери Землі та Світового океану, глобальне потепління та парниковий ефект. Із потеплінням льодовики та полярні льоди починають танути, що призводить до

зростання кількості води в океані. Через це рівень води в океані значно підніметься і значна частина суходолу Землі зникне під водою. Під загрозою перебувають більшість видів флори та фауни, а чверть усіх видів рослин знаходиться на межі зникнення, так як близько третини їх знаходиться на островах.

Породжують тривогу також соціальні характеристики, що визначають статус здоров'я людей, передусім психологічного. Стійке зростання кількості хворих дітей і психічних розладів характеризує прогресуючу моральну деградацію населення. Швидке зниження якості навколишнього середовища загострило проблему збереження генофонду людини. Нинішній рівень народжуваності дітей з генетичними ушкодженнями становить 7—20%. На думку В. Глазко, екстраполяція зростання генетичних аномалій особливо деструктивна, бо якщо триватиме такими ж темпами, то для вимирання людей потрібно лише кілька поколінь, оскільки за висновками фахівців, генні ушкодження у 30% особин популяції автоматично спричинюють її загибель [58, с. 35].

Природничі науки здійснили величезну кількість відкриттів щодо законів і взаємозалежностей в фізиці, хімії, геології, біології та ряді інших напрямків, що складають основу знання про баланс навколишнього середовища. За рахунок синтезу цих даних часто можна зробити відносно правдоподібні припущення про можливі стани біосфери у майбутньому у разі впливу того, чи іншого подразника. При реалізації задуманого використовується професійний термінологічний і понятійний апарат, здатний розкрити предмет у його багатоаспектності. Екологічні дослідження таким чином можуть бути кількісно вираженими і вимірними за допомогою їх показників і на основі ряду характеристик, серед яких виділяють поняття «ризик» і «небезпека».

Часто дані терміни використовуються у публіцистиці як синоніми, але у науковому дискурсі це є некоректним. Спроби різних авторів розмежувати ці терміни або надати їм відмінного змісту, також взаємно неузгоджені. У випадку даного дослідження необхідно дати точне та чітке визначення базових понять, яке показувало б взаємозв'язки та суперечності між новітніми технологіями, суспільством на навколишнім природним середовищем.

Екологічний виклик породжений, передусім, об'єктивними природними чинниками, що лежать в основі різного роду лих, незалежних від свідомості й волі людей. Враховуючи дані аспекти можна стверджувати, що кількісною мірою небезпеки є ризик. На думку О. Верес, джерелом небезпеки та ризику антропогенної складової природного балансу можуть бути суспільство, його науково-технічні випробування та еволюційні зміни навколишнього природного середовища разом або кожний з цих факторів окремо, з чого можна виокремити джерела або індикатори небезпеки та ризику природного, соціального або природно-соціального розряду [38, с. 68].

Для аналізу процесів трансформації навколишнього середовища застосовується саме цей основоположний термін «індикатор». Дане поняття можна визначити як помітну зміну параметрів предмета, його якісних і кількісних характеристик. Тому у поєднанні з ризиком і небезпекою, дані поняття складають основу наукового аналізу екологічної ситуації. Зміни, що відбуваються у навколишньому середовищі виступають як індикатори трансформацій, а розвиваючись кількісно і якісно набувають рис загроз і небезпек, виступаючи як потенційний ризик для подальшого існування поточного стану біосферного балансу. Тому ці помітні зміни причинами відповідних дій людини та суспільства в цілому. Світова спільнота може їх пом'якшити певною мірою, або за умов не контрольованості чи неефективної управлінської роботи, загострити. В результаті виникає відносна динамічна тимчасова рівновага між людиною і природою або стан диспропорції, яка виступає невід'ємною частиною нового етапу екологічного виклику. Глобальні екологічні проблеми є загрозою для розвитку та існування країн світу, тому потребують спільних зусиль для зміни та відвернення цих катастрофічних наслідків. Збереження і відтворення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як і розроблення наукових засад раціонального природокористування стає одним з найпріоритетніших напрямків у розбудові державної системи управління якістю навколишнього природного середовища. Суспільство, через високий рівень пізнання та розвитку, самостійно створило

загрозу своєму існуванню. В першу чергу, мова йде про інтенсивне знищення природних умов та ресурсів, які необхідні для існування людства та всього живого.

Крім того, багато екологічних проблем виникають набагато пізніше їхніх причин, тому незалежно від того, які заходи будуть прийняті зараз, якість навколишнього середовища буде погіршуватися і в наступному столітті. Погіршення екологічної ситуації спостерігається практично у всіх країнах світу. На сьогодні нараховується ряд об'єктивних критичних напрямків, де екологічний стан знаходиться на граничній позначці. Ці процеси, однак, у більшості випадків, за оцінками вчених, все ще підлягають корекції. До найбільш серйозних загальних для всіх країн екологічних проблем можна віднести наступні: організація світового господарства, енергетична криза, глобальне забруднення, міграційні потоки.

Світове господарство часто залишається поза межами екологічного процесу у випадку відсутності правового регулювання, громадського та державного нагляду і експертизи, збільшення споживання до рівня, що перевищує допустимий для відновлення поновлюваних ресурсів, і часто нераціональний характер такого споживання. Питання про доцільність інвестицій постає одним із стрижневих у економічному менеджменті. Звичайно, ігнорування екологічних проблем зумовлене поведінкою людини, яка визначалася прагненням до максимізації прибутку. Економічна раціональність виправдовує прагнення до мінімізації витрат, пов'язаних з охороною та відтворенням природних ресурсів [105, с. 27]. Це сприяло закріпленню в практиці господарського життя принципу максимізації прибутку, який знищив будь-яку зацікавленість власника капіталу або ж системи управління підприємства у збереженні довкілля. Цим пояснюється навіть відсутність запиту з боку власника та системи управління на інформацію, пов'язану з екологічною діяльністю, не кажучи вже про ініціативи і витрати у даному напрямку. Інтеграція екологічних податків або інвестицій в ринкове ціноутворення часто залишалися лише концепціями та розробками, які у практичному природовикористанні не отримали належного місця. Коли справа стосується катастрофічних подій, а ресурси, необхідні для запобігання їхньому

розвитку, ліквідації наслідків, потрібні терміново та у великих розмірах - завдання стає значно складнішим [4].

Енергетична криза сучасності – одна з найголовніших проблем не тільки окремих країн, а й для всього світу. Вона також є глобальною екологічною проблемою, яка має власну ретроспективу. У 70-ті роки ХХ ст. багато економічно розвинених країн зазнали так званої енергетичної кризи, тобто спостерігався процес відставання видобування нафти від її споживання. У результаті почався активний пошук шляхів економії енергії та її альтернативних джерел. На сьогодні невідповідність видобування енергоресурсів до їх споживання ще більша, ніж у 70-ті роки ХХ ст.: людство споживає значно більше, ніж виробляє. За рядом показників особливої гостроти набуває насамперед, споживання енергоресурсів, яке щорічно перевищує 10 млрд т (цифра у 60-х роках ХХ ст. становила 2,7 млрд т). Енергетичний баланс світу на 60 % складається з нафти й газу, однак їхні запаси швидко вичерпуються. Загальне енергоспоживання має такий вигляд: нафтопродукти становлять 44 %, природний газ; 21, вугілля; 22, ядерне паливо, гідроелектричні та інші енергоресурси 13 %. Безпрецедентними темпами триває спалювання органічного палива, яке нагромаджувалося впродовж геологічної історії планети. Для порівняння, якщо в кам'яному віці витрата енергії на одну людину становила близько 4 тис. ккал на добу, у період землеробських технологій — 12 тис., то нині — 230—250 тис. ккал на добу [58, с. 32].

Руйнування компонентів природного середовища виявляється у наступних негативних аспектах впливу на глобальну екологічну ситуацію: скорочення площі лісів, особливо тропічних - головних виробників кисню; руйнування атмосфери Землі; опустелювання родючих земель; засолення ґрунтів; загибель коралових рифів. Крім того, в розвинених країнах виробництво зброї та військова справа є одним із найсерйозніших забруднювачів навколишнього природного середовища, а також споживачем природних ресурсів. Таке виробництво є причиною забруднення атмосфери, води і ґрунту такими сполуками, що розкладаються протягом достатньо тривалого часу. Для забезпечення постійно зростаючих потреб, людство довело до дуже високого рівня енергетичну, нафтопереробну,

хімічну, металургійну, машинобудівну гірничо-видобувну та легку промисловості, засоби зв'язку та транспорт. Для кожної ж індустріально розвиненої країни характерне забруднення продуктами машинобудування. Щорічно в атмосферу Землі викидається близько 400 млн т. оксидів вуглецю, сотні тисяч тонн свинцю та вуглеводів через автомобілі, яких близько 500 млн. 5 млрд. т нафти, вугілля та більше трильйона кубометрів природного газу спалюють теплові електростанції, промислові підприємства та засоби автотранспорту. А природні водойми щороку отримують близько 500 млрд. тон побутових та промислових стоків. Велику екологічну небезпеку становить проблема видалення відходів.

Продовольча проблема також набула світового масштабу. Для стабільного та безпечного розвитку держави та суспільства в цілому демографічний чинник є одним основних. Але збільшення кількості населення є одним із складових екологічної ситуації сьогодення. Його кількість зросла від 3 млрд у 1959 р. до більше, ніж 6 млрд чол. Соціальні проблеми пов'язані з високими темпами зростання чисельності населення, перенаселенням планети. Більше 90% приросту населення припадає на країни, що розвиваються, де гостро стоять проблеми забезпечення продовольством, житлом, зайнятістю, освітою, медичною допомогою. Якщо вірити прогнозам, то населення планети збільшиться у два рази через 40-50 років. Наприклад, у Кенії наразі проживає 27 млн чол., але через тридцять років, відповідно до прогнозів, житиме 50 млн, в Єгипті так ж ситуація: із 55 буде вже 100 млн чол. Ці та інші країни надзвичайно напружують свої природні ресурси. А це, насамперед загрожує збереженню цілісності екосистем. Наразі на Землі голодує близько 1 млн людей, а масовий голод перейшов у хронічний в певних регіонах та країнах.

Міграційні потоки. Відсутність продовольчого забезпечення і свідоме збереження кореляції у рівні життя розвинутих країн і країн півдня, породжує ще одну глобальну проблему. Імміграція – процес, який залежить від великої кількості чинників. Це не лише конфлікти між державами та регіонами, а й в першу чергу, нерівномірність економічного розвитку між країнами. В одних - хронічний голод та відсутність елементарних благ для існування та життя, а в інших —

національний дохід перевищує у тисячі разів доходи бідніших держав світу. Такі умови все більше спонукають людей шукати краще життя в країнах, які є більш економічно розвиненими. Одним із соціально-екологічних аспектів, характерних для сучасних загрозливих процесів для збереження життя людства є таке явище, як екологічна міграція, або пошук покращених умов для життя за критерієм екологічної обстановки. На відміну від трудової міграції, яка має своєю причиною дисбаланс у доходах на душу населення, що робить одні країни багатими, а інші перебувають на межі бідності, екологічна міграція має набагато глибші причини. Така тенденція до виникнення все більшої різниці між рівнями життя розвинених та економічно відсталих країн дедалі поглиблюється.

Екологія стала важливим фактором політики, як в масштабах окремих країн, так і на міжнародному рівні. За таких умов потенційні можливості впливу екологічних проблем на політичні відносини видаються вкрай актуальними з огляду на об'єктивні причини простої потреби у виживанні, яка стає стратегічною метою екологічної діяльності, уособлюючи шлях далекоглядної перспективи. Політичні діячі багатьох країн ставлять проблеми екології серед найважливіших пріоритетів своїх програм під тиском з боку широких мас населення. Але неучасть більшості країн світу у розв'язанні соціально-економічних проблем забруднення не дасть ефективного результату, що можливо виправити, знову ж таки, за допомогою політичного інструментарію. Вирішити національні екологічні проблеми не можна лише силами однієї країни, або за рахунок інших країн. Природне довкілля не визнає державних кордонів, екологічні прорахунки та не доопрацювання в певному місці насправді завдають шкоди іншим державам і негативно впливають на глобальну економіку.

Проте для вирішення проблем, що мають загальнопланетарні масштаби, існують певні об'єктивні перешкоди, тому що ці проблеми торкаються всього людства в цілому. Тому їх можна розв'язати та вирішити тільки в загальносвітовому масштабі, а це надто ускладнює процес прийняття рішень. Екологічні проблеми породжені неузгодженістю економічної, демографічної та природно-ресурсної сторін процесу економічного розвитку, які формуються на

національному рівні з наступним розвитком цих тенденцій у глобальному масштабі. Країни з малорозвиненою економічною системою, низьким рівнем життя переважно не мають достатньої кількості прибуткових підприємств, де при цьому переважають країни північної півкулі, але відстають за кількістю населення. Тому вони постійно відчують потребу хоча б якимось чином побудувати виробництво за будь-яку ціну і створити робочі місця. В таких умовах будь-які екологічні обмеження і застереження з боку розвинених країн і участь у роботі міжнародних екологічних рухів просто не видається актуальною.

Відчуття байдужості населення до стану довкілля та споживче відношення до природного середовища та його ресурсів – серйозна проблема, яка набуває особливого значення та потребує нагального вирішення. З іншого боку, більшість американських та європейських країн винесли потужності виробництва за межі країни (з метою перш за все зниження витрат на робочу силу та усунення екологічно шкідливих підприємств), що можна назвати геополітичною експансією до країн третього світу. За таких умов, з метою протидії поведінці розвинених країн та ТНК у економічно відсталих країнах звертаються до політики протекціонізму. Нині з'явився термін «екологічний протекціонізм». Екологічний протекціонізм – це політика держави, спрямована на заборону та обмеження виробництва, продаж і використання екологічно небезпечної продукції та ввезення в країну технологій і товарів, які завдають шкоди навколишньому середовищу і становлять загрозу здоров'ю населення.

Політика - це об'єктивно боротьба інтересів, інтереси – насамперед, у боротьбі за вигоду, прибуток. Відповідно, жодна країна не готова займатися благодійністю і просвітою, поширюючи і примушуючи зберігати навколишнє середовище інших, при цьому жертвуючи великою кількістю інвестицій заради абстрактної мети, і з цієї причини, можливо, створюючи напругу з іншими країнами, з якими можна реалізувати інші проекти і примножити капітал. Флагманом міжнародного руху захисту природного середовища стає екологічне лобіювання. На сьогодні все більше намагаються зосереджувати увагу на питанні позитивного вирішення глобальних екологічних проблем людства – визначений

перелік стратегічних цілей, виконання яких підкріплене політичним контролем та запобіжними засобами для швидкого та ефективного досягнення таких цілей. На прикладі Німеччини можна побачити, що одним із головних успіхів екологічної трансформації є добре налагоджена комунікації між політиками та громадськістю. Участь громадськості – один з інструментів захисту навколишнього середовища, вирішення ключових екологічних проблем, починаючи з найменшого рівня – зароджуючись на місцевому, національному рівні. Населення, у першу чергу, світових промислових регіонів (як наприклад, Китай, де проблема смогу у 2013 році набула катастрофічних масштабів) зацікавлене у швидкій реакції на екологічні фактори, які сприяють виникненню екологічних проблем на території проживання. Основними механізмами участі громадськості у вирішенні та розв'язанні екологічних проблем, а також реалізації екологічної політики є створення громадської експертизи та інспекцій, екологічних громадських організацій та оцінки впливу на навколишнє природне середовище.

Багато екологічних організацій входять у міжнародні асоціації і отримують ексклюзивні права на свою діяльність у національних чи наднаціональних масштабах. У розвинених країнах такі об'єднання здійснюють регулярну громадську екологічну експертизу.

Усвідомлення екологічної загрози як глобальної, що має першорядне значення для виживання всього людства, призвело до зміни пріоритетів економічного розвитку. Глобальний характер загроз міжнародної екологічної безпеки зумовив провідну роль у їх вирішенні міжнародних організацій, насамперед ООН та її структур. На зміну теорії техногенного розвитку прийшла так звана концепція сталого розвитку, вперше вироблена в рамках Організації Об'єднаних Націй і згодом закріплена в якості складової частини національної економічної політики окремих держав і великих компаній. Величезну роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації ООН, такі як ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища), ВООЗ (Всесвітня організація з питань охорони здоров'я), регіональним комісіям ООН, а також міжурядові регіональні організації.

МБРР (Міжнародному банку з реконструкції і розвитку) і НСЕРП (Програмі з підтримки нового світового економічного порядку) беруть активну участь у творенні нового екологічного порядку, стабілізації світового населення та подоланні відсталості. МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергетики) опікується розвитком міжнародної співпраці у сфері мирного використання атомної енергії та глобального моніторингу. При реалізації екологічних програм створюються міжсекторні комітети, членами яких стають представники громадських організацій, державних структур, бізнесу, навчальних і наукових установ. Незважаючи на багато недоліків - відсутність власної фінансової бази, рекомендаційний характер рішень Генеральної Асамблеї - ООН все ж зуміла стати головним світовим форумом для обговорення екологічних проблем. Найбільший внесок у стійкий розвиток зробили Стокгольмська конференція ООН 1972 г, Конференція зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року і Всесвітній саміт в Йоханесбургу 2002 року.

Проведена робота в рамках системи економічних організацій ООН і попередниці СОТ - ГАТТ дозволила підійти до розробки принципово нової економічної концепції, що отримала назву концепції «сталого розвитку». Найбільш повно ця концепція була сформульована Всесвітньою комісією з навколишнього середовища і розвитку, створеної з ініціативи Генеральної Асамблеї ООН в 1983 р. та очолюваної прем'єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундтланд. За результатами проведеної роботи в 1987 р. у доповіді «Наше спільне майбутнє» Комісія сформулювала концепцію сталого розвитку, яка визначається як «форма розвитку або прогресу суспільства, яка задовольняє потреби нині живих людей і не ущемляє можливостей майбутніх поколінь забезпечувати своє існування». Суть концепції полягає в тому, що економічний розвиток не повинен завдавати шкоди навколишньому середовищу. Згодом концепція сталого розвитку була визнана на дійсно глобальному рівні усіма країнами світу в ході Конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро в 1992 році.

Європейський Союз, продовжуючи практику залучення громадськості, у 2013 році, наприклад, виділив Україні кошти, покликані профінансувати нову

ініціативу з посилення впливу неурядових громадських організацій, що переймаються питаннями екології, на природоохоронну політику держави. Однак, функції економічного і політичного стимулювання ще не набули достатнього розвитку та не мають вплив на підприємства-забруднювачі для зміни їхніх виробничих технологій на природозахисні. Вихід із даної ситуації – застосувати економічні інструменти екологічної політики — заходи, що використовують ринкові механізми для досягнення поставлених цілей, призначені для спрямування діяльності економічних суб'єктів в екологічно сприятливому напрямку шляхом впливу на витрати і вигоди наявних в їх розпорядженні різних альтернатив поведінки. Тому в таких умовах громадськість повинна контролювати відносини між підприємствами, що забруднюють довкілля та органами державної влади. Мета такого контролю – подолати можливі корупційні дії або зловживання, а також інформування влади про пріоритетне залучення ресурсів для мінімізації промислових викидів, попередження екологічних криз та для зменшення промислових викидів.

Для подолання проблем недостатньої поінформованості громадян про стан навколишнього природного середовища, підвищення рівня екологічних культур та свідомості громадян та інше, необхідно об'єднати зусилля регіональних державних структур влади та громадськості, щоб не допустити погіршення стану довкілля. Важливим напрямом діяльності екологічних громадських організацій є пошук та залучення альтернативних фінансових ресурсів, таких як проекти та програми міжнародних фондів, організацій, екологічне страхування є важливими напрямками діяльності неурядових екологічних громадських організацій. У провідних та розвинених країнах світу така діяльність закріплена правовою державою, здійснюється за допомогою нормотворчості і визначається як екологічна політика.

Висновки

Витоки глобальної екологічної думки охоплюють систему знань з різних наук: екології, економіки, політології, права та ін. Вирішення глобальних екологічних проблем потребує концентрації зусиль науковців з аналізу новітніх

технологій, а також впровадження їх через систему владних національних та наднаціональних інститутів в систему відносин «людина-природа».

Актуалізація екологічної проблематики на теоретичному рівні у світовому вимірі пов'язана з тим, що екологічні виклики становлять спільну загрозу для всіх держав, не зважаючи на існуючі відмінності в поглядах щодо шляхів розвитку людства та майбутнього світового устрою. Екологічний фактор постає важливим інструментом розвитку системи міжнародних відносин на засадах гармонії, толерантності, поваги та сприйняття суб'єктів міжнародних відносин як рівних у правах на екологічно безпечне майбутнє, а також на можливість докласти зусиль для побудови такого майбутнього.

У ХХ столітті відбулось виокремлення нового напрямку в дослідженнях екологічних проблем – соціальної екології, що охоплює систему знань природничих, суспільних і технічних наук в аспекті аналізу взаємовпливів в системі «людина-природа». Поряд з цим, важливою складовою забезпечення прийняттого рівня світової безпеки – є гарантування екологічної безпеки. Остання постає як напрям наукового аналізу та, водночас, частина внутрішньої політики національних держав, а також міжнародних організацій. Необхідність забезпечення світової екологічної безпеки викликала появу нового напрямку в межах політичного прогнозування – екологічна футуристика.

Аналіз української суспільно-політичної думки, що стосується проблем екологічної безпеки, дає підстави стверджувати, що вона в цілому відображає та корелюється зі світовою думкою в аналізі основних чинників, умов, підстав проведення ефективної державної екологічної політики, а також факторів, що перешкоджають цьому. Водночас, має місце й національна особливість, що відображається в намаганні приділити увагу вирішенню екологічних проблем певних регіонів України, проаналізувати особливості імплементації міжнародного екологічного законодавства у вітчизняну систему права, а також дослідити реальні результати природоохоронних заходів.

З'ясовано, що важливим фактором державної екологічної політики, й української зокрема, є робота з підвищення екологічної культури населення. Це

пов'язано зі включенням в систему освіти різних рівнів спеціальних навчальних курсів та програм, що загострюють увагу на екологічних проблемах та особистісному чиннику в їх розв'язанні. Проведення державної екологічної політики також пов'язано зі створенням системи спеціалізованих інституцій та організацій, що концентрують зусилля на аналізі проблем та пошуку механізмів їх подолання. Поступове формування системи глобального інформаційного простору посилює процеси виникнення наднаціональних міжнародних екологічних рухів та організацій, які у своїй діяльності доповнюють державну екологічну політику, а, нерідко, й вступають з нею у протистояння. Загалом, на національному та міжнародному рівнях відбуваються процеси політизації екологічної проблематики, що пов'язані з появою відповідних екологічних рухів та інституціоналізацією політичних партій.

РОЗДІЛ II

ФОРМИ І МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

2.1 Інструментарій управління екологічною ситуацією в діяльності держав «великої двадцятки» (G 20)

Процеси глобалізації у сучасному світі зумовлюють необхідність формування нової стратегії мислення, спрямованої на усвідомлення докорінної взаємозалежності та взаємопов'язаності між різними формами вияву екологічних викликів, що загрожують безпечному розвитку людської цивілізації. Екологічна проблема знаходиться на одній з перших позицій на порядку денному у найбільш розвинених державах світу. З другої половини ХХ століття у геометричній прогресії відбувається інтенсифікація кооперації міжнародної наукової спільноти, основним напрямом роботи якої є намагання привернути увагу широкої спільноти громадян різних держав, урядів, транснаціональних корпорацій до теми екології. Поява «Великої вісімки», а далі – «Великої двадцятки» свідчить про невпинні намагання світової спільноти шукати шляхи вирішення глобальних проблем, зокрема й екологічних. Крім того, світова наука орієнтована на впровадження найбільш сучасних екологічно безпечних технологій в різні сфери людського життя, насамперед в економічну, що пов'язано зі споживанням виробленої продукції.

З іншого боку, можемо констатувати, що екологічно безпечні (або принаймні такі, що визнаються такими) технології створюються у найбільш економічно розвинених державах світу та реально важко доступні у практичній площині для менш розвинених країн. У цьому відношенні, досягнення певного рівня соціально-економічного доброту в державі стимулює формування усвідомлення у громадян необхідності задоволення інших потреб більш високого рівня, з-поміж яких не на останній позиції знаходиться прагнення жити в безпечному природному середовищі. Водночас, історія досягнення економічного

успіху більшості розвинених держав свідчить, що екологічний фактор переважно не був визначальним у математичній формулі «витрати-прибуток». Тому, апелювання міжнародної спільноти до екологічно безпечного соціально-економічного розвитку наражається на несприйняття деякими суб'єктами міжнародних відносин через неможливість реалізувати екологічно безпечне виробництво на практиці.

У сучасному міжнародному процесі сформувалась група найбільш значимих суб'єктів впливу на переважну більшість сфер суспільного життя. Ці економічно розвинені держави задають вектори розвитку у глобалізованому світі, виробляють пріоритетні напрями діяльності для міжнародної спільноти, створюють стандарти поведінки та правила, що набувають широкого впливу, а також оформлюють нові міжнародно-значимі дискурси. Ця група держав отримала назву «Велика двадцятка» (G20 або «Group of Twenty Finance Ministers and Central Bank Governors»), до якої входять Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Європейський Союз, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Німеччина, Південна Африка, Південна Корея, Російська Федерація, Саудівська Аравія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Франція, Японія. «Велика двадцятка» як клуб найбільш впливових на міжнародній арені держав був остаточно оформлений у 1999 році, а його утворення розглядається як одна з відповідей міжнародної спільноти на глобальну фінансову кризу. Відзначимо, що ініціатива створення «Великої двадцятки» належала країнам «Великої сімки» (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція, Японія). Заслуговує на увагу думка К. Постел-Вінай, що появу G20 можна розглядати одночасно у категоріях логічного наслідку еволюції світових соціально-економічних відносин, недостатньо ефективної роботи існуючих міжнародних організацій, інститутів та неформальних «клубів», а також творчої імпровізації держав-лідерів [317].

Починаючи з 2008 року відбулось дев'ять самітів лідерів країн великої двадцятки (2008 р. – м. Вашингтон; 2009 р. – Лондон; 2009 р. – Пітсбург; 2010 р. – Торонто; 2010 р. – Сеул; 2011 р. – м. Канни; 2012 р. – м. Лос-Кабос; 2013 р. –

м. Санкт-Петербург; 2014 р. – м. Брісбен). В основу створення клубу G20 було покладено наступні критерії: 1) значення економіки у глобальному вимірі; 2) чисельність населення у співвідношенні до загальносвітового; 3) обсяг споживання енергоносіїв. Відповідно до цих критеріїв сумарний ВВП держав G20 становить 90% загальносвітового, а чисельність населення – 2/3 від усього населення Землі. Відповідно, країни G20 є найбільшими споживачами різних видів енергії у світовому масштабі, що означає левову частку викидів вуглецю в атмосферу (глобальне потепління). Таким чином, вплив цієї групи держав на глобальну екологічну ситуацію є ключовим з огляду на обсяги виробленої та споживаної продукції, а значить і частка відповідальності за світову екологічну безпеку є більшою та переважаючою, порівняно з менш розвиненими та менш населеними державами.

Відзначимо, що вирішення екологічних проблем «великою двадцяткою» відбувається комплексно, в межах та за допомогою використання фінансових інструментів впливу. Акцентуючи увагу на тенденціях, перспективах та загрозах для світового економічного розвитку G20 неминуче зіштовхується з необхідністю подолання глобальних екологічних загроз. На нашу думку, складність вирішення екологічних проблем країнами «великої двадцятки» виявляється передусім у тому, що ці екологічні загрози є побічним ефектом високого рівня розвитку матеріальної цивілізації та культури, що отримало найбільший вияв саме у цих державах. З іншого боку, задоволення економічних потреб населення неминуче висуває бажання та вимоги задовольнити потреби більш високого рівня – екологічні, що можливо за умови аналізу причинно-наслідкових зв'язків їх виникнення. Водночас, країни «великої двадцятки» демонструють високий рівень енергетичної ефективності власних економік, що докорінним чином відрізняє їх від менш економічно розвинених держав, які характеризуються низьким рівнем якості життя людей, проте більшими обсягами використання енергоносіїв та їх експортом [44, с. 117]. У цьому смислі, високі темпи зростання економік та забезпечення інтегрального показника якості людського життя, невід'ємною складовою якого є задоволення екологічних потреб, є критерієм успішної

екологічної політики країн G20 [316]. Аналіз наукової літератури свідчить, що коли йде мова про глобальну чи міжнародну екологічну політику, вироблення спільних алгоритмів дії, напрацювання узгоджених правил та норм діяльності в екологічній сфері, перш за все, мають на увазі країни «великої двадцятки», які виступають піонерами у впровадженні нових екологічно безпечних технологій та інструментів впливу з метою зменшення рівня негативного антропогенного впливу на екологічну ситуацію у світовому масштабі. Крім того, риторика політичних лідерів G20 на спільних зібраннях свідчить, що вони, представляючи частину держав світу, ведуть мову про загальну спільну стратегію дій у сфері глобальної екології та виступають від імені всього цивілізованого світу, адже, з одного боку, реально здійснюють вирішальний вплив на поглиблення екологічних проблем світового масштабу, а з іншого – володіють дієвими інструментами для їх подолання.

Беручи до уваги складний міжнародний ринок розподілу сфер виробництва та капіталів, виникає питання, чи готова світова спільнота купувати, як правило, більш дорожчу, але екологічно безпечнішу з точки зору процесу виробництва та кінцевого результату продукцію, якщо поруч є дешевша, але вироблена з більшими навантаженням на оточуюче середовище? Чи завжди покупець (навіть у найрозвиненіших державах світу – G20) мислить категоріями екології, коли робить свій вибір? Напевно, однозначно ствердну відповідь надати складно, проте ми усвідомлюємо, що дуже часто це не так. Подібні питання виводять нас у площину усвідомлення існуючого протиріччя між економічним розвитком та безпечним екологічним майбутнім для людської цивілізації. Жодна з держав світу не декларує пріоритетів стосовно зменшення економічного зростання, проте одночасно говориться про необхідність відповідального ставлення до оточуючого середовища та вирішення вже існуючих екологічних проблем. Тому, необхідно виробити нову відповідальну стратегію дій у форматі відносин «людина-природа», а G20 має зайняти активну позицію стосовно цього питання. У цьому значенні, важливим є знаходження рівноваги між нерідко взаємовиключними бажаннями широких верств населення, інтересами виробників, внутрішньою

політикою окремих держав та пріоритетами міжнародної екологічної політики. Відзначимо, що держави «великої двадцятки» здійснюють координацію спільних зусиль, перш за все, у сфері міжнародної економіки з метою вироблення нових прийнятних алгоритмів розвитку цивілізації, які враховують формулу «обмеженість природних ресурсів – безмежність людських бажань – пріоритетність зростання економік» [67, с. 3].

Не зважаючи на безперервне бажання людини подолати або принаймні зменшити цю залежність, що чітко фіксується протягом усієї історії, ця залежність лише стрімко посилювалась. Тому, успіх виживання і розвитку людської цивілізації у ХХІ ст. залежить від нової стратегії мислення і, головне, дії по відношенню до природи, і значить – самої себе. Ця дія вимагає практичних кроків з кооперації зусиль міжнародного співтовариства у рамках діяльності міжнародних організацій та зовнішньої політики окремих держав, а також збільшення кількості реальних заходів окремих найбільш заможних держав світу, які чинить найбільше навантаження на природне середовище.

Зусилля міжнародної спільноти, владних інститутів в окремих державах та природоохоронних організацій мають бути спрямовані на зміну звичної філософії мислення, коли шкодити оточуючому середовищу є вигідним та прийнятним. Очевидно, замість цього вкрай важливо створити такий формат усіх соціально-економічних відносин, коли охороняти природу є вигідним, і не лише з точки зору прагматичного інтересу збереження ресурсного потенціалу як основи для майбутніх економічних злетів. Напевно, для цього може знадобитись змінити філософію життя кожної людини на Землі, надати новий імпульс формату відносин «людина-природа-техніка». На перший погляд, це видається надто нереалістичним, але якщо згадати перелік реально існуючих загроз для продовження життя людської цивілізації на Землі, більшість з яких були викликані перетворюючою діяльністю людини, то мета бажаною і не викликає сумнівів. У цьому відношенні, світ ідей може змінювати матеріальний світ за власною логікою.

Глобальна екологічна криза виявляється через кризи на регіональному рівні, в окремих державах, територіях, водних просторах [64, с. 4]. Відповідальність за виникнення таких регіональних криз лежить на владних інститутах держав, органах місцевої влади, які часто не усвідомлюють значення ефективної місцевої політики з точки зору глобальної екологічної безпеки. Звичайно, не всі екологічні виклики можна вирішити виключно зусиллями місцевої влади, проте надто багато глобальних екологічних загроз виникають з окремих невирішених місцевих проблем.

Екологічна політика включає широке коло глобальних питань, які виявляються на рівні планетарного масштабу: продовольча проблема, демографічний вибух, економічна і культурна відсталість, питання прав і свобод [114, с. 66]. Продовольча проблема - дефіцит продовольства, у багатьох країнах люди голодують та помирають від відсутності харчування. Демографічна проблема - висока народжуваність, швидке зростання населення у ряді регіонів (Африка, Азія, Океанія). Водночас, спостерігається скорочення народжуваності, збільшення смертності у розвинутих країнах, в тому числі в Україні. Подолання економічної та культурної відсталості, жебрацтва в країнах, що розвиваються в Азії, Африці, Латинській Америці. Проблема дотримання соціальних, економічних та індивідуальних прав та свобод людини, боротьби з міжнародною злочинністю та тероризмом, наркоманією, гуманізації міжнародних відносин.

Складовими компонентами власне екологічної кризи є: порушення істотного балансу газового складу атмосфери; руйнування озонового шару атмосфери; збереження та відновлення рослинного і тваринного світу. До них відносять також раціоналізацію використання ресурсів, що застосовуються в господарських та інших цілях; запобігання забруднення і шкідливої дії наслідків військової, космічної та інших форм діяльності.

Суть екологічної кризи полягає у тому, що вона може надати новий імпульс розвитку людській цивілізації, якщо не переросте в глобальну екологічну катастрофу, несумісну з продовженням життя людини на Землі. Останні сто років характеризуються стрімким посиленням інтенсивності господарської діяльності

людини, збільшенням чисельності населення та часу життя окремої людини, що не могло не позначитись на навантаженні на оточуюче середовище. Нічого подібного в історії цивілізації раніше не відбувалось, а тому прогнози на майбутнє є вкрай обережними. Загалом, екологічна криза характеризується втратою стійкості біосфери, її деградацією, а також різким скороченням її регулятивної здібності до змін [29, с. 71]. Багато чого залежить від ефективної міжнародної політики з координації спільних зусиль та використання впливових інструментів, які можуть дозволити трансформувати складові глобальної екологічної загрози в нові можливості для розвитку людської цивілізації.

Відзначимо, що в історичній ретроспективі людська цивілізації мала декілька принципово відмінних форматів стосунків з природою: спочатку було беззастережне поклоніння природним силам і стихіям, а з розвитком наукових знань відбувся перехід до ідеї підпорядкування та управління оточуючим середовищем. Наївно сподіватись, що може відбутись повернення до попереднього формату відносин, але людська раціональність перед загрозою зникнення людини як біологічного виду на Землі стимулює шукати шляхи вирішення вже існуючих екологічних проблем, свідченням чого є активізація наукового дискурсу на міжнародному рівні, формування нової етики відносин з природним середовищем, подолання механістичного світогляду та технократичного мислення, а також практичні кроки спрямовані на зменшення екологічного навантаження на природу, які робляться в розвинених державах світу.

Суб'єкти міжнародних відносин зіштовхнулись з кардинальною проблемою – надто швидкі темпи розвитку сучасної цивілізації та низький порівняно з ними темп еволюції біосфери. Неможливість докорінного розв'язання цієї фундаментальної дилеми визначає драматизм, внутрішню логіку неефективних природоохоронних заходів та посилення екологічних загроз для безпечного розвитку людства. Усвідомлення об'єктивно існуючих екологічних перешкод, що не дають можливості розвиватись людській цивілізації в існуючому темпі та, водночас, виступають фактором стабільності біосфери, має бути

включене в систему побудови концепцій, прийняття міжнародних конвенцій, розробку прогнозів, впровадження конкретних природоохоронних програм і заходів на рівні міжнародної політики. Сучасні глобальні екологічні виклики мають додати тверезості в оцінці можливостей людської цивілізації та культури, а також у прийнятті стратегічних рішень на рівні міжнародної політики, які матимуть світовий довгостроковий та незворотний вплив.

Перехід до нової стратегії мислення і дії у міжнародних відносинах може відбутись тоді, коли екологічна проблематика займе належне місце у свідомості, потребах та інтересах рядових громадян більшості держав світу [245, с. 11]. У цьому випадку, громадянське суспільство буде задавати вектор розвитку внутрішньої політики, яка неодмінним чином матиме своє продовження у зовнішній політиці окремих держав. Тому просвітницька робота, поширення об'єктивної інформації, яка, безумовно, лякає більшість громадян, є необхідною передумовою до зміни моделі мислення окремої людини, владних інститутів та пріоритетів міжнародної політики. Вирішення великих проблем розпочинається з аналізу їх складових, а далі потрібно розроблювати регіональну, національну та планетарну стратегію дії з метою подолання загрозливих екологічних факторів на різних рівнях їх прояву. Водночас, справжнє вирішення екологічних проблем може розпочатись в разі відмови людини розглядати біосферу як невичерпну ресурсне джерело для економічного зростання. Стрімка зміна технологій та матеріальних форм їх вияву має прийти у відповідність до темпів природної еволюції на Землі, що значно знизить напругу у відносинах людина-природа. Країни «Великої двадцятки» мають відігравати ключову роль у процесах підвищення рівня екологічної культури власного населення, створення екологічно орієнтованих економік, формування нових еко-відповідальних моделей споживання та виробництва.

Важливою складовою вирішення комплексу екологічних проблем є подолання різючої диспропорції в економічному розвитку найбільш розвинених держав та країн з низьким ВВП на душу населення. Ця прірва в доходах населення особливо помітно почала збільшуватись починаючи з другої половини

XX ст. Інформація оприлюднена ООН свідчить, що «частка 20 відсотків найбіднішого населення світу в глобальному доході скоротилася з 2,3 відсотка в 1960 р. до 1,1 відсотка в 1994 році. Відношення доходу 20 відсотків найбагатшого населення Землі, так званого «золотого мільярда», до доходу 20 відсотків найбіднішого населення планети становило 30:1 в 1960 р., 60:1 в 1990 р. і 90:1 в 1999 р. Таких темпів перерозподілу глобального валового продукту ніколи не було раніше в історії світової цивілізації» [13]. Тому, значна частка відповідальності за майбутнє світової цивілізації лежить на державах з високим рівнем ВВП на душу населення, які мають переважаючий вплив на формування світових ринків капіталів, розподіл сфер виробництва та споживання високотехнологічної продукції.

Зміна формату міжнародних відносин має передбачити докорінну зміну філософії у виробництві, перерозподілі та споживанні матеріальних та культурних благ у світовому вимірі. Незаможні держави з часткою населення 80% від світового та сукупним ВВП у 20% на душу населення не можуть відчувати та реалізовувати такий самий обсяг відповідальності як держави, що мають 80% світового ВВП, який де-факто розподіляється між 20% населення світу. Хоча, саме у найбідніших державах дуже часто розміщуються небезпечні для екології виробничі потужності міжнародних компаній. Очевидно, що громадяни незаможних держав природним чином більше стурбовані власним повсякденним виживанням та задоволенням базових біологічних потреб людини, ніж екологічною проблематикою. Низький рівень доходів, політичної культури та екологічної освіти громадян слаборозвинених держав є надійною основою для перетворення природного ресурсного потенціалу цих країн в дешевий сировинний придаток економік держав-лідерів. У цьому аспекті, на нашу думку, полягає одна з найголовніших причин, що гальмує розв'язання глобальних екологічних проблем. Крім того, докорінна відмінність у світогляді лідерів заможних та бідних держав стосовно частки відповідальності за існуючу екологічну ситуацію та майбутнє Землі, не дає можливості втілювати конкретні природоохоронні заходи вже сьогодні. Водночас, слабка економічна розвиненість

певної держави не знімає з неї відповідальності за збереження та належне поважне ставлення у власній політиці до природоохоронних заходів. Також, низьку конкурентну здатність національних економік у світовому масштабі можна розглядати як індикатор, що слугує меті зниження їх енергоємності та підвищення ефективності використання наявних природних та соціальних ресурсів.

При усвідомленні важливості всіх вищезазначених проблем, національно-державний суверенітет, найчастіше, приходиться у суперечність з цими глобальними інтересами, які відстоюють ООН, ЮНЕСКО, ЮНЕП, МАГАТЕ, окремі західні країни у своїй зовнішній політиці та інші міжнародні організації [181, с. 27]. Причина полягає в тому, що країни з незадовільною соціально-економічною ситуацією не в змозі виділяти ресурси на екологічну політику, що завдає шкоди всій світовій спільноті, а не тільки жителям і природі цих держав. Водночас світова практика не йде далі різних штрафних санкцій щодо таких країн, що завдають шкоди екології. Оскільки економіка та фінанси цих держав і так малі, ситуація тільки погіршується. У таких країнах екологічне питання, з точки зору уряду, найменш актуальне: економічна нестабільність, низький рівень життя населення, політичні проблеми виходять на передній план, відтісняючи на другий важливість стану навколишнього середовища і взаємини людини і природи [20, с. 80]. Дуже важливим контекстуальним фактором є те, що в країнах з розвинутою економікою часто перебувають лише штаб-квартири і конструкторські бюро великих компаній, представників національного господарства, навіть брендів зі світовими іменами. Основні ж виробничі площі та потужності вже давно вивезені за кордон у треті країни з метою зменшення витрат на оплату праці робочої сили. Об'єктивно, що це країни з низьким рівнем доходу і занедбаною економічною ситуацією. Відповідно, в розвинених країнах екологічна політика ще має якісь позитивні результати, але в країнах - референтах вона має мінусовий показник. У підсумку, світова спільнота ще не може вийти на рівень випередження екологічних катастроф, а лише займається запобіганням того, що сталося. Для створення більш надійних засобів для порятунку екології та

підвищення ефективності політики в цій сфері необхідний світовий арбітраж, який буде найбільш дієвим способом систематичного і організованого впливу на всіх учасників екологічного процесу.

Таким чином, розв'язання екологічних проблем у певних країнах слід вважати, перш за все, справою та відповідальністю цих держав, а з іншого боку – завданням міжнародної спільноти, яка усвідомлює глобальні загрози, що можуть постати від невирішених екологічних проблем національного масштабу. Ця теза підтверджується зокрема тим, що світова економічна система залежна від економік національних держав, які нерідко виступають приймаючою стороною для розміщення на своїх територіях небезпечних виробництв, різноманітних сховищ для утилізації відпрацьованих хімічних речовин, а також забезпечують доступ до дешевої робочої сили, що значно знижує кінцеву собівартість виробленої продукції. Історія переконливо свідчить, що техногенні катастрофи, які трапляються у національних державах неодмінно мають відгомін на рівні міжнародних відносин, оскільки негативно впливають на глобальну екологічну безпеку. Ці лиха дають новий імпульс процесам модернізації у виробництві, стимулюють впроваджувати енергозберігаючі технології та знижувати енергоємність економіки, а також слугують основою для формування глобальної екологічної етики.

Взаємозалежність та взаємовпливи сучасної світової економіки створюють підстави розглядати її як глобальну еколого-економічну систему. У цьому відношенні, стабільний та прогнозований економічний розвиток окремих національних держав постає як залежна детермінанта від внутрішньої та зовнішньої політики інших держав, які в різній мірі приймають до уваги серйозність екологічних викликів та загроз. Внутрішня політика екологізації національних економік вимагає дедалі більше коштів з бюджетів держав, а також стимулює координувати зусилля на рівні міжнародної політики в аспекті регламентації та уніфікації норм природокористування, викидів в атмосферу, заборони використання у виробництві певних речовин та сполук. Високі витрати, які складно було прогнозувати, на відтворення первісного природного стану

забрудненого, наприклад, внаслідок певного виробництва, довкілля, стимулюють владні інститути національних держав шукати більш ефективні рішення для реалізації в економіці.

Процеси глобалізації вимагають знаходження спільного знаменника у зовнішній політиці всіх суб'єктів міжнародних відносин [276, с. 55]. Цей процес також ускладнений об'єктивним фактором існування різнобарв'я культур та цивілізацій на Землі. Багатство культурної спадщини всіх народів світу, на нашу думку, має стати тим спільним фундаментом, на основі якого має відбуватись об'єднання зусиль відповідальної міжнародної спільноти заради збереження культурної різноманітності для майбутніх поколінь. Водночас, це можливо за умови зменшення темпів економічного відставання найменш розвинених держав від країн-лідерів «великої двадцятки», адже в протилежному випадку перші схильні використовувати усі наявні природно-соціальні ресурси з метою скорочення розриву. У практичній площині це нерідко призводить до втрати культурного потенціалу, що відбувається паралельно з екстенсивним використанням природних багатств. Мультикультурний глобалізований світ потребує зваженої спільної стратегії дій в екологічній політиці всіх суб'єктів міжнародних відносин, а передусім в об'єднанні зусиль «великої двадцятки», заради збереження культурного потенціалу та спадщини минулих поколінь.

Дієвим інструментом зменшення техногенного навантаження сучасної цивілізації є переведення економік національних держав G20 на «екологічні рейки». Це означає включення екологічної складової до формули вирахування економічної ефективності «витрати-прибуток». Концепція «екологічної економіки» поступово набуває впливу в економічній теорії, а також у реальних виробничих процесах у розвинених держав світу. На зміну звичного поняття «економічна ефективність» поступово приходять «еколого-економічна ефективність» [250]. Специфікою екологічної економіки є свідомий прагматичний вибір найбільш раціональних шляхів для задоволення матеріальних потреб людства, переорієнтація виробничих потужностей з огляду на обмежені та невідтворювані ресурси, а також поступове формування нового типу споживача,

який усвідомлює спектр екологічних загроз. Політика екологізації економіки є важливою складовою відповідальної міжнародної політики країн «великої двадцятки», в якій екологічний чинник знаходиться на пріоритетних позиціях.

Екологічна політика – це система економічних, політичних, юридичних та інших заходів, які може застосовувати держава та суб'єкти міжнародних відносин з метою впливу на навколишнє природне середовище та створення умов для підвищення рівня раціональності використання природних ресурсів [117, с. 9].

Екологічна проблематика стала важливою складовою в політичній науці та, відповідно, у практичній політиці країн «Великої двадцятки». Метою екологічної політики є віднаходження «золотої середини» і рівноваги у відносинах людини з природою, віднаходження формату гармонійних відносин людини та навколишнього природного середовища, ефективний розвиток економіки, що базується на екологічних засадах, а також забезпечення умов для достойного життя майбутнім поколінням, виходячи з усвідомлення обмеженості та вичерпності природних ресурсів. Екологічна політика виходить з принципу єдності соціального та природного у суспільстві та формах культури людської цивілізації. Соціальний фактор докорінним чином почав впливати на природне середовище, яке було первинним у біологічній та культурній еволюції людини. Раціональне знання додало впевненості у власних силах домінуючим чином впливати та змінювати природні фактори, а не лише бути залежними та пристосовуватись до них. У цьому відношенні, прагматичне розуміння власне людського базису може стати основою для віднаходження та конструювання нових форм соціального життя, які будуть більше орієнтовані на природне начало, ніж переважаючі на сьогодні у сучасній культурі надмірно матеріально залежної цивілізації.

Центральне місце у реалізації політики охорони навколишнього середовища країн «великої двадцятки» належить внутрішній державній екологічній політиці, яку можна визначити, як систему специфічних політичних, економічних, юридичних заходів, що вживаються країною з метою управління екологічною ситуацією та забезпечення раціонального використання природних ресурсів на

території країни. Державна екологічна політика країн «Великої двадцятки» у межах власної правової компетенції використовує широку палітру інструментів впливу на екологічну ситуацію, серед яких головними є:

1. Ринково орієнтовані інструменти – природно-ресурсні збори та платежі за забруднення середовища; встановлення ринкових цін на природні ресурси, що надходять в економічний обіг; механізм купівлі-продажу прав на забруднення природного середовища; застава система; інтервенція з метою корекції ринкових цін і підтримки виробників.

2. Фінансово-кредитні інструменти – фінансування природоохоронних заходів; кредитний механізм, позики, субсидії; режим прискореної амортизації природоохоронного устаткування; екологічні та ресурсні податки; система страхування екологічних ризиків.

3. Адміністративно-контрольні інструменти екологічного управління – екологічне та природно-ресурсне законодавство, а також екологічні вимоги в загальному (цивільному, кримінальному, адміністративному) законодавстві; екологічний моніторинг.

4. Екологічні стандарти і нормативи: норми і ліміти на викид забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення; нормативи утворення та розміщення токсичних відходів; обмеження щодо водозабору та лісокористування; квоти на видобуток біоресурсів; нормативи відвідуваності особливо охоронюваних природних територій; норми відстрілу промислових тварин, збирання дикорослих рослин; заборона на розміщення в конкретних місцях забруднюючих видів діяльності, на використання токсичних речовин і важких металів.

5. Ліцензування господарської діяльності – пов'язаної з впливом на навколишнє середовище та здоров'я людини; забезпечення екологічного моніторингу і контролю; екологічна сертифікація (маркування); екологічна експертиза проектів; екологічні та ресурсні цільові програми; екологічний аудит.

Ефективним інструментом міжнародної екологічної політики «Великої двадцятки» є процес екологізації суспільної свідомості. У практичній площині це

виявляється в створенні спеціального екологічного законодавства, а також наділених владними повноваженнями інститутів, які слідкують за його дотриманням. Екологічне законодавство визначає основоположні принципи, норми, критерії відповідального природокористування, специфічні вимоги до окремих видів господарської діяльності, санкції за порушення, та, навіть, стимули і заохочення для дотримання. Норми екологічного законодавства у різному обсязі реально втілюються у безпосередній внутрішній політиці «Великої двадцятки», проте спільний формат кооперації цих держав неминує стимулює кожного окремого суб'єкта враховувати кращі досягнення партнерів по клубу G20. Саме існування екологічних законів є важливою передумовою для здійснення природоохоронної політики, проте реальна практика свідчить, що лише виписаних норм недостатньо.

Під впливом інтеграційних тенденцій все більше країн Землі в добровільному порядку погоджуються на обмеження власного суверенітету, передачу суверенних прав у компетенцію наднаціональних утворень міжнародного характеру. У сучасному світі більше не можливо існувати ізольовано від глобальних проблем, натомість світ стає взаємозалежним і комплексно вразливим. Розширення клубу «Великої сімки» у формат «Великої двадцятки» свідчить про усвідомлення необхідності об'єднання зусиль та розширення кола держав, що приймають на себе левову частину відповідальності за глобальне екологічне майбутнє Землі. З огляду на це розробляється та реалізується нова, інноваційна у своїй основі екологічна політика, орієнтована на залучення всіх наявних засобів в глобальну екологічну сферу діяльності, що набуває особливої ваги в міжнародному житті. Враховуючи це, Н. Реймерс виділив два рівні екополітики: 1) глобальний - проведення міжнародно-правових, політичних та зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, а також запасів наявних у світі природних ресурсів та їх розподілу між країнами; 2) державний - соціально-економічна, побудована на розумінні вигравів і недоліків, - пов'язаних з екологічним станом території, акваторії і повітряного простору країни та наявних в їх межах

природних ресурсів [219]. Так, за визначенням Н. Агаджаняна, будь-яка регіональна екополітика є частиною глобальної і охоплює інтереси країн, але лише на рівні одного континенту, субконтиненту, частини суші, об'єднаної басейном одного моря (великої ріки), географічної зони [273, с. 175].

Глобальною екологічною політикою «Великої двадцятки» можна визначити відносини, засновані на нормативно-правових актах міждержавного рівня, в той час як державна екополітика здійснюється на основі національної правової системи конкретної країни. Відповідно, міжнародною екологічною політикою є лише перший різновид відносин, в той час як сума заходів з реалізації національної екополітики у всіх країнах стає основою для запровадження і еволюції міжнародного екологічного законодавства, що регулює відносини світового масштабу і впроваджується суверенними державами.

Міжнародна екологічна політика «Великої двадцятки» є важливим, структурно оформленим напрямом продовження внутрішньої політики держав-учасниць. Цей вид політики зазнає впливів соціально-економічних факторів, що існують як об'єктивна внутрішня реальність цих країн, та, водночас, тенденцій розвитку та трансформації структурних компонентів міжнародної політики. Екологічну політику «Великої двадцятки» варто розглядати як систему практичних заходів з захисту глобального природного середовища, що перебуває на стадії оформлення інструментів, інститутів, залучення ресурсів. Наприклад, країни G20 приділяють значну увагу проблемам глобальної зміни клімату, що відбуваються занадто швидкими темпами [305]. Важливою складовою спільної політики «Великої двадцятки» є вироблення прийнятних стратегій економічного зростання та віднаходження шляхів раціоналізації використання природних ресурсів. Екологічна політика G20 також акцентує увагу на створенні умов чи, найголовніше, усуненні перешкод на шляху відтворення біологічного різноманіття флори та фауни. Іншим не менш важливим напрямом екологічної політики G20 є екологізація економіко-господарської діяльності людини у світовому масштабі. Екологічна політика на міжнародному рівні може бути успішною в разі ефективності практичних заходів та кроків, що здійснюються

окремі національні держави [211, с. 10]. Водночас, успішність останніх багато в чому залежить від політичної волі влади реалізовувати задекларовані цілі, які варто уніфікувати в екологічній доктрині держави.

Міжнародну екологічну політику «Великої двадцятки», з одного боку, можна розглядати як залежну від внутрішньої екологічної політики держав-учасниць, а з іншого – як чинник, що безпосередньо впливає на ведення внутрішньої політики через міжнародно-правові акти, конвенції, договори. Конкретні форми і методи реалізації екологічної політики певної держави залежать від рівня розвитку економіки, політичної та екологічної культури населення, типу політичної системи та ін. Зазначимо, що країни «великої двадцятки» мають внутрішні відмінні характеристики з наступних позицій як економічний розвиток, наявність природних ресурсів, розвиненість соціальної сфери та споживчого ринку, тип політичної культури, рівень розвитку демократичних інститутів та ін. Ці критерії мають безпосередній вплив на реалізацію екологічної політики всередині держави та на виробленні спільних стратегій дій на зовнішній арені. Метою екологічної політики G 20 є створення умов для безпечного розвитку людської цивілізації у гармонійних відносинах з навколишнім природним середовищем. Досягнення цієї мети можливе за умови знаходження балансу конкуруючих інтересів у сферах використання природних ресурсів та захисту екології [63, с. 428]. Виокремлюють три основні види екологічної політики, які можна екстраполювати на аналіз внутрішньої екологічної політики країн G20 та спільної політики «великої двадцятки» на міжнародному рівні:

1. Управлінська. Суть цієї політики полягає у тому, що відповідальні за її реалізацію суб'єкти акцентують свою увагу на прийнятті та реалізації конкретних рішень та заходів.

2. Плюралістична. Суть цієї політики полягає у тому, що органи державної влади намагаються активно залучати недержавні об'єднання та організації у процес реалізації державної політики.

3. Колективна. Держава намагається делегувати повноваження та передати частку відповідальності за реалізацію певних форм екологічної політики зацікавленим у вирішенні цього питання групам інтересів або окремим громадянам [218, С. 81].

Екологічну політику класифікують виходячи з таких критеріїв: суб'єкти здійснення, характер участі та заінтересовані групи реалізації. За суб'єктами здійснення виокремлюють державну, недержавну (громадянські об'єднання, політичні партії, транснаціональні корпорації, міжнародні екологічні рухи та ін.), екологічна політика суб'єктів господарювання. За характером участі та групами інтересів виокремлюють активну та реактивну екологічну політику. Активна екологічна політика впливає з реалізації задекларованих на рівні міжнародно-правових актів стратегічних цілей збереження природного середовища, у реалізації яких зацікавлена більшість країн світу та населення. Реактивна екологічна політика виявляється як певні форми реакції на виникаючі природні катаклізми, лиха, техногенні аварії, що прямим чи опосередкованим способом спричинені господарською діяльністю людини. Реактивна екологічна політика не носить стратегічного характеру планування, а постає як ситуативна відповідь на вже існуючі екологічні загрози.

Міжнародна екологічна політика «великої двадцятки» базується на таких основних загальних принципах:

1. Принцип системності, який полягає у формуванні найбільш комплексної та завершеної системи бачення щодо вирішення окремих екологічних проблем з точки зору їх взаємозв'язків та взаємовпливів, ролі та місця у певній системі координат та інтегрованості у систему більш високого порядку.

2. Принцип історичності полягає у намаганні з'ясувати особливості та динаміку розвитку певних екологічних проблем в історичній ретроспективі, виявити причини їх появи та фактори, що, ймовірно, спричинили до їх загострення, а також побудувати прогноз на майбутнє.

3. Принцип адаптації, в межах якого сама адаптація розглядається як невід'ємна складова процесу еволюції життя на Землі, і, в тому числі, еволюції

самої людини, форм її культурного розвитку та пристосування до оточуючого середовища.

4. Принцип планетарної єдності впливає з уявлення про біосферу як цілісну єдність взаємопов'язаних між собою різного рівня систем життя нашої планети. Вплив на одну з систем чи її складових неодмінним чином позначиться на всій системі в цілому.

5. Принцип пріоритету екологічної безпеки як базису світового суспільного розвитку. Економічна сфера у світовому вимірі має бути регламентована та детермінована принципами відповідального ставлення до природного середовища та не вчинення йому шкоди.

6. Принцип стійкого розвитку, який можна визначати за певними критеріями: 1) пріоритет якісних показників рівня життя над кількісними; 2) протистояння ентропійним процесам; 3) збереження біологічного та культурного різноманіття; 4) пріоритет стабільності еволюційного розвитку екосистем над економічною рентабельністю господарської діяльності.

7. Принцип врахування альтернативних (втрачених) можливостей, що передбачає проведення економічних розрахунків стосовного ймовірно іншого шляху використання, наприклад, природних угідь, пасовищ, національних парків та заказників. Тобто, потрібно помислити в напрямі віднаходження екологічно більш безпечного застосування природних ресурсів (наприклад, побудувати виробництво чи створити рекреаційну туристичну зону).

8. Принцип «той, хто забруднює – сплачує» стимулює підвищувати рівень екологічної безпеки на виробництвах, впроваджувати нові технології та модернізувати господарську діяльність. Водночас, застосування цього принципу може вплинути на підвищення цін на готову продукцію для споживача, оскільки екологічно безпечні технології також мають свою вартість. Водночас, на довгострокову перспективу цей принцип має велику актуальність, адже в кінцевому підсумку прибуток отримує той, хто ступає на крок попереду свого часу.

9. Принцип «користувач платить», по-суті, є іншим зрізом принципу «той, хто забруднює – сплачує». Цей принцип вимагає матеріального відшкодування за використання природних ресурсів, відновлення яких потребує часу та коштів.

10. Принцип довгострокової перспективи вимагає проводити міжнародну екологічну політику з думкою та відповідальністю перед майбутніми поколіннями. У практичній площині це означає, що принципово складно виміряти та економічно обрахувати ціну шкоди від екологічного забруднення навколишнього середовища. Тому, пріоритет екологічної політики має бути безсумнівним, навіть не зважаючи на високу вартість природоохоронної політики та екологізації економіки порівняно з традиційними способами господарювання з метою забезпечення екологічної стабільності [182, с. 400].

11. Принцип взаємозалежності, який передбачає, що певні форми та засоби проведення екологічної політики в окремих сферах чи проблемних питаннях мають вплив на інші сфери людської діяльності, а також складові оточуючого природного середовища .

Ефективність екологічної політики у країнах з низьким рівнем розвитку економіки може бути нижчою, ніж в країнах-лідерах. Тому, принципово важливо мати не лише сучасну нормативно-правову базу у сфері захисту навколишнього природного середовища, а й володіти реальними ресурсами та механізмами для проведення екологічної політики. У цьому відношенні, зустрічі лідерів країн «великої двадцятки» свідчать про існування усвідомлення визначальної відповідальності власних держав за майбутню екологічну долю Землі. Водночас, головним стимулом відповідального ставлення до природи може стати не система штрафів та покарань, а певні пільги та преференції тим, хто дотримується норм екологічного законодавства. Багатьом державам «великої двадцятки» доведеться переорієнтувати структуру надходжень до національних бюджетів в напрямі зниження експорту природних ресурсів, що нерідко призводить до споживацького ставлення та безповоротного знищення природи, у бік створення екологічно безпечних виробництв на власних територіях.

Міжнародна політика у сфері захисту навколишнього природного середовища, яку приймають за основу країни «великої двадцятки», має тривалу історію свого розвитку. Так, міжнародним конвенціям і договорам передували двосторонні домовленості між державами. Наприклад, у 1839 році між Францією та Англією було укладено договір, який врегулював спірні питання вилову устриць та накладав відповідальність за їх природне відтворення. У 1875 році між Австро-Угорщиною та Італією було укладено угоду про охорону корисних птахів. У 1897 році була підписана трьохстороння угода між США, Японією та Росією про охорону морських котиків.

Зазначимо, що зусилля в напрямі координації дій міжнародної спільноти у сфері природоохоронної політики були здійснені вже на початку ХХ ст. У 1913 році в Швейцарії (м. Берн) було проведено Першу конференцію з міжнародного захисту природи, яка була організована швейцарським захисником природи Полем Саразіним та у якій прийняли участь делегати з 17 держав. За рішенням конференції була створена Консультативна комісія з проблем міжнародного захисту природи. Учасники конференції засудили масові знищення тварин та споживацьке ставлення до природних ресурсів. У 1922 році було організовано Міжнародну раду з охорони птахів. А в 1948 році за підтримки ЮНЕСКО був створений Міжнародний союз охорони природи (МСОП), який у 1988 році було перейменовано в Всесвітній союз охорони природи.

Починаючи з другої половини ХХ ст. поступово відбувалась політизація екологічних проблем у сфері міжнародної політики. Цей процес був детермінований трьома основними причинами. Першою причиною було усвідомлення обмеженості світових природних ресурсів з точки зору зростаючих економік та населення країн, що динамічно розвивались у той час. Це зумовило загострення конкурентної боротьби за вичерпні природні ресурси на міжнародному рівні та зумовило виникнення дискусій стосовно оптимізації використання наявних природних багатств. Друга причина полягала в прийнятті до уваги на міжнародному рівні факту, що невідповідальна та екологічно шкідлива політика окремих держав негативним чином впливає на комплекс

соціально-економічних факторів країн-сусідів. Це розуміння глобальної екологічної взаємозалежності дало поштовх посиленню процесів міжнародної кооперації, розвитку конкретних природоохоронних програм та прийняттю міжнародних конвенцій. Третя причина полягала у тому, що значне зростання економік окремих держав, в тому числі за рахунок споживацького ставлення до природного середовища, позитивним чином вплинуло на якість життя їх громадян. Цей фактор стимулював замислитись над реальною вартістю соціально-економічного добробуту, що висунуло на передні позиції проблеми екології як складової якості життя [146, с. 18].

Частина країн «великої двадцятки» є членами Європейського Союзу. Тому, доцільним є проаналізувати особливості реалізації екологічної політики в ЄС, що є одним із найважливіших напрямків діяльності Європейського Союзу. Ось уже 30 років Європейське Співтовариство здійснює власну політику в галузі навколишнього середовища. За цей період організацією були проведені значні за масштабом заходи природоохоронного характеру, створена правова база для регулювання та координації екологічної діяльності держав-членів, розроблені і впроваджені нові підходи до захисту і поліпшення якості навколишнього середовища. Сьогодні ЄС є одним з лідерів в природоохоронному співробітництві на європейському континенті.

Євросоюз відіграє дуже істотну роль у вирішенні глобальних і регіональних екологічних проблем. Сучасна екологічна політика ЄС базується на наступних принципах: 1) сталий розвиток, що передбачає рівну увагу до його економічної, соціальної та екологічної складових; 2) пріоритетність для суспільства збереження функції біосфери замість прямого використання її ресурсів; 3) запобігання негативним екологічним наслідкам у результаті господарської діяльності, облік майбутніх екологічних наслідків; 4) відмова від економічних та інших проектів, пов'язаних з впливом на природні системи, якщо їх наслідки непередбачувані для навколишнього середовища; 5) природокористування на платній основі і відшкодування населенню та навколишньому середовищу шкоди,

що завдається в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього середовища.

Отже, країни «великої двадцятки» володіють та використовують наступні інструменти у глобальному управлінні для вирішення спільних екологічних проблем:

1) фінансові механізми впливу включають: стимулювання запровадження екологічно безпечних технологій; накладання економічних санкцій за порушення екологічного законодавства; фіскальне стимулювання економічного зростання; боротьба з офшорними зонами; валютне та бюджетне стимулювання економік; фінансова підтримка держав «третього світу»; посилення інструментів ринкової економіки з метою зменшення значення протекційних заходів захисту неконкурентних продуктів, ринків, інвестицій та ін.; посилення контролю та зменшення ризикованості операцій у банківській сфері; створення спеціальних екологічних фондів, що стосуються зміни клімату, використання відновлюваних джерел енергії, розробки програм захисту навколишнього середовища, підвищення ефективності глобальної енергетики, забезпечення вільного руху екологічно орієнтованих товарів, послуг та технологій ті ін.

2) політичні: використання політичних інструментів тиску у внутрішній та зовнішній політиці з метою приведення практики екологічної політики до декларованих цілей та принципів; забезпечення світової продовольчої безпеки як чинника соціально-політичної та економічної стабільності і передумови для вирішення екологічних загроз; боротьба з корупцією у сфері політики, що гальмує природоохоронні та екологічні програми; віднаходження консенсусу між лобістами «застарілих» технологій, рішень, продуктів та загальносупільними і світовими ціннісними пріоритетами, базовими інтересами та цілями (життя, здоров'я, безпечне оточуюче середовище та ін.); надання політичних інструментів впливу на вироблення міжнародної політики державам «середнього» рівня.

3) культурні: створення привабливої високотехнологічної продукції, яка завойовує популярність у решті частини світу, що змушує адаптуватись та

залучати нові екологічні підходи та рішення країнам-аутсайдерам; поширення ідей про сучасність використання екологічних технологій у буденному житті за допомогою якісного культурного продукту; цілеспрямоване формування екологічної культури населення шляхом залучення освітньої системи у процес реалізації державної екологічної політики.

4) наукові: створення спільних робочих груп, що включають фахівців науковців, з вирішення специфічних проблем (наукова раціоналізація надання субсидій на добування викопних видів палива, що не завжди сприяє посиленню енергетичної ефективності економіки та екологічності виробництва; дослідження світового морського середовища на напрацювання рекомендацій стосовно його захисту; реалізації програм «чистої» енергетики та енергозбереження; збільшення рівня прозорості ринків енергоносіїв у межах реалізації стратегії зниження кліматичних загроз)

Таким чином, спільна міжнародна політика країн «великої двадцятки» в екологічній сфері виходить з таких базових принципів:

1. Рівність у правах теперішнього і майбутніх поколінь на безпечне та сприятливе для життя екологічне середовище.
2. Відповідальність національних держав за екологічно безпечне використання природних ресурсів, що знаходяться на їх територіях.
3. Імплементация екологічного імперативу в економічну сферу життя у світовому вимірі.
4. Визнання права на безпечне екологічне середовище одним з базових громадянських прав людини, що розширює межі її свободи та утверджує людську гідність.
5. Запровадження компенсаторних механізмів стосовно суб'єктів міжнародних відносин та господарювання, які завдають шкоди глобальній екології.
6. Стратегічне планування імовірних регіональних та глобальних екологічних загроз як основа ведення економічної діяльності та модернізації існуючих виробничих потужностей.

7. Формування нової етики відповідального ставлення до природного середовища у глобальному вимірі та мислення «я – громадянин світу».

8. Концепція стійкого розвитку як засаднича основа для побудови нової світової соціально-економічної системи.

Підсумуємо, пріоритетними напрямками кооперації зусиль «великої двадцятки» у сфері міжнародної екологічної політики:

1. Створення дієвих механізмів контролю за імплементацією вже прийнятих міжнародно-правових актів, що дозволить ідентифікувати суб'єктів відповідальності за порушення вже прийнятих зобов'язань.

2. Вироблення та застосування ефективних інструментів для відновлення природного потенціалу, якому була завдана шкода в результаті господарської діяльності людини.

3. Прийняття міжнародної доктрини, орієнтованої на збереження біологічного різноманіття флори та фауни, як пріоритету для ведення екологічно-спрямованої економіки.

2.2 Правові засади врегулювання екологічних проблем в діяльності ООН

ООН належить особлива роль у процесі постійного звернення уваги міжнародної спільноти до екологічної проблематики. Наприклад, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун зазначив у своїй доповіді у грудні 2007 р., що сучасна цивілізація потребує якісного прориву на шляху перетворення глобальної економіки в екологічно безпечну. Крім того, ця докорінна зміна типу мислення і ведення міжнародного господарства дасть позитивний економічний ефект. Розкриваючи специфіку трансформації світової соціально-економічної системи, Пан Гі Мун наголосив, що в історії людства за останні сто років відбулись три фундаментальні зміни в економічній системі – промислова революція, технологічна революція та теперішня епоха глобалізації. Також Пан Гі Мун акцентував увагу на тому, що має великі сподівання у найближче настання епохи «екологічної економіки» («green economics»).

У своїй діяльності ООН використовує один з найбільш ефективних інструментів реалізації міжнародної екологічної політики – міжнародне право. Міжнародне екологічне право – сукупність принципів і норм міжнародного права, що регулюють відносини його суб'єктів у сфері захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів [47, с. 22]. У науковій літературі більш поширеною є назва «міжнародне право навколишнього середовища», в той час як термін «екологічне право» є більш уживаним лише завдяки його інтернаціональному використанню [254, с. 160]. Екологічне право являє собою систему правових норм, що регулюють специфічні екологічні суспільні відносини в процесі взаємодії суспільства і природи.

У 1992 році у м. Ріо-де-Жанейро за безпосередньої ініціативи ООН була проведена міжнародна конференція з навколишнього середовища та розвитку, під час роботи якої 161 держава підписали Рамкову Конвенцію ООН про зміну клімату (РКЗК ООН). Цей важливий крок у розвитку міжнародного екологічного права та захисту довкілля Землі був підтриманий Україною після ратифікації Верховною Радою України у 1996 році РКЗК ООН. А в 1997 році був прийнятий Кіотський протокол, що розглядався як інструмент реалізації РКЗК ООН. У Кіотському протоколі визначені обмеження на викиди різних видів парникових газів в атмосферу. Відзначимо, що вже у 1999 році Україна підписала Кіотський протокол, відповідно до якого прийняла на себе зобов'язання зменшити викиди парникових газів у 2008-2012 рр. до рівня 1990 року. У 2011 році відбулась зустріч представників держав-учасниць Кіотського протоколу, на якій було узгоджено другий період виконання умов протоколу, який розпочався з 2013 року. З метою ефективної участі у реалізації Кіотського протоколу в Україні у 2011 році був створений «Національний центр обліку викидів парникових газів» [22, с. 12].

Важливим принципом міжнародного права є принцип не вчинення шкоди природному середовищу інших держав внаслідок господарської діяльності на власній території. Не менш істотними принципами є принцип відповідальності та принцип охорони навколишнього природного середовища. Заслуговує на увагу

цитата з Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища 1972 року: «Людина володіє основним правом на свободу, рівність та належні умови життя, на оточуюче середовище такої якості, яке створює умови для достойного та благополучного життя». Міжнародне екологічне право тісно пов'язане з іншими галузями міжнародного права, насамперед з морським і космічним.

Міжнародне екологічне право регулює відносини між державами та іншими суб'єктами права з приводу раціонального використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища. Міжнародно-правовий механізм правового регулювання освоєння й використання природних ресурсів представляє собою систему взаємопов'язаних правових засобів, які дозволяють усувати перешкоди та бар'єри на шляху міждержавної співпраці.

Механізми захисту екологічних прав та міжнародно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства спрямовані на попередження екологічних правопорушень – через покарання за правове діяння, що посягає на встановлений екологічний правопорядок і заподіює шкоду навколишньому середовищу або створює реальну загрозу такого заподіяння. За екологічні правопорушення посадові особи та громадяни несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну, цивільно-правову і матеріальну відповідальність, а підприємства, установи, організації - адміністративну і цивільно-правову відповідальність. Також, згідно з нормами міжнародного права і судової практики, зустрічаються випадки, при яких була визнана відповідальність держав за дії приватних осіб [94, с. 338]. У відповідності до міжнародного права, держава повинна створити економічні, юридичні та соціальні гарантії реалізації екологічних прав, а міжнародні механізми повинні тільки підтримувати та контролювати реалізацію прав людини.

У більшості випадків, держави долучаються до роботи міжнародних органів через звітування країн, яке передбачено міжнародними угодами та договорами. Індивіди, при порушенні їх прав, також можуть звертатися до певних міжнародних органів, якщо це передбачено відповідними міжнародними угодами.

Такими органами є Європейський суд з прав людини, Комітет ООН з прав людини та інші.

Право громадян на безпечне навколишнє середовище як юридична категорія, має історичний характер, його формування обумовлене еколого-соціальним досвідом і являє собою значний етап в еволюції вітчизняних і міжнародних правових уявлень. У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначається, що здоров'я людини є станом повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, що є запорукою миру та досягнення безпеки у світі. У цьому сенсі, Всесвітня організація охорони здоров'я, що входить до складу системи міжнародних організацій ООН, спрямовує зусилля у наступних напрямках: 1) координація зусиль міжнародної спільноти з метою усунення загрозливих факторів здоров'ю людей, у т.ч. й екологічних; 2) розробка нормативно-правової бази для покращення загального рівня населення Землі; проведення наукових досліджень у сфері охорони здоров'я; та ін.[172, с. 30].

Міжнародний Валютний Фонд, який був створений у 1944 році на Валютно-фінансовій конференції ООН, має на меті сприяти розвитку міжнародної співпраці у валютно-фінансовій сфері, підтримці стабільності валют, усунення перепон на шляху розвитку світової торгівлі [172, с. 82]. Фінансова кооперація світової спільноти розглядається як важлива передумова для формування дружніх та партнерських взаємин, що є передумовою для ефективної взаємодії у сфері глобальної екології.

Важливим елементом системи міжнародних організацій ООН є Міжнародний Банк реконструкції та розвитку, який був створений у 1944 році. Вирішення глобальних екологічних проблем відбувається у межах реалізації базових цілей діяльності Банку: 1) надання допомоги у реконструкції та розвитку територій; 2) сприяння збалансованому розвитку міжнародної торгівлі та інвестиціям; 3) надання позик з метою реалізації невідкладних та суспільно-корисних проектів; та ін. [172, с. 169].

Відзначимо діяльність Міжнародної морської організації, яка була створена у 1948 році. Сприяння в недопущенні забруднення морів з суден, а також

подолання негативних наслідків від подібних інцидентів, відбувається шляхом налагодження механізмів співробітництва між урядами, підвищення ефективності судноплавства, збільшення рівня безпеки на морі та ін. Міжнародна морська організація акцентує увагу на роботі зі створенні правової основи, а саме – розробці конвенцій, договорів, рекомендацій, що у своєму кумулятивному ефекті будуть сприяти реалізації головних цілей організації [172, с. 242].

Ефективною складовою системи моніторингу глобальної екологічної ситуації є створення мережі відповідних станцій, що проводять метеорологічні та інші геофізичні спостереження. Всесвітня метеорологічна організація, що була створена у 1947 році за ініціативи ООН, спрямовує та координує роботу цих станцій. Основними цілями роботи організації є: 1) збирання, обробка та обмін метеорологічною інформацією; 2) стандартизація норм метеорологічних спостережень та статистичних даних; 3) сприяти використанню отриманої інформації у всіх сферах людської діяльності; та ін. [172, с. 329]. Таким чином, постійний метеорологічний моніторинг виступає підґрунтям для проведення збалансованої глобальної екологічної політики.

Міжнародне екологічне право бере початок з початку ХХ ст., з моменту зародження екологічних рухів в результаті визнання факту значного погіршення якості навколишнього природного середовища і з досить невеликим розривом охопило міжнародні відносини і міжнародно-правову систему вже в 70-х рр. ХХ ст. [144, с. 187].

Оскільки країни, що мають найбільш успішний досвід у здійсненні політики природоохоронної діяльності у масштабах власної території, утримують провідну роль у міжнародних інститутах при виробленні норм регулювання міжнародних екологічних відносин, доцільним є сенс розглянути цей досвід, що об'єктивно і поступово успадковується країнами з меншими успіхами у проведенні природоохоронної політики.

Нормативно-правова основа для міжнародної взаємодії у сфері екологічної політики, створена за активної участі та посередництва ООН, включає наступні основні конвенції, договори, угоди: Базельська конвенція про контроль за

транскордонним переміщенням небезпечних відходів та їх утилізацію; Віденська конвенція про охорону озонового шару; Договір про Антарктику; Конвенція про біологічне різноманіття; Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя; Конвенція про континентальний шельф; Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, що знаходяться на межі зникнення; Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини; Бернська конвенція про охорону дикої флори та фауни, а також природного середовища в Європі; Боннська конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин; Конвенція ООН з морського права; Конвенція про регулювання діяльності з освоєння мінеральних ресурсів Антарктики; Альпійська конвенція; Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій; Бухарестська конвенція про захист Чорного моря від забруднень; Лондонська конвенція про недопущення забруднень морів скиданням відходів та інших матеріалів; Міжнародна конвенція про охорону птахів; Міжнародна конвенція по захисту рослин; Монреальський протокол з речовин, що руйнують озоновий шар; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату; Угода про захист китів Північного та Балтійського морів; Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу; Угода про співробітництво у сфері екологічного моніторингу; Хартія про гори СНД; Конвенція ООН про охорону та використання транскордонних водотоків та озер [3]. Проаналізуємо, відповідно до сфери регулювання, основні існуючі міжнародні конвенції, договори та угоди.

Конвенція про біологічне різноманіття була розроблена під час «Ріо-92» та підписана 180 державами світу. Основна мета конвенції полягає у створення умов для безперешкодного процесу відтворення у природі усіх існуючих біологічних видів життя. Конвенція має рекомендаційний характер стосовно внутрішньої політики національних держав, яку потрібно спрямувати на збереження природних багатств форм життя флори і фауни на власних територіях.

Конвенція про водно-болотні угіддя була прийнята в 1971 році в Ірані (м. Рамсар) та ратифікована 130 державами. Ключова ідея цієї конвенції полягає в захисті природних умов життя водоплавних птахів. Зазначимо, що не зважаючи

на специфічний предмет регулювання, ця конвенція має власний головний офіс у Швейцарії (м. Гланд). Що цікаво, у цьому ж невеликому швейцарському місті знаходяться штаб-квартири інших природоохоронних організацій – Міжнародного союзу охорони природи та Всесвітнього фонду дикої природи.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини була прийнята ЮНЕСКО у 1972 році та вже ратифікована 190 державами. Станом на 2014 рік у Переліку всесвітньої культурної та природної спадщини нараховується 1007 об'єктів, з яких 779 є культурними, 197 – природними, 31 – змішаними. Статус об'єкта всесвітньої спадщини створює додаткові міжнародно-правові гарантії для його збереження у первісному вигляді, сприяє популяризації об'єкту з метою розвитку альтернативних видів і форм природокористування, позитивно впливає на імідж територій і держав в цілому [55, с. 87].

Конвенція про міжнародну торгівлю дикими видами флори та фауни, що знаходяться на межі зникнення, була прийнята в 1973 році в США (м. Вашингтон). Конвенція ратифікована 154 країнами, а штаб-квартира знаходиться у Швейцарії (м. Женева) [47, с. 50]. Нагальна потреба у прийнятті та ратифікації цього міжнародно-правового документу державами пов'язана з тим, що незаконна торгівля зникаючими видами флори і фауни є однією з головних перешкод для їх відтворення у дикій природі. З метою реалізації практичних заходів на підтримку зникаючих біологічних видів впроваджена міжнародна програма «DIVERSITAS», яка враховує біологічні та соціальні фактори, що сприяють чи перешкоджають відтворення природних умов для відновлення біологічного різноманіття. Також, з 1995 року реалізується Європейська стратегія з біологічного та ландшафтного різноманіття, на підтримку якої діє проект бази даних BioNET.

Виокремимо практичні заходи в міжнародній екологічній політиці, що стосуються сфери охорони клімату, атмосферного повітря, озонового шару. Рамкова конвенція про зміну клімату, що була прийнята у США (м. Нью-Йорк) в 1992 році була ратифікована 154 державами. Основна мета прийняття цієї програми передбачає створення ефективних механізмів контролю за викидами

газів в атмосферу, що позначається на незворотних процесах зміни глобального клімату. Держави-учасниці програми прийняли на себе зобов'язання привести власну внутрішню екологічну політику у відповідність з принципами-орієнтирами затвердженими на міжнародному рівні.

Конвенція з захисту озонового шару була прийнята у 1985 році, а з метою конкретизації практичних заходів на її реалізацію був затверджений Монреальський договір 1987 року, у якому було визначено перелік хімічних речовин та сполук, що негативно впливають на цілісність озонового шару. У напрямі регламентації екологічно безпечного використання хімічних сполук та речовин була розроблена Базельська конвенція 1989 року. Ця конвенція регламентує специфіку поводження з небезпечними речовини на міжнародному рівні, а саме перевезення, утилізацію, заборону на ввезення на територію держави та ін. У 1997 році була підписана Об'єднана конвенція про безпечне поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами.

У сфері захисту водних ресурсів Землі суб'єктами міжнародної політики були прийняті та ратифіковані наступні конвенції: Конвенція про громадянську відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (1969 рік), Конвенція про попередження забруднень морів скиданням відходів та інших матеріалів (1972 рік), Конвенція ООН з морського права (1982 рік), Бухарестська конвенція про захист Чорного моря від забруднень (1992 рік), Конвенція про охорону та використання транскордонних водних ресурсів та міжнародних озер (1992 рік).

Важливими міжнародно-правовими документами, що були розроблені і підписані під час роботи «Ріо-92» були Конвенція з клімату та Конвенція з охорони біологічного різноманіття. Відзначимо, що ці документи мали суто декларативний характер та відображали вектор доброї волі країн-учасниць конференції на вирішення спільних екологічних проблем, але не передбачали жодних зобов'язань. Результати практичної реалізації прийнятих рішень залишаються невтішними: продовжується збільшення рівня викидів парникових газів в атмосферу, на недостатньому рівні застосовуються методи кількісного модулювання динаміки навколишнього середовища, допомога країнам з слабким

рівнем розвитку економіки на шляху впровадження екологічних технологій насправді не збільшилась.

Заслуговує на увагу «Стратегія досліджень відновлюваних природних ресурсів», що була розроблена урядом Великої Британії у 1995 році. Ця програма має глобальний вимір, адже стосується підвищення ефективності використання природних ресурсів у країнах, що розвиваються, за умови забезпечення екологічно стійкого розвитку. Реалізація стратегії програми передбачає врахування наступних екологічних факторів: зміна клімату, зменшення біологічного різноманіття, урбанізація, забруднення навколишнього середовища, руйнування озонового шару та ін.

Втім, дискусії та зібрання на високому міжнародному рівні стали важливою платформою для організації і проведення всесвітнього екологічного форуму в Кіото у 1997 році. Цей форум знаменував початок третього етапу у розвитку міжнародного співробітництва у сфері екології.

Наслідком роботи міжнародного форуму в Кіото, у якому прийняли участь 159 держав, було створення Кіотського протоколу. Важливість цього міжнародно-правового акту полягає у тому, що був створений прецедент добровільного прийняття зобов'язань стосовно зменшення викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище провідними державами світу. Наприклад, США зобов'язались зменшити власні викиди на 7%, Європейський Союз – на 8%, Японія – на 6% до 2008-2012 років. Зазначимо, що 40 держав світу підписали Кіотський протокол, але не всі до цього часу його ратифікували. Однією з головних причин, що перешкоджає імплементації задекларованих та прийнятих рішень є економічна складова модернізації виробничих потужностей та політики екологізації економіки в цілому [181, с. 41].

Таким чином, Кіотський протокол став підсумком зусиль міжнародної спільноти з вирішення глобальних екологічних проблем на третьому етапі. Основним результатом цього етапу є формування системи міжнародного співробітництва в екологічному напрямі, створення інституційної основи для взаємодії на міжурядовому та неурядовому рівнях, а також правових підвалин для

майбутньої реалізації норм-принципів у практичних заходах екологічної політики. Водночас, не зважаючи на існування більше, ніж 1500 міжнародних багатосторонніх договорів та більше, ніж 3000 двосторонніх міждержавних угод, практична цінність останніх для екологічної безпеки Землі є досить невеликою. Очевидно, що суб'єкти міжнародних відносин мають перейти на якісно новий рівень ведення міжнародної політики у сфері екології, що пов'язаний, перш за все, з віднаходженням реальних механізмів та політичної волі для імплементації вже прийнятих угод, а також створення дієвої системи контролю за виконанням вже прийнятих рішень. Кіотський протокол має слугувати дороговказом для ведення міжнародної екологічної політики, а також для приведення у відповідність законодавства національних держав до пріоритетів та цінностей задекларованих на міжнародному рівні.

Отже, ООН докладає значних зусиль в напрямі координації спільної роботи міжнародної спільноти з метою розробки та впровадження ефективних інструментів проведення міжнародної екологічної політики, фундаментом якої є нормативно-правова база, що стосується сфери глобальної та місцевої екології. Продуктивна робота ООН позитивно позначилась на значних спільних досягненнях у цьому напрямі. Ми маємо на увазі резолюції Генеральної Асамблеї ООН, які становлять переважну більшість з-поміж інших міжнародних, багатосторонніх, регіональних та міждержавних правових актів, що стосуються сфери екології. Окремо назвемо Всесвітню хартію природи, що виконує важливу роль як орієнтир для розроблення нової стратегії екологічної політики. Вже існуюча нормативно-правова база має своїм предметом регулювання вичерпну більшість природного різноманіття Землі, а також найбільш екологічно небезпечні сфери та види людської діяльності, що в різній мірі загрожують збереженню у майбутньому природних багатств нашої планети [5, с. 18].

Значна увага приділяється створенню екологічного законодавства в ЄС, який тісно кооперує з ООН та приймає за основу вже розроблені та прийняті спільні принципи реалізації міжнародної екологічної політики. Це можна прослідкувати на прикладі екологічної політики одночасно окремих країн ЄС та

єдиної політики Євросоюзу в цілому [158, с. 12]. На сучасному етапі великою перевагою можна вважати те, що кожна країна прагне розвивати свою політику, орієнтуючись на загальноприйняті в європейському регіоні екологічні цілі і застосовуючи схожі підходи, теоретично обґрунтовані і на практиці перевірені в безлічі сусідніх країнах в рамках ЄС. Європейський Союз фактично ініціював підписання Монреальського протоколу про захист озонового шару Землі та Кіотський протокол. Більше того, ЄС став ініціатором появи нових міжнародних норм в галузі екологічної політики та охорони навколишнього середовища. Наприклад, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату з'явилася багато в чому завдяки активним зусиллям Європейського Союзу.

В процесі вдосконалення екологічного законодавства європейськими країнами та Європейським союзом використовуються середньострокові програми, що закріплено в установчому договорі ЄС, які запроваджені для досягнення поступу в екологічній політиці шляхом встановлення планових заходів на кожні 3-10 років. Шоста діюча програма дій в галузі захисту навколишнього середовища була затверджена рішенням Європейського парламенту і Ради Євросоюзу № 1600/2002 / ЄС 22 липня 2002 р. Для цієї програми характерний поступовий перехід від адміністративних механізмів регулювання екологічної політики до інструментів, заснованих на елементах ринкової економіки. В даний час в інститутах ЄС (Парламент, Рада, Комісія) розглядається проект Сьомий Програми Дій ЄС з навколишнього середовища до 2020 р., відповідно до якої будуть координуватися дії не тільки держав-членів ЄС, але держав-кандидатів до ЄС. Серед стратегічних цілей, в тому числі, охорона клімату: забезпечення скорочення викидів парникових газів на 20% від рівня 1990 р.; збільшення в кінцевому енергоспоживанні частки енергії з відновлюваних джерел до 20%; підвищення енергоефективності на 20%. У 2010 р дані цілі були офіційно закріплені в європейській Стратегії економічного розвитку «Європа 2020: Стратегія Розумного, Сталого і Всеохоплюючої Росту».

На міжнародному рівні держави-члени співтовариства можуть самостійно і незалежно від діяльності ЄС проводити міжнародні переговори і підписувати

міжнародні угоди в сфері охорони довкілля. Заходи щодо захисту навколишнього середовища, які приймаються на рівні Співтовариства, не забороняють державам-членам мати або запроваджувати більш суворі національні екозаходи.

Сучасна система охорони довкілля та управління природокористуванням в Європейському союзі, включає ряд специфічних інструментів, що ґрунтуються на методах національного та наднаціонального регулювання. До їх числа відносяться: законодавчі, інформаційні, адміністративні, економічні та екологічні методи. До основних напрямів правового регулювання ЄС захисту навколишнього середовища відноситься екологічна стандартизація, оцінка впливу на навколишнє середовище; збір та обробка екологічної інформації, моніторинг навколишнього середовища; екологічна сертифікація; екологічний менеджмент та екологічний аудит; розвиток механізму фінансування; захист екологічних прав. В якості пріоритетних стратегій екологічної політики активно використовуються: стратегія національного регулювання, стратегія дерегулювання, стратегія національного контролю, стратегія наднаціонального контролю. За допомогою правових важелів (Договір про функціонування ЄС, директиви, регламенти та правила) країни-члени ЄС у термінових (невідкладних) випадках повинні вжити тимчасових заходів з охорони навколишнього середовища. Однак сам факт того, що екологічні принципи знайшли своє відображення в європейських конвенціях, директивах та правилах ЄС, а також в національних екологічних актах країн-членів, ще не говорить про їх ефективність та юридичну силу. Це пов'язане з різноманітними підходами до тлумачення екологічних принципів та з їх застосуванням в країнах-членах ЄС [228, с. 42]. Оскільки в даний час Європейське співтовариство включає в себе 27 країн з різноманітними політичними та соціально-економічними характеристиками, кожній державі притаманний свій індивідуальний комплекс екологічних характеристик, а кожному регіону - специфічний набір індивідуальних екологічних проблем і механізмів їх вирішення.

З історичної точки зору, відлік природоохоронного співробітництва, що координується на рівні всього європейського регіону, можна розпочинати від

Конференції міністрів екології європейських країн, яка пройшла поблизу Праги в 1991 році. На цій конференції були сформульовані ключові принципи європейської екологічної політики, а також визначено ряд екологічних проблем, які потребують невідкладного вирішення: зміна клімату, руйнування стратосферного озону, втрата біологічного різноманіття, аварії з важкими наслідками для екології, збільшення концентрації тропосферного озону та його підкислення. Рішення конференції рекомендують проводити екологічну політику, дотримуючись принципів запобігання і прогнозування негативних наслідків антропогенної діяльності, зосереджують увагу на санкціях проти шкідливих виробництв, їх оподаткування, розподілі відповідальності між суспільними групами, а також інтеграції екологічних складових у секторальні політики. Головні інструменти реалізації цілей програми: 1) технологічне співробітництво та кооперація у сфері розроблення екологічно чистих виробничих і нових природоохоронних технологій; 2) контроль забруднення і аварій; 3) економічні стимули та санкції; 4) регулярний моніторинг ефективності заходів вже реалізованої політики; 5) постійна участь громадськості та екологічне інформування; 6) посилення міжнародної співпраці.

На сучасному етапі в Євросоюзі проводиться активне вдосконалення правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, оновленню піддалися акти, які закладають правову базу системи збору та обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів. Відбувається кодифікація норм у сфері екологічної стандартизації та сертифікації.

Екологічна політика Центральної та Східної Європи має свої особливості, якщо порівнювати з іншими державами Європейського Союзу. Існує спеціальна Програма дій з охорони навколишнього середовища для країн ЦСЄ, схвалена Конференцією міністрів «Довкілля для Європи», що відбулася в Люцерні в 1993 році. Ця програма містить в собі базові положення і стратегічні принципи визначення пріоритетних екологічних проблем, а також шляхи реалізації

реалістичних, ефективних та економічно обґрунтованих рішень. Першочерговими визначено екологічні проблеми, які впливають на здоров'я людей. У програмі зазначено, що невідкладні заходи потрібно реалізовувати в рамках тих можливостей, які існують після розпаду колишніх режимів. Тому необхідно брати до уваги, що в процесі структурної перебудови економіки потрібно вирішувати деякі питання охорони навколишнього середовища з найменшими витратами. Формула успіху екологічної політики визначена як потреба запобігти появі нових проблем, що пов'язані із забрудненнями, вирішити існуючі проблеми, і, як можна ліквідувати минулі наслідки забруднення швидше, ефективніше та дешевше. Пропонується здійснювати таку політику, що спрямована на подолання першопричин, які погіршують екологічний стан довкілля. Рекомендують зробити акцент на показнику ефективності витрат як основному критерію при розподілі фінансових ресурсів, визначається декілька нагальних проблем, які потребують термінового вирішення [83, с. 70].

Стає очевидною необхідність існування дієвих інструментів для імплементації вже прийнятих законів, конвенцій, протоколів та ін. З одного боку, ми спостерігаємо велику стурбованість міжнародної спільноти з приводу екологічних загроз, а з іншого – прийняті ухвали, рекомендації і рішення Генеральної Асамблеї ООН мають виключно рекомендаційний характер. На міжнародному рівні у 1992 році напередодні «Ріо-92» було висловлено ідею створення Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ) як загальнообов'язкового до виконання документу найвищого рівня. Водночас, реальні процедури імплементації навіть найкращих законодавчих норм та ініціатив, до цього часу залишаються далекими від ідеальних. Національні економічні інтереси впливових держав світу нерідко переважають прагнення захисників міжнародної екології до гармонізації відносин у форматі «людина-природа». Прикладом цього є не ратифікований США до цього часу Кіотський протокол, що спрямований на обмеження викидів промислових газів в атмосферу. Згадаємо, що цей документ був прийнятий ще в рамках конвенції «Ріо-92».

З метою аналізу інституційного середовища, що може сприяти або чинити опір реальній практиці імплементації норм Екологічної Конституції Землі, було проаналізовано 74 держави світу впродовж 30 років. Результати досліджень свідчать, що нерівність соціально-економічного розвитку держав є суттєвою перешкодою на шляху впровадження в законодавство національних держав норм Екологічної Конституції Землі. На перший погляд, саме найбільш розвинені держави мають продемонструвати приклад справжньої зацікавленості в побудові екологічної економіки. Втім, держави з великим промисловим потенціалом можуть чинити найбільший спротив у процесі провадження Екологічної Конституції Землі у реальну практику. Тому, значні інституційні можливості до модернізації власних економік, які мають заможні держави, не завжди є підставою для оптимістичних сподівань на екологічно орієнтовані зміни в міжнародній системі господарювання. Напевно, потреба у вирішенні глобальних екологічних викликів повинна стимулювати переосмислити концепт національного суверенітету держави. У цьому сенсі, мають місце дискусії стосовно надання окремим структурам ООН владних повноважень з метою контролю за глобальною екологічною ситуацією. ООН може відіграти ключову роль не лише в міжнародному процесі апелювання до загальнолюдських цінностей, інтересів та спільного майбутнього, а й в справжніх інституційних заходах на шляху досягнення декларованих високих цілей. Прийняття Екологічної Конституції Землі може відкрити нові перспективи для процесу глобалізації на засадах відповідального ставлення до екологічного майбутнього Землі.

Екологічно орієнтовані інститути влади мають провести чіткий розподіл повноважень, функцій та сфер відповідальності між власними органами та структурами, з врахуванням пропозицій, рекомендацій та доповідей ООН, з метою комплексної реалізації стратегії підвищення екологічного рівня безпеки держави шляхом дотримання міжнародного та національного екологічного законодавства. Програми з підвищення рівня громадянської культури та екологічної освіти, які реалізує ООН, варто розглядати як додатковий інструмент,

що збільшує результативність спільної стратегії у світовій екологічній політиці через збільшення правової грамотності населення. Науковий супровід екологічних проектів та заходів слід тлумачити як умову, що сприяє реалізації поставлених цілей. Збільшення ролі міжнародних організацій у процесах екологічного аудиту та розробки нормативно-правових актів в екологічній сфері може позитивним чином позначитись на веденні шкідливих видів господарської діяльності в окремих державах. Це є критерієм підвищення рівня міжнародної кооперації у процесах створення та модернізації нормативно-правових актів в екологічній сфері, що формує відчуття спільної відповідальності за глобальну екологію.

Для багатьох суб'єктів міжнародних відносин співробітництво у рамках екологічної проблематики є питанням формування власного зовнішнього позитивного іміджу. У цьому аспекті, незалежні аналітики можуть чітко зафіксувати існуючий дисонанс між PR-акціями, спрямованими на створення образу зацікавленості в екологізації економіки, та переважаючою часткою промислових потужностей і виробництв держави, які не зазнають жодних модернізаційних впливів. Реальне запровадження в економічну складову фактору екологічної раціональності, що є пріоритетним напрямом роботи низки організацій в системі ООН, є запорукою успішності процесу екологічної модернізації у світовому вимірі.

2.3 Діяльність міжнародних установ, національних держав, урядових та неурядових організацій як суб'єктів екологічної політики

Міжнародне екологічне співробітництво відбувається більше 40 років. Цей проміжок часу є достатнім, щоб виокремити етапи міжнародного співробітництва, окреслити основні напрями, перерахувати існуючі механізми імплементації прийнятих рішень, охарактеризувати основні принципи стратегії стійкого розвитку та їх вплив на екологічну політику, виявити ефективність роботи

міжнародних організацій у сфері екології, проаналізувати особливості екологічної політики з сильною та слабкою економікою [192, с. 10].

Перерахуємо основні міжнародні організації, які задіяні у процесах реалізації міжнародної екологічної політики: Всесвітня кліматична програма; Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку; Всесвітня метеорологічна організація; Всесвітня організація охорони здоров'я; Всесвітня програма досліджень клімату; Всесвітній союз охорони природи; Світовий банк; Глобальна система моніторингу оточуючого середовища; Глобальна система спостережень; Грінпіс; Друзі Землі; Комісія ООН зі стійкого розвитку; Комітет з навколишнього середовища та стійкого розвитку Міжпарламентського союзу; Комітет супутникового спостереження за поверхнею Землі; Консультативний комітет з захисту морів; Міжнародна асоціація захисників птахів; Міжнародна гідрологічна програма; Міжнародна морська організація; Міжнародна організація зі стандартизації; Міжнародне агентство з атомної енергії; Міжнародна рада наукових союзів; Міжнародна рада з питань місцевих ініціатив у сфері навколишнього середовища; Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів; Міжурядова океанографічна комісія; Міжурядовий форум з проблем лісів; Програма «Людина та Біосфера»; Програма розвитку ООН; Європейський фонд навколишнього середовища; Програма TACIS; Федерація природних та національних парків Європи та ін. Надалі ми розглянемо основні напрями роботи основних перелічених вище організацій, виокремимо спільні позиції в стратегіях їх екологічної політики, а також проаналізуємо їх взаємодію між собою та інститутами влади [154, с. 193].

У сучасному світі існує велика кількість різноманітних міжнародних та національних організацій, рухів, об'єднань, які мають за мету збереження природного потенціалу Землі, сприяння в проведенні екологічної політики владним інститутам національних держав та об'єднання зусиль міжнародної спільноти для вирішення глобальних екологічних викликів. Відзначимо провідну роль ООН в проведенні та координації міжнародної екологічної політики, що

стосується наближення до екологічно безпечних стандартів життя різних сфер людської діяльності.

ООН виконує ключову роль в розробці проектів міжнародних конвенцій, виробленні міжнародних екологічних стандартів, створенні спеціалізованих інституцій та організацій, що відповідальні за окремі сфери та напрями екологічної політики, а також за організацію та проведення міжнародних екологічних конференцій і зібрань, на яких на порядок денний піднімають невідкладні екологічні загрози та проблеми [172, с. 329]. Також відзначимо роботу Наукового комітету з атомної радіації та Комітету з проблем використання космічного простору у мирних цілях, які працюють при Генеральній Асамблеї ООН. Заслуговують на увагу результати діяльності Економічної і соціальної ради, що є спеціалізованою установою при ООН, яка відповідає за підготовку доповідей з екологічних проблем. Ця рада включає у свою структуру Європейську економічну комісію, яка відповідальна за моніторинг стану природного середовища в ЄС, вироблення пропозицій з впровадження екологічно безпечних технологій, мінімізацію негативних впливів від транскордонних забруднень та реалізацію практичних заходів спрямованих на збереження екосистем.

Виокремимо три етапи у процесі розвитку міжнародного співробітництва у сфері екології:

I. 60-70 років XX ст. – характеризується формуванням системи міжнародного природоохоронного співробітництва.

II. 80-90 років XX ст. – пов'язаний з виникненням та розробкою стратегії стійкого розвитку.

III. з другої половини 90-х років XX ст. – характеризується намаганнями практичної реалізації положень стратегій стійкого розвитку та посиленням міжнародної природоохоронної співпраці.

Особливістю першого етапу міжнародної екологічної співпраці можна назвати укладання двосторонніх угод між окремими суб'єктами міжнародних відносин, що були спрямовані на вирішення локальних екологічних проблем.

Також, у цей час була започаткована традиція проведення екологічних форумів та конференцій. У 1962 році була прийнята на 17 сесії історично важлива резолюція Генеральної Асамблеї ООН, у якій було наголошено на існуванні зв'язку між економічною та природоохоронною політикою, а також зафіксовано роль міжнародних громадських організацій у процесах контролю за діяльністю національних інститутів влади у сфері екології [213, с. 10]. Згадаємо, що в 1968 році відбулась міжурядова конференція присвячена проблемам біосфери за участю Юнеско, Міжнародного союзу охорони природи, Всесвітньої асоціації охорони здоров'я, де були розглянуті питання з приводу базових засад охорони природи та природних ресурсів.

У межах діяльності ЮНЕСКО з 1970 року почала діяти довгострокова програма орієнтована на збереження природи «Людина та біосфера». Також у 1972 році було прийнято Стокгольмську декларацію на конференції ООН, що була присвячена навколишньому середовищу. У цій декларації наголошено на правах людини стосовно свободи, рівності та достойних умов життя в навколишньому середовищі і, що важливо, підкреслено, відповідальність людини за збереження та покращення природного середовища для майбутніх поколінь. У конституціях держав, що приймалися після 1972 року почали закріплювати право людини на безпечне та сприятливе навколишнє середовище. Стокгольмська декларація включає 26 базових принципів з-поміж яких виокремимо наступні: право людини на сприятливе навколишнє середовище; суверенне право держав на використання власних природних ресурсів; пріоритет збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь; відповідальність держав за шкоду завдану оточуючому середовищу та ін. В цілому, план практичних заходів нараховував 109 позицій стосовно природоохоронної політики в різних сферах людського життя. Згідно рішення Стокгольмської конференції був створений спеціальний постійно діючий орган ООН – ЮНЕП, який мав здійснювати контроль у сфері глобальної екології [26, с. 66].

У 1975 році в м. Гельсінкі був підписаний Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва у Європі за участі США, Канади, європейських держав. У цьому

міжнародному документі було зафіксовано питання екологічної безпеки, визначені цілі, сфери, форми та методи міжнародного екологічного співробітництва. З-поміж важливих питань виокремили такі: міжнародна співпраця з метою зменшення забруднення атмосфери; охорона водних ресурсів Землі; спеціальні заходи для збереження природного середовища у містах. Інструментами імплементації прийнятих позицій біли названі: збільшення обміну інформацією на міжнародному рівні; організація спеціальних конференцій, симпозіумів, наукових з'їздів з метою обміну науковими дослідженнями.

Учасники Гельсінської наради з метою реалізації задекларованих рішень пізніше прийняли Конвенцію про транскордонне забруднення атмосферного повітря (1979 рік) та Конвенцію про транскордонний вплив промислових аварій (1992 рік)

Таким чином, визнання необхідності об'єднання зусиль міжнародної спільноти для вироблення спільної політики у питаннях вирішення глобальних екологічних проблем стало вагомим досягненням на першому етапі міжнародного співробітництва. Втім, практична реалізація задекларованих цілей вимагала докорінних змін у внутрішній політиці національних держав, що було пов'язано з відчутним інвестиційним навантаженням на модернізацію структурних складових економік. Тому, у більшості випадків задекларовані високі цілі залишились пріоритетом для майбутньої політики [262, с. 71].

Специфікою другого періоду, який тривав впродовж 80-90-х років ХХ ст., є створення Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку. Робота цієї комісії була сконцентрована навколо двох основних підходів до вирішення екологічних проблем – традиційного та альтернативного. У межах першого підходу приділяли більше уваги проблемам зміни клімату, забруднення атмосфери та водних ресурсів, безпечній утилізації радіоактивних відходів, зростаючому рівню урбанізації та ін. Враховуючи значні можливості інструментів, що застосовують у межах цього підходу, все ж таки політика провідних впливових держав часто обмежувала реальний потенційний ефект від зроблених заходів. Тому, у межах роботи комісії було запропоновано прийняти за

основу альтернативний підхід, предметне поле якого було зконцентроване на розгляді таких складових глобальних екологічних загроз як стрімке демографічне зростання та неадекватність економічного розвитку, екологічно небезпечна промисловість та урбанізація, екологічна безпека продовольчих ресурсів та недоїдання, безпечне сільське господарство та ін. Результатом роботи комісії була доповідь «Наше спільне майбутнє», в якій вперше була сформульована концепція сталого соціально-економічного розвитку. Відзначимо, що ця концепція дала поштовх до укладання міжнародних договорів та угод у майбутньому.

З-поміж таких міжнародно-правових актів назвемо Віденський протокол 1986 року щодо зниження викидів вуглеводнів в атмосферу та Монреальський протокол 1987 року, який був спрямований на захист озонового шару. Результати роботи комісії з навколишнього середовища та розвитку також були використані під час роботи міжнародної конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, а саме у процесі завершення роботи над концепцією сталого розвитку. Наслідком роботи конференції «Ріо-92» було прийняття документів – «Декларація принципів політики охорони навколишнього середовища» і «Порядок дня – XXI століття», який включав більше сотні програм та заходів спрямованих на вирішення глобальних екологічних проблем [246, с. 371].

У межах ООН була створена спеціальна Комісія відповідальна за напрям стійкого розвитку, а поняття стійкий розвиток було визначено як процес, що слугує задоволенню потреб сьогодення, але в той самий час не позбавляє майбутні покоління можливостей для задоволення власних потреб. Відзначимо, що проблема стійкого розвитку була обговорена і на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку 1994 року, що проходила в м. Каїр. Поняття «стійкий розвиток» конкретизується в межах аналізу таких параметрів як рівень та динаміка споживання ресурсів біосфери, стабільність відтворення біологічного різноманіття, природні катаклізми та стихійні лиха, що викликані людською діяльністю, чинники глобальної зміни клімату антропогенного характеру [114, с. 159-160]. Ідея «стійкого розвитку» набула широкого вжитку завдяки зусиллям Міжнародного союзу з охорони природи. Відзначимо, що «стійкий розвиток» як

концепція набула юридичного закріплення у міжнародно-правових актах ООН (на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку). Концепція стійкого розвитку включає ряд взаємопов'язаних компонентів: соціальний, економічний та екологічний [241].

Основна мета стійкого екологічного розвитку – збереження та створення умов для відтворення природних ресурсів, що забезпечать потреби людської цивілізації у розвитку на принципах обмеження та модифікації потреб з огляду на брак можливостей та тотальність бажань. Стійкий екологічний розвиток передбачає реалізацію трьох основних груп цілей: 1) екологічні цілі, що включають проблематику цілісності екосистем; 2) економічні цілі – зростання економіки, забезпечення справедливого доступу до благ, підвищення ефективності виробництв; 3) соціальні цілі – проблема соціальної рівності, соціальних ліфтів у різних культурах, культурна ідентифікація. В основі сталого екологічного розвитку покладено принцип самоконтролю та саморегуляції з вирішення проблем управління природними ресурсами та навколишнім середовищем [52, с. 9].

Стійкий соціальний розвиток можна розглядати принаймні у двох зрізах: 1) наукове обґрунтування концепцій, що можуть впливати на заходи міжнародної екологічної політики з врахуванням національних, культурних, економічних та інших особливостей різних держав; 2) розвиток необхідних соціальних інститутів та культури населення, необхідних для підвищення ефективності міжнародної екологічної політики. Водночас, сама концепція та струнка ідея не вирішує комплексу екологічних проблем, а лише може слугувати стимулом для зміни системи глобальної екологічної політики, яка очевидно залежить від системи цінностей та пріоритетів. В цілому, концепція стійкого розвитку передбачає досягнення екологічної, економічної, соціальної стабільності в темпах цивілізаційної еволюції людського суспільства у короткостроковій та довгостроковій перспективах [181, с. 15].

Згідно прогнозів ООН чисельність населення світу до 2050 року складу від 7,9 – 11,9 млрд. чол., а лівові частина приросту припаде на країни Африки, Азії

та Латинської Америки. Таким чином, поляризація населення світу за рівнем життя збільшиться в рази. У цьому відношенні саме успішні держави мають проявляти більше ініціатив у зміні глобальної економічної та екологічної політики.

Зусилля з координації міжнародної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища були здійснені у рамках діяльності Глобального форуму з охорони навколишнього природного середовища у Стокгольмі (1972 рік), Конференції з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 рік), Йоханесбургського саміту (2002 року) [5, с. 37].

Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, яка відбулась у Швеції (м. Стокгольм) у 1972 році започаткувала сучасний етап у міжнародному природоохоронному співробітництві. Рішення цієї конференції були сприйняті як важливий орієнтир у політиці владних інституцій національних держав, а також як новий стимул для продовження природоохоронних заходів громадських організаціями та об'єднаннями. На конференції був задекларований важливий принцип для нової світової екологічної політики: співвідносити соціально-економічний розвиток з пріоритетами екологічної політики. Також одним з орієнтирів було проголошено необхідність об'єднання зусиль світової спільноти для вирішення глобальних екологічних проблем. Для реалізації задекларованих цілей було визначено більше ста конкретних природоохоронних заходів, а також строки їх реалізації.

Наступним кроком у розвитку міжнародної співпраці в екологічній політиці було проведення Конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Результати роботи конференції підтвердили базові цінності та пріоритети міжнародної екологічної політики задекларовані в Стокгольмі у 1972 році. Вперше, на високому рівні визнано, що саме екологічні виклики, що постали перед людством, є не меншою загрозою для майбутнього розвитку цивілізації, ніж потенційна ймовірність ядерної війни. У роботі конференції прийняли участь більше вісімнадцяти тисяч делегатів з 179 держав. На конференції було визначено ряд важливих принципів, що суттєво розширюють

горизонти міжнародної екологічної політики порівняно з стокгольмськими деклараціями: 1) люди мають право на здорове та плідне життя у гармонії з природою; 2) сучасний суспільний розвиток має відбуватись з огляду на відповідальне ставлення перед майбутнім; 3) стратегія стійкого розвитку може втілитись у практичну площину лише в тісному зв'язку зі світовою екологічною політикою; 4) держави несуть відповідальність за збереження екосистем світу та усунення факторів, що чинять шкоду природі; 5) ефективність вирішення глобальних екологічних проблем потенційно зростає в разі залучення найширшого кола зацікавлених суб'єктів в єдиний діалог та спільну політику.

Таким чином, на конференції був підтверджений фундаментальний зв'язок між економікою та екологією, а також затверджений план заходів спрямованих на модернізацію світової економіки в екологічному напрямі. Конвенція про біологічне різноманіття, що була прийнята на «Ріо-92», лягла в основу екологічної політики національних держав. Програма «Порядок дня на ХХІ ст.», що також була прийнята на «Ріо-92», містить ряд практичних природоохоронних заходів з вирішення глобальних екологічних проблем у різних сферах: захист атмосфери та водних ресурсів, утилізація радіоактивних і токсичних відходів, збереження біологічного різноманіття, раціональне використання земель та лісів, підвищення екологічної культури, орієнтація наукових досліджень на вирішення екологічних проблем [146, с. 276].

У 1997 році в Нью-Йорку відбулось засідання спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5»). Головна мета цього засідання полягала у підведенні конкретних підсумків природоохоронної політики та реалізації принципів, що були затверджені на «Ріо-92». Відповідно до спільного висновку учасників засідання – заходи природоохоронної політики, яку проводили останні п'ять років, виявились малоефективними: 1) спостерігається збільшення кількості викидів парникових газів в атмосферу; 2) недостатнім залишається прогрес методів кількісного моделювання динаміки змін природного середовища для створення середньострокових прогнозів; 3) відбулось реальне зменшення допомоги слабко розвиненим країнам за цей період. Водночас, пріоритетними

напрямами роботи у сфері екологічної політики було визначено: Світовий океан, глобальну систему енергетики, доступ до прісної води. Головними інструментами вирішення глобальних екологічних проблем визначено: подолання бідності та зміну світової структури споживання і виробництва.

У 1997 році відбувся також Всесвітній симпозіум з проблем торгівля, навколишнього середовища та стійкого розвитку, який був організований Всесвітньою торговою організацією. На цьому саміті також відзначили недостатні зусилля прикладені міжнародним співтовариством в напрямі реалізації принципів «Ріо-92»: 1) країни з слабо розвинутою економікою не отримали додаткових фінансових ресурсів, технологічної допомоги, списання частини державних боргів, як обіцялось; 2) темпи руйнування навколишнього природного середовища, не зменшились, а навіть посилились. Відзначимо, що Комітет торгівлі та з проблем навколишнього середовища, який діє у межах Всесвітньої торгової організації, акцентує свою діяльність у таких напрямках: 1) організація системи міжнародної торгівлі на принципах та виходячи з пріоритету збереження природного середовища; 2) контроль за співвідношенням розподілу у системі міжнародної торгівлі видатків на проведення екологічної політики; 3) висунення обґрунтованих екологічних вимог та стандартів до продукції, а також процесу її виробництва; 4) координація зусиль у процесах вирішення міжнародних торговельних спорів пов'язаних з екологічною проблематикою; 5) контроль за експортом екологічно заборонених товарів у держави, де діють такі обмеження; 6) моніторинг впливу екологічної політики на розвиток міжнародних ринків, а також дослідження розвитку конкуренції за світові ринки та реальної спроможності слабо розвинених держав приймати в ній участь, що пов'язано з екологічними стандартами та вимогами [47, с. 211].

У 2002 році відбувся Всесвітній саміт з проблем стійкого розвитку в м. Йоханесбург (ПАР), у якому прийняла участь двадцять одна тисяча делегатів. З-поміж важливих рішень і зобов'язань, які були прийняті на саміті, виокремимо наступні: 1) до 2015 року збільшити в два рази кількість людей, які мають доступ до якісної питної води; 2) збільшити доступ до сучасних послуг з енергетики та

збільшити кількість відновлюваних джерел енергії; 3) протягом 20 років збільшити на 35 % кількість населення Африки, яке має доступ до електроенергії; 4) до 2020 року повністю перейти на безпечне для здоров'я людини та природного середовища використання хімічних речовин; 5) докласти зусиль до зупинення загрозливої тенденції незворотної втрати біологічного різноманіття; 6) створити умови для відновлення світових рибних ресурсів; 7) здійснити глобальну програму дій з захисту морського середовища від забруднень.

Аналіз природоохоронних та екологічних проектів, що здійснюються на міжнародному рівні, створює підстави виокремити наступні пріоритетні напрями та складові глобальної екологічної політики. Першим важливим напрямом є вдосконалення та створення міжнародної законодавчо-правової бази у сфері захисту навколишнього середовища. Наступним напрямом є підвищення ефективності механізму економічного природокористування та охорони природного середовища, що передбачає створення системи екологічних податків та іншої матеріальної компенсації за використання природних ресурсів. Податкова система держави має стимулювати використання новітніх екологічних технологій. Не менш важливим напрямом є модернізація економік національних держав у відповідності з нормами та принципами міжнародного екологічного законодавства. Створення системи стимулів для переведення екологічно небезпечних виробництв на сучасні екологічні стандарти можна віднести до пріоритетів державної політики у сфері екології.

Отже, взаємодія міжнародної спільноти у сфері захисту екології відбувається у таких основних формах:

1. Привернення уваги громадськості, зацікавлених груп, міжнародних неурядових організацій та владних інститутів національних держав до проблем екологічної безпеки.

2. Організація і проведення міжнародних екологічних конференцій, форумів, нарад з проблем екології.

3. Здійснення практичних природоохоронних заходів за участі інститутів влади окремих держав та підтримки міжнародних організацій.

4. Організація міжнародної наукової спільноти, посилення кооперації наукових інститутів, обміну інформації між вченими з різних держав, а також академічний обмін студентами на міждержавному рівні з метою формування найбільш повної змінної екологічної картини світу та творення системи глобального відповідального мислення.

5. Приведення у відповідність законодавства національних держав до прийнятих на міжнародному рівні нормативно-правових актів з питань захисту екології, що може слугувати основою для віднаходження спільного знаменника у внутрішній політиці окремих держав в екологічній сфері.

6. Координація співпраці між владними інститутами національних держав – парламентами, урядами та органами місцевої влади з метою розподілу відповідальності за здійснення природоохоронних заходів на різних рівнях, територіях і водних просторах.

7. Законотворча робота та модернізація існуючих юридичних механізмів з метою підвищення ефективності природоохоронної політики.

Відповідно до рішення Стокгольмської конференції (1972 рік) під егідою ООН розпочала роботу Програма ООН з навколишнього середовища. Пріоритетними напрями цієї програми є : розробка міжнародно-правових актів у сфері природоохоронної діяльності; охорона природних об'єктів, визначених міжнародними договорами; підвищення рівня екологічної свідомості громадян різних держав та сприяння в формуванні нової етики ставлення до природи; створення міжнародної довідкової системи об'єктів, що перебувають під міжнародним захистом та об'єктів, які такого захисту потребують; впровадження практичних заходів щодо раціоналізації використання природних ресурсів в господарській діяльності людини; сприяння кооперації вчених з різних держав та обміну інформацією на міжнародному рівні [47, с. 50]. Відзначимо, що в межах реалізації Програми ООН з навколишнього середовища була підготовлена Конвенція про охорону Середземного моря від забруднень (1972 рік), Кувейтська регіональна конвенція про охорону морських вод від забруднень (1978 рік), Боннська конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин (1979 рік),

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великих відстанях (1979 рік).

Структурний підрозділ ООН з культури, освіти, науки (ЮНЕСКО) створений в 1948 році відповідальний у природоохоронній сфері за проведення екологічних програм «Людина і природа», Міжнародна програма з гідрології, Міжнародна програма з освіти у сфері навколишнього середовища та ін. ЮНЕСКО приймає активну участь у наданні якісної освіти та підвищенні кваліфікації спеціалістам, які зайняті у сфері природоохоронної діяльності. Зазначимо, що за сприяння ЮНЕСКО були розроблені міжнародно-правові документи: Конвенція про водно-болотні угіддя (1971 рік) та Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 рік) [193].

Розвиток кооперації між державами та міжнародними організаціями у сфері природоохоронної політики є пріоритетним напрямом діяльності Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів, що був створений у 1948 році. Іншими важливими завданнями союзу є наступні: підвищення екологічної культури громадян; сприяння в охороні заповідних об'єктів; звернення уваги громадськості на проблему зникання окремих видів флори та фауни; надання допомоги в створенні природоохоронних парків, заповідників, заказників та ін. Саме Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів був ініціатором започаткування видання Червоної книги зникаючих видів рослин та тварин у 1966 році, а також продовжує інформувати громадськість з цієї проблеми до цього часу. Союз також приймає активну участь в організації та проведенні міжнародних конференцій з охорони природи, і в тому числі – у розробці міжнародно-правових документів у сфері природоохоронної політики. У тісному співробітництві з союзом була розроблена «Всесвітня стратегія охорони природи» (1980 рік) та «Стратегія з підтримки життєвого рівня населення» (1991 рік).

Всесвітня організація охорони здоров'я, досліджуючи світові тенденції поширення хвороб людини, акцентує увагу на винятково важливій ролі природного навколишнього середовища як фактора, що впливає на стан людського організму та визначає інтегральний показник стану здоров'я людини.

Одним з пріоритетів діяльності цієї організації є розробка світової стратегії охорони здоров'я та захисту навколишнього природного середовища, оскільки, доведено, що останнє прямим чином визначає здоров'я людини.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) має за мету здійснення контролю у сфері ядерних технологій, забезпечення ядерної безпеки та розробка стратегії екологічно відповідального використання ядерної енергії у мирних цілях [26, с. 66]. МАГАТЕ також здійснює проектування майбутніх ядерних станцій, проводить експертизу безпечності роботи вже діючих, а також встановлює норми радіаційної безпеки, що є прийнятними для екології та людини [154, с. 202].

Організація Об'єднаних Націй з питань сільського господарства та продовольства (ФАО) розробляє та реалізує програми, що сприяють екологічно безпечному використанню сільськогосподарських угідь, земель, а також водних ресурсів та лісів [26, с. 67]. Завдяки активній участі ФАО була прийнята Всесвітня хартія ґрунтів, проводяться міжнародні конференції з проблем продовольчої безпеки, охорони водних ресурсів та земель. Організація приймає активну участь у розробці світових екологічних програм, основними напрямками яких є наступні:

1. Проект «Телефуд» - короткостроковий проект по боротьбі з голодом.
2. «Емпрес» - програма швидких кроків з метою захисту рослин від негативного впливу хімікатів, що застосовують у сільському господарстві.
3. Програма спрямована на розвиток стратегій сталого використання місцевих природних ресурсів.
4. Програма технічного співробітництва, в межах якої надаються гранти для короткострокових екологічних проектів.
5. Програма спрямована на підтримку стабільного рівня продовольчої безпеки, що охоплює більше 70 країн світу.

Міжнародна морська організація має за мету розробку практичних заходів стосовно екологічно безпечного розвитку морського судноплавства, а також охорону водних ресурсів від забруднень. Організація приймає участь в проведенні міжнародних конференцій, з'їздів, наукових зібрань з проблем захисту світових водних ресурсів. Також зусилля організації спрямовані на

розробку міжнародно-правових документів з питань регламентації користування водними ресурсами, розробку і добування природних ресурсів у водних просторах та ін. [26, с. 67].

Всесвітній фонд дикої природи, який був створений у 1961 році, має за мету акумуляцію світових фінансових, організаційних, юридичних та соціальних ресурсів з метою збереження та відтворення біологічного різноманіття видів дикої природи [26, с. 69]. Структурна організація фонду включає більше 30 різноманітних об'єднань та рухів, а також нараховує більше п'яти мільйонів індивідуальних членів. Це свідчить про високий рівень популярності фонду у різних державах та важливість реалізації задекларованих цілей, з точки зору бачення широких кіл громадськості, на рівні міжнародної політики.

Глобальна система екологічного моніторингу має за мету безперервне здійснення спостережень за навколишнім природним середовищем. Концепція цієї системи була розроблена на підставі рішення Першої міжурядової наради з моніторингу у 1974 році. Штаб-квартира системи знаходиться у Канаді (м. Барлінгтон). Глобальна система моніторингу базується на даних, що надходять з систем спостереження національних держав. Таким чином, система реалізується на трьох основних рівнях: локальному, національному та глобальному. Система глобального моніторингу дозволяє здійснювати поточний контроль різноманітних ланок природного середовища, а на підставі узагальнених даних формується завершена система оцінки поточного стану екологічного стану природи.

Окремо назвемо Міжнародну програму з досліджень геосфери та біосфери, яка концентрує свої зусилля на вивченні глобальних змін клімату. У цій програмі приймають участь 77 держав з 1986 року. Головними напрямками роботи програми є наступні:

1. Програма глобального експерименту з вивчення кругообігу енергії та води (проект «Біосферні аспекти гідрологічного циклу») (BAHS).
2. Програма «Динаміка глобальних океанічних систем» (GLOBEC), що вивчає вплив на клімат біогеохімічних процесів у світовому океані.

3. Програма «Глобальна атмосферна хімія» (IGAC) досліджує хімічні процеси у світовій атмосфері, а також вплив змін, що відбуваються в озоновому шарі на природне середовище.

4. Програми «Взаємодія суша – океан у береговій лінії» (LOICZ) та «Землекористування та зміна земного покриву» (LUCC), що досліджують вплив землекористування на зміну берегових екосистем.

5. Програма «Глобальні зміни та екосистеми» (GCTE) досліджує вплив глобальних змін на функціонування континентальних екосистем.

6. Програма «Глобальні зміни в минулому» (PAGES) займається створенням моделей земної екосистеми в історичній ретроспективі з метою створення прогнозів її розвитку у майбутньому.

Іншою важливою міжнародною програмою є «Всесвітня служба спостережень за атмосферою». Ця програма зосереджує свої зусилля навколо досліджень хімічного складу атмосфери та біосфери. Ресурсами для здійснення програми є мережа спостережних станцій та наукових дослідницьких центрів, що знаходяться у різних частинах світу. Одним з найвідоміших проектів, що реалізується в рамках цієї програми є «Міжнародний глобальний проект з проблем хімічного складу атмосфери».

Проект «Всесвітня кліматична програма» був розпочатий у 1979 році. За період здійснення було підготовлено ряд узагальнюючих доповідей з проблем глобальної зміни клімату, а також запропоновано стратегії спрямовані на мінімізацію загрозливих біологічних та соціальних наслідків стрімкої зміни клімату нашої планети. У межах цього проекту реалізується окрема «Всесвітня програма досліджень клімату». Ключовими завданнями цієї програми є з'ясування відповідей на питання стосовно причин глобального потепління та його впливу на природне середовище, вивчення тенденцій підняття рівня вод Світового океану та вплив цього фактора на відтворення біологічного різноманіття Землі. Всесвітня програма досліджень клімату приділяє також увагу таким глобальним екологічним та соціальним проблемам як поширення та

модифікація вірусних захворювань людини у зв'язку з масовими переміщеннями громадян по світу, розвитком міжнародного туризму та економічних відносин.

У 1988 році був підписаний договір між академією наук Радянського Союзу та академією наук США з приводу формування Між-академічного комітету з глобальної екології. Основними проблемами, навколо вирішення яких мала сконцентруватись робота комітету, були: 1) розвиток енергетики та її вплив на екологічні системи; 2) моніторинг стану світових ґрунтів та рослинності; 3) визначення обсягу забруднень атмосфери індустриальними викидами обох держав; 4) розвиток системи спостережень за глобальними змінами; 5) віднаходження шляхів та механізмів, що зменшують чи повністю зупиняють процеси зникнення біологічного різноманіття видів; 6) розробка нових методик передбачення глобальних екологічних змін; 7) розвиток двосторонніх та регіональних міжурядових програм в екологічній сфері. Зазначимо, що ряд цих завдань залишається актуальним і в наш час, а деякі з них набули інших вимірів та потребують уваги міжнародної спільноти.

У 1984 році був створений «Клуб 30%», до складу якого входило 10 держав, які виступали за скорочення викидів SO₂ до 1993 року на 30 % порівняно з 1980 роком. Зазначимо, що домовленості були повністю реалізовані у Європі.

Відзначимо важливу роль Міжнародного інституту прикладного системного аналізу, який реалізує Проект управління глобальною безпекою та ризиком. Структурними компонентами проекту є: 1) дослідження найбільш загрозливих видів та форм ризиків, що можуть вплинути екологічні, демографічні, економічні, соціальні та гуманітарні аспекти життя людей; 2) розробка нових методик для виявлення загрозливих тенденцій на ранніх стадіях; 3) вдосконалення механізмів застосування вже існуючої нормативно-правової бази у сфері захисту екології, а також посилення міжнародної співпраці та координації зусиль з подолання небезпечних екологічних тенденцій; 4) посилення ролі ООН та її структурних підрозділів у процесах забезпечення світової екологічної безпеки; 5) розширення доступу громадськості до аналітичної інформації з екологічної проблематики.

Відзначимо внесок Світового Банку у розвиток міжнародної екологічної політики та співпраці. З 1987 року в структурі банку діє окремий підрозділ з проблем навколишнього середовища, а з 1993 року в системі керівництва банку було створено посаду віце-президента з напряму екологічно стійкого розвитку. В опублікованій банком «Доповіді про світовий розвиток» робиться наголос на важливості вирішення екологічних проблем з огляду на збалансування динаміки соціально-економічного розвитку. Загалом, зусилля банку в екологічній політиці можна узагальнити в такі основні напрями: 1) вирішення глобальних екологічних проблем (потепління, зникнення окремих видів флори і фауни, забруднення повітряних і водних ресурсів Землі); 2) прогнозування імовірних негативних наслідків антропогенної діяльності людини та їх попередження; 3) надання економічної та технічної допомоги державам для приведення господарсько-виробничої діяльності у відповідність до міжнародних екологічних стандартів.

ЮНЕСКО здійснює керівництво та супровід міжнародною програмою «Людина і біосфера». Мета цієї програми полягає у здійсненні постійного спостереження за процесами відтворення біологічного різноманіття у різних частинах Землі, з'ясування актуальних причин, що постають на перешкоді цьому процесу, а також створення платформи для обміну міжнародним академічним досвідом у сфері захисту природного середовища [227, с. 123]. Іншими складовими завданнями цієї програми є надання якісної освіти та підготовка кадрів, які здатні працювати у міжнародному середовищі для захисту екології. З метою втілення у життя завдань цієї програми реалізується рід міжнародних проектів. Наприклад, діє «Спільна система спостережень і оцінки за переміщенням на великі відстані забруднюючих речовин у Європі», що концентрує увагу на хімічних дослідженнях атмосфери та шляхах пошуку мінімізації негативного впливу від надмірних забруднень. Заслуговує на увагу «Програма моніторингу та оцінки навколишнього середовища Арктики», у якій приймають участь вісім держав з 1991 року. Ця програма зосереджена на виявленні загроз природному середовищу Арктики шляхом аналізу таких складових екологічної безпеки як: дослідження озонового шару, вивчення

тенденцій зміни клімату, аналіз хімічного складу атмосфери, виявлення чинників та шляхів забруднення, моніторинг стабільності біологічного різноманіття.

Реалізація задекларованих природоохоронних цілей і принципів на міжнародному рівні вимагає залучення значного обсягу фінансових можливостей, координації зусиль зацікавлених сторін в організації та здійснення конкретних проектів та програм, співпраці з міжнародними кредиторами, корпораціями, донорами, які вносять у різній мірі свій внесок у втілення в життя реальних заходів у міжнародній екологічній політиці. Перерахуємо основних учасників у системі реалізації міжнародних екологічних проектів і програм. Це Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Глобальний екологічний фонд, Агентство США з міжнародного розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Організація економічного співробітництва та розвитку, фонд Мак-Артурів, фонд Рокфеллера.

Процес модернізації світової економіки з огляду на пріоритети екологічної політики має свій грошовий вимір. Наприклад, вже наприкінці ХХ ст. світовий ринок природоохоронних товарів, технологій та послуг досяг 500 млрд. дол. Перше місце належить Німеччині – до 40 %, далі – Японія – 23 %, і США – 10 % [5, с. 22]. Відзначимо, що США виступають головним споживачем цього постійно зростаючого світового ринку товарів, послуг і технологій. У США в 1993 році прийнята програма «Технології для вирішення міжнародних екологічних проблем», яка пропонує експорт вже апробованих технологій у сферах машинобудування, енергетики, сільського господарства, легкої промисловості та ін.

Реалізація міжнародної екологічної політики тісно пов'язана зі стратегією стійкого розвитку. Останню потрібно аналізувати виходячи з політичних цілей, що покладені в її основу: 1) зниження світового рівня бідності; 2) підвищення рівня доступу населення до якісних послуг у сфері медицини; 3) розширення доступу до освіти; 4) підвищення рівня екологічної культури; 5) підвищення рівня доходу на душу населення та купівельної спроможності. Зазначені вище складові стратегії стійкого розвитку є взаємозалежними, а державна політика, яка

спрямована на реалізацію цих політичних цілей у своєму базисі має орієнтацію на модернізацію економіки в екологічному напрямі та побудови суспільства з високим рівнем політичної культури громадян [211, с. 11]. Втілення у життя стратегії стійкого розвитку також вимагає координації зусиль між суб'єктами міжнародних відносин, а саме здійснення синхронних політичних кроків у різних державах з метою досягнення оптимальної ефективності політики окремих країн.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку визначив пріоритетні заходи у політиці, що підвищують результативність боротьби з бідністю: 1) Держави, що проводять внутрішню політику боротьби з бідністю мають сформулювати вичерпний перелік заходів та строки їх реалізації, а владні інститути мають бути зацікавленими у результативності власних дій; 2) Відповідальність за здійснення політичних заходів лежить на інститутах влади держав-виконавців, а не на міжнародних організаціях чи країнах-донорах, які надають різноманітну допомогу у боротьбі з бідністю; 3) Уряди держав-виконавців орієнтують власну діяльність на залучення якомога ширшого кола зацікавлених національних суб'єктів політичного процесу, громадського життя, культурної сфери у процес прийняття рішень з вирішення проблеми бідності; 4) Інститути влади сприяють розвитку громадського діалогу всередині держави з приводу проблеми бідності, що буде стимулювати збільшення кількості громадян, які визнають таку ситуацію за проблемну та шукають шляхи її вирішення; 5) Стратегія боротьби з бідністю є власним національним проектом з підвищення рівня життя населення та конкурентно-здатності економіки на міжнародному рівні, що сприятиме соціальному, культурному та національному розвитку держави [5, с. 39].

У 2001 році Організація міжнародного співробітництва та розвитку на зібранні в Парижі прийняла стратегію у сфері екологічної політики. Відповідно до рішення зібрання цілями міжнародної політики мають стати: 1) збереження цілісності екосистем шляхом ефективного використання природних ресурсів; 2) віднаходження нових умов для економічного зростання без надмірного використання природних ресурсів; 3) підвищення якості життя у глобальному вимірі; 4) підвищення значення міжнародної аналітичної діяльності та обміну

інформацією з метою прийняття оптимальних управлінських рішень; 5) підвищення результативності міжнародної екологічної співпраці. В рамках роботи організації були розглянуті такі важливі глобальні екологічні проблеми як зміна клімату, втрата біологічного різноманіття, забруднення ґрунтових вод, погіршення якості повітря у містах та неефективне використання природних ресурсів.

З-поміж пріоритетних завдань, що були сформульовані як орієнтири для міжнародної політики, спрямованої на модернізацію світової економіки в екологічному напрямі, виокремимо такі: 1) знизити світовий рівень бідності на 50 %; 2) забезпечити доступ до загальної початкової освіти та сприяти усуненню нерівного доступу чоловіків та жінок до освітнього процесу; 3) знизити на дві третини дитячу смертність; 4) реалізувати у світовому вимірі національні стратегії стійкого розвитку та знизити тенденцію вичерпання природних ресурсів.

Система заходів з охорони навколишнього природного середовища складається з цілеспрямованої політики збереження у чистому вигляді усіх оточуючих людину складових природи (повітря, вода, ґрунти), захисту від радіоактивного опромінення, шкідливих впливів шумів, усунення чинників глобального потепління та ін. [229, с. 4-5]. Важливим механізмом практичної реалізації екологічної політики є модернізації різноманітних виробництв, заводів, підприємств у відповідності з міжнародними стандартами якості. У цьому відношенні заслуговують на увагу стандарти якості ISO серії 9000 та 14001, які наближують процес виробництва готової продукції до принципів екологічно орієнтованої політики. Зазначимо, що стандарт ISO 14001 був розроблений спеціально для регламентації виробництва до вимог охорони навколишнього середовища. Стандарт допомагає збалансувати процес виробництва з економічною рентабельністю, а сама екологічна орієнтованість виробництва стає фактором підвищення конкурентно-спроможності продукції на ринку. Дотримання міжнародних стандартів сприяє формуванню позитивного образу виробника на ринку, знижує витрати ресурсів та енергії, може сприяти отриманню певних пільг та преференцій в залежності від політики держави, а також підвищує

безпеку та умови праці робітників, що збільшує їхню мотивацію. Тому, поняття «екологічний менеджмент» на виробництві вже давно стало практикою успішних компаній та міжнародних корпорацій.

У межах процесів переорієнтації світової економіки в екологічному напрямі обговорюється тема доцільності подальшого надання субсидій окремим видам господарської діяльності [8, с. 123]. У суто економічному значенні основними цілями субсидій є стимулювання економічного розвитку, підтримка національного товаровиробника, впровадження нових технологій та зменшення витрат незможних споживачів. У практичній площині, механізм впливу субсидій на економічну діяльність нерідко призводить до загострення екологічної проблематики, адже виводить певного товаровиробника за межі традиційної конкуренції, що не стимулює впроваджувати нові екологічні технології. Субсидії можуть надаватись виключно на чітко визначений період часу, а також на проекти та заходи, які модернізують економіку у відповідності до екологічної політики.

Світовий досвід впровадження міжнародних екологічних стандартів свідчить про ряд переваг, що отримує виробник: 1) зниження витрат енергії та ресурсів у довгостроковій перспективі, що підвищує загальну конкурентно-здатність; 2) виробник стає більш конкурентно-спроможним на міжнародному ринку; 3) позитивний екологічно орієнтований імідж виробника збільшує обсяг продажів; 4) існує потенційна ймовірність отримати певні преференції від держави та міжнародних організацій на модернізацію виробництва та ін.; 5) підвищення рівня умов праці позитивно впливає на мотивацію робітників; 6) знижується ймовірність екологічно загрозливих аварій, що призводять до значних матеріальних відшкодувань.

У пріоритетах міжнародної екологічної політики актуальними є наступні напрями досліджень проблем управління, світової безпеки та ризиків. По-перше, це дослідження навколишнього середовища, факторів, що негативним чином впливають на нього з точки зору екологічної безпеки, а також пов'язаних з цим ризиків. По-друге, це проблеми політичної та військової безпеки, що торкаються екологічної проблематики. По-третє, структурні трансформації в демографічній

сфері на глобальному рівні. По-четверте, екологічно орієнтований розвиток економічної сфери та технологій. Знаходження відповідей на означенні питання суттєво підвищує рівень глобальної безпеки, складовою якого є саме екологічна безпека [170, с. 6].

Факторами світової екологічної безпеки є наступні: контроль за змінами у хімічному складі атмосфери та їх впливом на екосистеми; зменшення рівня забруднень океанів, морів та ґрунтових вод; подолання чинників, що призводять до зменшення площ лісових насаджень, ерозії ґрунтів та зменшення їх родючості; виробництво, використання, транспортування та утилізація хімічних речовин, що використовуються у різних сферах життя суспільства; знаходження спільного знаменника у різних державах та культурах стосовно стратегії забезпечення здоров'я та безпеки людини. Часткове знаходження факторів протидії зазначеним загрозам полягає у проведенні превентивних заходів, постійному моніторингу ситуації, створенні короткотермінових, середньострокових та довгострокових прогнозів, розробці системи та критеріїв контролю ефективності здійснених заходів. Важливою складовою екологічної безпеки є достатній запас світової енергії (у різних видах) для стабільного розвитку цивілізації. Підвищення ефективності використання енергії позитивним чином позначається на світовій екологічній безпеці. Збереження біосфери та біологічного різноманіття виступає основою для досягнення глобальної екологічної безпеки.

Приймаючи до уваги об'єктивно існуючі відмінності в темпах розвитку різних держав, видається доцільним сформулювати пріоритетні завдання у сфері екологічної політики окремо для країн-лідерів, які (як було з'ясовано раніше) несуть левову частку відповідальності за сучасний стан глобальної екології. Першим важливим напрямом є робота пов'язана зі зміною культури мислення населення країн-лідерів: поступовий відхід від споживацької моделі життя, коли якість останнього вираховується кількістю спожитих товарів і послуг [245, с. 12]. Наступним напрямом роботи є перехід до використання відновлюваних джерел енергії, що буде означати необхідність зниження споживання останньої, її подорожчання, а також підвищення енергетичної ефективності технологій. Третім

напрямом є включення у ринкову ціну вироблених товарів і послуг вартості майбутньої утилізації спожитих товарів, необхідність компенсації за використання шкідливих хімічних речовин під час виробництва, будівництво переробних заводів та сховищ для відпрацьованих речовин та ін. Четвертим напрямом є розробка, впровадження та обмін сучасними технологіями, що сприяють проведенню комплексу заходів у сфері міжнародної екологічної політики. П'ятим важливим напрямом є реальна допомога відсталим державам, більшість з яких виконують роль сировинних додатків для економічно розвинених країн, у процесах модернізації різних сфер суспільного життя.

Потрібно визнати, що реальні заходи у сфері екологічної політики у сучасному світі проводять, переважно, заможні держави. Цей фактор суттєвим чином знижує ефективність інструментів екологічної політики на міжнародному рівні, оскільки конкретні природоохоронні заходи обмежені певною територією, сферами застосування та фінансовими ресурсами, що визначені у часі. Формування системи та реалізація заходів єдиної глобальної міжнародної екологічної політики залишаються бажаним орієнтиром на шляху посилення кооперації на світовому рівні.

Глобальні екологічні проблеми та загрози можливо розв'язати використовуючи комплексний підхід, який враховує постійні спостереження за змінами світового клімату, виявлення ключових факторів антропогенного впливу на глобальні екологічні зміни, обмін науковою інформацією на міжнародному рівні та інвестування у нові наукові розробки, формування етики відповідальності за майбутнє екології у громадян різних держав, створення перспективних прогнозів розвитку глобальної екологічної ситуації та на їх підставі модифікація сучасної природоохоронної політики, зміна форм та суті людської культури в напрямку гармонізації стосунків з природою [227, с. 148].

Важливим інструментом вирішення глобальних екологічних проблем є ефективні заходи в інформаційній політиці та аналітичній діяльності. Виокремимо пріоритетні напрями роботи у цій сфері: 1) створення та впровадження нових систем збору, обміну та обробки інформації стосовно

поточного стану світової екології; 2) розвиток перехресних досліджень щодо взаємозв'язків і взаємовпливів соціальної та екологічної сфер, а також підвищення рівня суспільної обізнаності у цих питаннях; 3) посилення кооперації між науковою сферою та інститутами влади, що приймають реальні рішення та несуть відповідальність за природоохоронну політику.

Чинниками ефективності глобальної екологічної політики є результативна співпраця між усіма зацікавленими суб'єктами у вирішенні певних проблем (держава, транснаціональні корпорації, виробники товарів і послуг, громадяни, природозахисні організації та рухи та ін.), знаходження взаємоприйнятних рішень у реалізації яких буде зацікавлене якнайширше коло суб'єктів, формування нової структури споживання у заможних країнах (орієнтованої на зменшення потреб), залучення фахівців з експертного середовища у процес розробки та реалізації екологічної політики на різних рівнях, підвищення рівня екологічної культури населення світу [214, с. 12].

Узагальнюючи досвід країн, екологічна політика яких дала позитивні результати для населення своїх територій, Л. Метлова виокремлює наступні загальні для всіх країн риси: 1) цілі діяльності урядів повинні поєднуватися з інтересами регіональних і місцевих органів управління і підтримуватися суб'єктами господарювання; 2) всі цілі повинні бути узгоджені з можливостями суб'єктів, задіяних в їх досягненні; 3) екологічні заходи реалізуються за наявності матеріально-технічного, творчого забезпечення функціонування певних організаційних структур суб'єктів; 4) існування чіткої процедури розподілу ресурсів - фінансових, матеріальних, трудових, творчих [174].

Виокремимо наступні фактори, що впливають на формування екологічної політики в різних країнах: 1) суспільний лад і форма правління; 2) багатство; 3) розмір території країни і щільність населення; 4) культура; 5) увага до закону; 6) взаємодія екологічної політики з іншими політичними структурами; 7) прозорість і відкритість для правового процесу.

Екологічна проблема – глобальна проблема, що має подвійний соціальний і природний характер. При цьому перше відіграє вирішальну роль, оскільки

соціальні умови розвитку екологічного буття підтверджують серйозність екологічної проблеми, її небезпеки для подальшого розвитку людства. Провідні вчені, мислителі і політичні діячі більшості країн світу докладають значних зусиль у пошуках виходу з цього кризового стану. Стає все очевиднішим, що досягнень природничих і технічних наук вже недостатньо для аналізу екологічної проблеми. Потрібний комплексний підхід, поглиблення і розширення інтеграції знань і соціальної практики, взаємне збагачення різних підходів до вирішення цієї проблеми. Враховуючи вищесказане, міжнародну екологічну політику можна визначити як об'єктивну потребу, тобто умову збереження антропогенної складової у системі навколишнього середовища. Оскільки усі інші інтереси людини можуть реалізовуватися лише за умови її фізичного існування, то це завдання є пріоритетним. Не викликає сумніву, що усі завдання, які вирішує міжнародна екологічна політика, мають особливу пріоритетну вагу, проте, знову ж таки, за умов втрати людством можливості фізично існувати всі вони втрачуть актуальність. Після забезпечення базових потреб у збереженні життя людей неодмінно постають інші інтереси, прагнення та сподівання людей. Саме цим і визначається вплив екологічної ситуації на політичні процеси і управлінські рішення щодо врегулювання глобальних екологічних проблем [230, с. 12].

Початок ХХІ ст. приніс людству та навколишньому природному середовищу чергову та на цей раз вже всеохоплюючій та глибокій кризі. Негативні явища глобального масштабу значно загострилися та гальмують економічний і соціальний розвиток, а також несуть реальну загрозу існуванню біосфери та людства. На це вказує динаміка збільшення голоду на планеті, злиднів, екологічних катастроф, невиліковних хвороб, работоргівлі, злочинності, тероризму, локальних війн та реальної загрози виникнення світової війни із застосуванням бактеріологічної та ядерної зброї. З огляду на дані індикатори виникає питання про виживання людства та визначення пріоритетів, а також шляхів їх реалізації в глобальній екологічній політиці.

Висновки

Екологічна проблема є однією з ключових у порядку денному найбільш розвинених держав світу. Екологічний чинник в системі сучасних міжнародних відносин відіграє інтеграційну роль, на противагу процесам дезінтеграції, що впливають з конкуренції за світові енергетичні ресурси та ринки збуту готової продукції. Не зважаючи на визнання пріоритетності досягнення оптимального рівня екологічної безпеки в системі національної та світової безпеки, спостерігається відсутність реальних дій з боку значної частини світової спільноти, що пов'язано з різним рівнем соціально-економічного розвитку держав.

Водночас, має місце об'єднання зусиль найбільш впливових гравців в системі міжнародних відносин, що виявляється у формуванні та діяльності «Великої двадцятки» та «Великої вісімки». Ці об'єднання держав докладають спільних зусиль для вирішення екологічних проблем сучасного світу шляхом застосування політичних та фінансових інструментів. Держави «Великої вісімки» та «Великої двадцятки» зайняли лідируючі позиції у формуванні нової глобальної екологічної культури, визначають пріоритетні напрями суспільного розвитку з врахуванням формули «безмежні людські бажання – обмежені природні ресурси – необхідність зростання економіки», а також розроблюють стратегії імплементації засадничих ідей концепції «стійкого розвитку» в реальних практиках суспільно-політичного життя. Ключове завдання на шляху гармонізації відносин «людина – природа» полягає у віднаходженні такого формату усіх соціально-економічних відносин, коли охороняти природу у планетарному масштабі є вигідним.

В екологічній політиці країн «Великої двадцятки» виокремимо наступні інструменти впливу на глобальну екологічну ситуацію: 1) ринкові; 2) фінансово-кредитні; 3) адміністративно-контрольні; 4) нормативно-правові. Глобальною екологічною політикою «Великої двадцятки» є відносини, що впливають з нормативно-правових актів міждержавного рівня, в той час як державна екологічна політика реалізується на основі національної системи права. Екологічна політика «Великої двадцятки» постає як структурно оформлений

напряма, що реалізується в контексті підтримки внутрішньої екологічної політики держав-учасниць цього об'єднання. Водночас, на сучасному етапі екологічна політика «Великої двадцятки» перебуває на стадії оформлення інститутів, вироблення інструментів та залучення ресурсів. Таким чином, система сучасної екологічної політики функціонує на двох основних рівнях: державному та наднаціональному (глобальному).

Екстенсивний шлях сучасного економічного зростання виявляється у надто швидкому темпі використання природних ресурсів, що значно випереджає необхідний час для їх відтворення. Суть екологічної кризи полягає у тому, що вона може надати новий імпульс розвитку людській цивілізації, якщо не переросте у глобальну екологічну катастрофу. Зростання значення екологічної проблематики у свідомості, потребах та інтересах більшості населення світу є запорукою переходу до нової стратегії мислення та дій в системі міжнародних відносин. Сучасний високий рівень розвитку глобальних інформаційних технологій потрібно використати для інтенсифікації просвітницької роботи з метою підвищення рівня екологічної культури. Водночас, подолання прірви між доходами населення найбільш розвинених та незаможних держав світу, є надійною основою для підвищення значення екологічної проблематики у світовому вимірі.

Процеси екологізації світової економіки потрібно розпочинати проводити з екологізації економік національних держав. Це вимагає віднаходження спільного знаменника у зовнішній та внутрішній політиці всіх суб'єктів міжнародних відносин з приводу таких питань: стандартизація норм викидів шкідливих речовин, впровадження безпечних технологій, інвестиції в пошук екологічно безпечних джерел енергії та ін. В цілому, екологізація світової економіки означає включення екологічної складової до врахування формули «витрати – прибуток», що відображається у понятті «еколого–економічна ефективність». Отже, екологічна політика – це система економічних, політичних, юридичних та інших заходів, які застосовує держава та суб'єкти міжнародних відносин з метою попередження негативного антропогенного впливу на навколишнє природне

середовище, а також створення умов для збільшення рівня раціональності використання природних ресурсів.

Активна міжнародна співпраця у сфері захисту світової екології відбувається понад 40 років. За цей період часу виникла велика кількість міжнародних організацій та інститутів, що працюють у цій сфері. Провідне місце у координації зусиль активної частини світового співтовариства належить ООН. У своїй діяльності ООН використовує один з найбільш ефективних механізмів реалізації міжнародної екологічної політики – міжнародне право. У сфері захисту глобальної екології ООН активно співпрацює з іншими організаціями, які часто створювались за її ініціативи: Всесвітня організація охорони здоров'я, Європейський суд з прав людини, Міжнародний Валютний Фонд, Міжнародний Банк реконструкції та розвитку, Міжнародна морська організація, Всесвітня метеорологічна організація та ін.

Отже, у сучасному світі існує велика кількість міжнародних та національних організацій, рухів, об'єднань, які мають за мету збереження екології Землі, сприяння в проведенні ефективної екологічної політики владним інститутам окремих держав, а також об'єднання зусиль міжнародної спільноти для вирішення глобальних екологічних викликів.

РОЗДІЛ ІІІ

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

3.1 Основні тенденції створення ефективної системи захисту навколишнього середовища

Державна політика України у сфері охорони навколишнього природного середовища регулюється екологічним правом. М. І. Малишко визначає екологічного права як: «сукупність установлених державою правових норм і правовідносин, спрямованих на охорону навколишнього середовища та природних комплексів, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки людини та її оточення» [165, с. 14]. Конституція України є найважливішим джерелом права та виступає основою для створення системи законодавства в екологічній сфері держави. Зазначимо, що вже у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, визначені принципи державної політики в екологічній сфері: забезпечення екологічної безпеки громадян, створення умов для відтворення генофонду народу, відшкодування збитків завданих природному середовищу, у тому числі діяльністю інших союзних органів, санкціонування роботи промислових підприємств та організацій, які можуть завдавати шкоду екології [75]. У Конституції закріплено основоположні права людини в екологічній сфері, визначено пріоритетні напрями державної політики для реалізації стратегії екологічної безпеки, охорони природного середовища України. У статті 13 Конституції України закріплено право власності Українського народу на *землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, а також природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони*. Відповідно, право власності, яке, від імені Українського народу, здійснюють органи державної влади, зобов'язує реалізувати його не на шкоду людині та суспільству. У статті 14 земля

визнається національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. У статті 16 проголошується обов'язком держави забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу. У 41 статті, у якій врегульовано особливості користування приватною власністю, зазначається, що використання власності не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. У 49 статті визначено право кожного на охорону здоров'я. У статті 50 проголошено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Також у цій статті гарантовано право кожного на вільний доступ до інформації, яка не може бути засекречена, про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. У статті 66 стверджується, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Реалізація державної політики в екологічній сфері здійснюється органами державної влади. Так, з-поміж повноважень Верховної Ради України у 85 статті Конституції України визначено затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля. У 106 статті Конституції України до повноважень Президента України віднесено оголошення у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України. До компетенції Кабінету Міністрів України згідно 116 статті Конституції України належить здійснення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування. Повноваження з реалізації державної екологічної політики на місцях, відповідно до статті 119 Конституції України, здійснюють місцеві державні адміністрації, які виконують державні та регіональні програми з охорони довкілля. Також, у 137 та 138 статтях Конституції України окремо закріплено повноваження Автономної Республіки Крим у здійсненні природоохоронної політики: розроблення, затвердження та реалізація програм раціонального природокористування,

охорони довкілля - відповідно до загальнодержавних програм [138]. Ці повноваження більш детально виписані в Конституції Автономної Республіки Крим, а саме в 16, 17, 18 та інших статтях. Наприклад, у статті 17 стверджується право розробляти та здійснювати заходи і програми спрямовані на забезпечення екологічної безпеки та екологічного балансу під час використання природних ресурсів. Також стаття 17 проголошує пріоритетними напрямками екологічної політики АР Крим: 1) здійснення комплексу заходів з оздоровлення природного навколишнього середовища; 2) з попередження виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та антропогенного характеру; 3) обов'язкове проведення екологічної експертизи у процесі здійснення нормотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності; 4) розроблення та затвердження програм з раціонального природокористування, забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища у відповідності з державними програмами; 5) забезпечення екологічно безпечних та здорових умов життя для населення [137].

Іншим важливим нормативно-правовим актом, що регулює засади, принципи та заходи державної екологічної політики є Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 року, розроблена відповідно до 16 статті Конституції України [207]. У постанові акцентовано увагу на таких факторах, що забруднюють природне навколишнє середовище як промисловість, енергетика і підприємства ядерної галузі, сільське господарство, транспорт, житлово-комунальне господарство, військова діяльність та ін. Головними об'єктами природоохоронної політики визначено водні ресурси та екосистеми, земельні ресурси, корисні копалини, атмосферне повітря, заповідники, а також тваринний світ та рибні ресурси. З-поміж пріоритетів у національній екологічній політиці названо: 1) гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; 2) поліпшення

екологічного стану басейнів рік України та якості питної води; 3) стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; 4) будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; 5) запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; 6) формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, а також на транспорті; 7) збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа. Реалізація задекларованих цілей вимагає вирішення наступних завдань: 1) зменшення до мінімуму рівня радіаційного забруднення; 2) захист повітряного басейну від забруднення, насамперед у великих містах і промислових центрах; 3) підвищення стійкості та екологічних функцій лісів; 4) знешкодження, утилізація та захоронення промислових та побутових відходів; 5) завершення створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища; 6) здійснення заходів щодо екологічного контролю за діяльністю Збройних Сил України; 7) збереження та відродження малих річок, здійснення управління водними ресурсами на основі басейнового принципу; 8) створення системи екологічної освіти, виховання та інформування; 9) захист і збереження земельних ресурсів від забруднення, виснаження і нераціонального використання; 10) впровадження дійових економічних складових впливу на систему природокористування; та ін. У постанові детально виписано стратегію і тактику державної природоохоронної політики у різних сферах суспільного життя. Також постанова передбачає створення єдиної державної системи запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям, а також вчасне та ефективно реагування на них.

В цілому державна екологічна політика України передбачає: 1) екологічно раціональне використання природного та соціально-економічного потенціалу держави, збереження сприятливого середовища життєдіяльності суспільства; 2) соціально-екологічне та економічно раціональне вирішення проблем, які

виникають в результаті забруднення довкілля, небезпечних природних явищ, техногенних аварій та катастроф; 3) розвиток міжнародного співробітництва щодо збереження біологічного різноманіття, охорони озонового шару атмосфери, запобігання антропогенній зміні клімату, захисту лісів і лісовідновлення, транскордонного забруднення довкілля, відновлення природного стану Дніпра, Дунаю, Чорного і Азовського морів. Постанова окремо регламентує основні завдання природоохоронної політики на державному, регіональному та місцевому рівнях. З метою ефективного досягнення задекларованих цілей виокремлено три етапи реалізації завдань державної природоохоронної політики:

- 1) 1997-2000 рр. – передбачає вжиття невідкладних заходів з метою зменшення негативного впливу на довкілля комплексу факторів;
- 2) 2000-2010/15 рр. – прогнозується розробка та реалізація програм, орієнтованих на досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на довкілля та його здатністю до відновлення;
- 3) передбачає реалізацію стратегії сталого розвитку суспільства, елементом якої є створення системи державного управління раціонального використання природних ресурсів та регулювання техногенного впливу на довкілля.

Головними механізмами реалізації природоохоронної політики України є:

- 1) державна інституційна інфраструктура, що може бути задіяна у природоохоронній політиці;
- 2) нормативно-правова база регулювання діяльності галузей промисловості та народного господарства;
- 3) імплементація економічного механізму ефективного використання природних ресурсів та виробничої діяльності з метою створення основ екологічно орієнтованої економіки;
- 4) впровадження міжнародних, національних, регіональних, галузевих та місцевих природоохоронних програм.

У постанові зроблено акцент на важливості створення системи екологічного законодавства, систематизації і кодифікації нормативно-правових актів галузі природоохоронної політики, що має сприяти екологізації решти нормативно-правових актів держави, а також підвищенню рівня еколого-правової освіти та культури населення. Реалізація заходів державної екологічної політики передбачає активне співробітництво України з міжнародними організаціями та урядами іноземних держав, оскільки на момент

видання постанови у 1998 році України вже була суб'єктом більше, ніж 70 міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угод.

Постанова Верховної Ради України «Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» від 27 лютого 1997 року [206]. Ця постанова мала на меті розробити комплекс невідкладних та перспективних заходів державної природоохоронної політики в аспекті екологічного оздоровлення басейну Дніпра як ключового ресурсу питної води України, а також фактору екологічної безпеки держави. Виняткова важливість проведення відповідальної державної політики у цьому питанні зумовлена тим, що Дніпро забезпечує питною водою 2/3 території України, біля 50 найбільших міст України, а також велику кількість підприємств і промислових об'єктів. Водночас рівень техногенного навантаження на річку також є пропорційним її ролі в соціальному та економічному житті України. Основними чинниками забруднення Дніпра є скидання забруднюючих речовин, несправні очисні споруди, надмірне використання хімікатів у сільському господарстві, гірничодобувна промисловість, радіаційне забруднення, ерозійні процеси та берегоруйнування, що пов'язано з антропогенною діяльністю. У постанові констатовано проблему, яке залишається нерозв'язаною і сьогодні, а саме залишковий принцип фінансування природоохоронних програм та практична відсутність зв'язку між плановими завданнями і розмірами шкоди завданої навколишньому середовищу. Пріоритетними напрямками реалізації програми були: 1) охорона поверхневих і підземних вод від забруднення; 2) зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти; 3) удосконалення системи управління охороною та використанням водних ресурсів; 4) створення ефективної структури управління і механізмів екологічного регулювання охорони та використання водних ресурсів; 5) модернізація нормативно-правової бази для проведення екологічної політики; та ін. Програма мала бути реалізована у два етапи з відповідним досягненням задекларованих цілей на кожному з них. З-поміж довгострокових цілей були названі такі як досягнення стану повного припинення скидання неочищених та недостатньо очищених стічних вод

господарських об'єктів, приведення у відповідність до державних стандартів і нормативів реальний рівень очистки стічних вод, економічне та адміністративне стимулювання реконструкції та будівництва нових очисних споруд. Успішна реалізація основних завдань постанови потребувала координації та об'єднання зусиль на міжнародному рівні, оскільки Дніпро також протікає по території Білорусії та Росії. Зазначимо, що постанова втратила чинність, а їй на зміну був прийнятий Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» від 24 травня 2012 року [101]. Мета оновленої програми звучить синонімічно до попередньої, а саме визначити основні напрями державної політики у сфері водного господарства для задоволення потреб населення та економіки у водних ресурсах, сприяти збереженню та відтворенню водних ресурсів, проводити політику оптимізації водоспоживання та ін. Важливим нововведенням є акцент на пріоритетності роботи з гармонізації українського законодавства з міжнародними нормативно-правовими актами для забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства. З-поміж головних напрямків нової програми відзначимо декларування необхідності впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом. Успішна реалізація програмних завдань є фактором сталого розвитку України в аспекті екологічної безпеки. Механізмами реалізації поставлених цілей є підвищення технологічного рівня водокористування, впровадження маловодних та безводних технологій, проведення робіт з берегоукріплення та регулювання русел річок, будівництво та реконструкції гідротехнічних споруд, захисних дамб, меліорація земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь та ін. Важливим є те, що у програмі прозоро виокремлено критерії визначення ефективності реалізації її завдань: 1) зменшення обсягу споживання та відведення води; 2) зниження в 1,5-2 рази рівня водоемності промислового виробництва; 3) модернізація меліоративних систем та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь; та ін.

Важливим законодавчим актом у напрямі відновлення біологічного різноманіття України є Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» [100]. Ця програма була розроблена з метою вдосконалення системи екологічного законодавства України, а також з метою виконання рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.). Загалом, ця програма орієнтована на інтеграцію України у Всеєвропейську екологічну мережу та внесення національних зусиль до оформлення цієї мережі. Програма має за мету охорону територій з природним станом ландшафту (ландшафту, що зазнав незначних змін) та створення на їх основі природних об'єктів, що перебувають під особливою охороною держави. Важливим є те, що програма передбачає зміни в системі землекористування в аспекті віднесення ряду категорій земель до природоохоронних. Не зважаючи на значне антропогенне навантаження на природу, у Законі зазначається, що близько 12% території України становить ландшафт близький до природного. Позитивними наслідками реалізації цієї програми має стати збільшення площі земель України з природними ландшафтами, їх поєднання у територіально єдину систему, збагачення площ с/г призначення природними компонентами, впровадження ґрунтозахисної системи землеробства, відтворення степових, лучних, водо-болотних та інших ландшафтів, збереження і відновлення екосистем і середовищ існування рослин і тварин, екологічне оздоровлення водних ресурсів держави, реалізація проектів з захисту прибережних ландшафтів Чорного і Азовського морів, оптимізація ведення мисливського, рибного, лісового сільського та інших господарств з пріоритетом на збереження природних умов життя флори і фауни.

Закон України «Про природно-заповідний фонд» прийнятий у 1992 році спрямований на захист природних комплексів, ділянок суші та водного простору, що мають природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну або іншу цінність, а також потребують особливого піклування держави для збереження біологічного різноманіття, рослинного та тваринного світів [104]. Законом проголошено, що Україна розглядає власний природно-заповідний фонд як складову частину

міжнародної системи природних об'єктів, що перебувають під особливим захистом. Чітке визначення природних територій та об'єктів (природні та біосферні заповідники, національні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно створених об'єктів (ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) в системі природно-заповідного фонду держави має сприяти проведенню ефективної екологічної політики у цій галузі. Механізмами проведення державної екологічної політики у галузі природно-заповідного фонду є систематичний моніторинг стану комплексів та об'єктів, впровадження економічних стимулів їх охорони, здійснення активного міжнародного співробітництва. Законом визначено пріоритетність міжнародного співробітництва України у галузі охорони та використання об'єктів природно-заповідного фонду шляхом створення міжнародних наукових та науково-технічних програм, обміну науковою інформацією, організацією підготовки науковців і фахівців, а також спільною еколого-виховною роботою.

Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року є основоположним нормативно-правовим актом, що регулює засади використання ядерної енергії, діяльність суб'єктів у сфері виробництва ядерної енергії, регламентує права та обов'язки громадян у цій сфері, визначає принципи радіаційного захисту людей та природного середовища, а також основи міжнародного співробітництва у сфері ядерних технологій [95]. Пріоритетними напрямками державної політики у сфері радіаційного захисту населення та використання ядерної енергії є: 1) захист людини та природи від шкідливого впливу опромінювання; 2) встановлення соціально-економічної компенсації за завдану шкоду від опромінювання; 3) чітка регламентація правовідносин між усіма суб'єктами, включаючи розподіл повноважень, прав та відповідальності, у сфері ядерної енергії; 4) дотримання принципу переваги отриманої вигоди над шкодою від опромінювання; 5) посилення міжнародного співробітництва з метою забезпечення ядерної безпеки. Держава виконує контрольну функцію за належним виконанням законодавства у сфері ядерної

енергії шляхом державного нагляду, ліцензування, фінансових санкцій, притягнення до відповідальності за порушення. Держава також приймає на себе обов'язок виконувати необхідні заходи для проведення екологічно відповідальної політики у місцях розташування ядерних установок та об'єктів шляхом встановлення особливого режиму територій. Державна система гарантій передбачає застосування ядерних матеріалів виключно у мирних цілях, а також встановлюється вичерпний перелік критеріїв настання відповідальності за порушення ядерного законодавства. У статті 50 Закону декларується, що основною метою радіаційної безпеки є захист людини і навколишнього природного середовища від радіаційного впливу. Створення ефективної системи контролю у сфері ядерної енергії передбачає активну співпрацю України з іноземними партнерами, що включає виконання міжнародних договорів та зобов'язань, модернізацію вітчизняного ядерного законодавства у відповідності до міжнародних стандартів та критеріїв, посилення наукового обміну новітніми знаннями та технологіями з метою зміцнення режиму мирного використання ядерної енергії на міжнародному рівні. У статті 87 Закону визнається пріоритет та цінність міжнародних договорів, учасником яких є Україна: *Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачено ядерним законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.* Участь України у діяльності міжнародних організацій, які задіяні у використанні ядерної енергії, визнається пріоритетом зовнішньої політики держави на законодавчому рівні та визначає особливості проведення внутрішньої політики у сфері ядерних технологій.

Іншим важливим законодавчим актом у сфері ядерної енергії є Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» [103]. Цей закон спрямований на захист навколишнього середовища та людини від негативного впливу радіоактивних відходів. Закон визначає принципи державної політики, компетенцію органів державної влади, особливості регулювання безпеки у сфері поводження з радіоактивними відходами, а також специфіку ведення державного обліку радіоактивних відходів та ін. Держава приймає на себе зобов'язання

реалізовувати політику соціального захисту через надання відповідних гарантій громадянам, які проживають чи працюють у районах розташування сховищ радіоактивних відходів. Закон чітко регламентує правові аспекти настання відповідальності в разі порушення законодавства України у сфері поводження з радіоактивними відходами. Базовими принципами державної політики у сфері поводження з радіоактивними відходами є: 1) захист життя та здоров'я людей, а також навколишнього середовища; 2) визначення компетенції та розмежування відповідальності державних органів, організацій, експлуатуючих компаній, постачальників та ін.; 3) створення системи безпечного зберігання радіоактивних відходів; 4) вивчення міжнародного досвіду та посилення співпраці на міжнародному рівні з метою підвищення ефективності управління; та ін. Держава здійснює регулювання та контроль безпеки шляхом ведення обліку радіоактивних відходів, функціонування кадастру сховищ радіоактивних відходів, участі в розробці проектів об'єктів призначених для використання радіоактивних відходів, а також у їх перевезенні та складуванні. Законом визначені правові аспекти участі України у процесах міжнародного співробітництва, а саме роботу у міжнародних організаціях, наукових установах з метою обміну досвідом та надання взаємодопомоги у сфері поводження з радіоактивними відходами для забезпечення безпеки мирного використання ядерних технологій у світовому вимірі.

Закон України «Про відходи» врегульовує комплекс заходів державної екологічної політики спрямованої на зменшення негативного впливу відходів на здоров'я людини та навколишнє середовище шляхом зменшення обсягу утворення відходів, а також організаційні питання щодо їх збирання, перевезення, утилізації, захоронення та ін. [96]. Головними напрямками державної екологічної політики щодо відходів, спрямованої на реалізацію принципу досягнення якнайменшої шкоди людині та довкіллю, є: 1) стимулювання утворення відходів у менших обсягах та менш шкідливих; 2) вчасне збирання, утилізація та переробка відходів; 3) організація системи державного контролю за місцями та об'єктами утилізації, знешкодження, переробки відходів; 4) облік відходів та пошук нових

шляхів для переробки та ефективного застосування відходів; 5) модернізація вітчизняної системи збирання відходів в напрямку її орієнтації на роздільне збирання. У Законі детально визначені права та обов'язки громадян України, іноземців, осіб без громадянства, установ та організацій у сфері поводження з відходами на території України. Законом врегульовано базові засади співробітництва України на міжнародному рівні у сфері поводження з відходами, а також визначено відповідальність Кабінету Міністрів України за встановлення квот на ввезення на територію держави відходів для утилізації. Також здійснено чіткий розподіл відповідальності між органами влади різних рівнів за проведення екологічної політики в аспекті належного поводження з відходами, а саме збирання, утилізацію, переробку, зберігання, транспортування, а також транзитне перевезення територією держави. У Законі окремо наголошено на необхідності дотримання міжнародних договорів та зобов'язань України, а саме Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів. Державна політика у сфері поводження з відходами спрямована на зменшення негативного впливу останніх на здоров'я людини та довкілля, раціональне використання природних ресурсів, збереження біологічного різноманіття та природного середовища для майбутніх поколінь. Механізмами реалізації задекларованих цілей є: 1) пільгове оподаткування прибутку на продукцію, що вироблена з використанням відходів; 2) державні субсидії на банківські кредити в інвестиції, що пов'язані з утилізацією відходів та виробництвом відповідного устаткування; 3) дотації для перевезення відходів, а також фінансова допомога підприємствам, що здійснюють збирання, заготівлю, переробку чи утилізацію відходів; та ін. Законом проголошена участь України у процесах міжнародного співробітництва в сфері відходів, а також пріоритетність міжнародних договорів прийнятих державою у вітчизняній екологічній політиці.

Закон України «Про екологічну експертизу» визначає засади спеціальної науково-практичної діяльності з аналізу та перевірки проектних матеріалів та об'єктів, реалізація яких може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища [97]. Ефективне здійснення екологічної експертизи

підвищує результативність державної екологічної політики в цілому, адже передбачає наступні необхідні умови: 1) перевірка відповідності об'єктів і матеріалів нормам екологічного законодавства; 2) визначення ймовірних екологічних ризиків в разі реалізації певних проектів; 3) оцінка здійснених заходів стосовно критеріїв ефективності природоохоронної політики. Головними принципами екологічної експертизи в Україні є: 1) створення системи гарантій безпечного для життя і здоров'я людей навколишнього середовища; 2) віднаходження балансу між екологічними, економічними, соціальними та іншими інтересами суспільства; 3) забезпечення екологічної безпеки, перевага економічної та територіально-галузевої доцільності над ймовірними екологічними загрозами. Важливим є те, що громадськість має право ініціювати проведення екологічної експертизи, що здійснюється з дотриманням принципу гласності, стосовно певних екологічних ситуацій, що виникають на деяких територіях. Держава має домінуючий вплив на проведення екологічної політики, оскільки рішення екологічної експертизи є обов'язковими до виконання, а сама процедура є першочерговою для визначеного переліку видів діяльності та об'єктів. Законом визначено компетенцію органів державної влади в галузі екологічної експертизи, процедуру, умови, підстави її проведення та ін. Україна дотримується норм міжнародного екологічного законодавства в галузі екологічної експертизи та визнає пріоритетність виконання прийнятих на себе договірних зобов'язань в національній екологічній політиці.

Закон України «про екологічну мережу» спрямований на регулювання відносин, що пов'язані з формуванням, збереженням, раціональним і невиснажливим використанням екологічної мережі держави був прийнятий у 2004 році [98]. Згідно з законом екологічна мережа – це *єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та*

об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища. Екологічна мережа визначається як важлива передумова забезпечення сталого розвитку України, реалізації перспективних соціально-економічних та екологічних завдань суспільства. Визначення принципів формування, збереження, використання, формулювання завдань державного управління у системі екологічних мереж, а також розмежування повноважень органів влади має на меті організацію ефективного управління у цій сфері з метою досягнення позитивного екологічного результату.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» спрямований на реалізацію завдань державної екологічної політики в аспекті досягнення стану санітарного та епідемічного благополуччя населення шляхом визначення прав та обов'язків державних органів, установ та громадян, а також за допомогою роботи державної санітарно-епідеміологічної служби, яка здійснює державний нагляд за санітарно-епідеміологічною ситуацією в країні [99]. Закон визначає права громадян на безпечні для здоров'я харчові продукти, воду, умови виховання, навчання та праці, а також відшкодування шкоди завданої їх здоров'ю внаслідок порушення екологічного законодавства України. Держава здійснює реєстрацію різноманітних факторів шляхом проведення експертизи, які становлять небезпеку у середовищі життя людини, з метою регламентації та мінімізації їх негативного впливу. Також існує процедура ліцензування різноманітних видів господарської діяльності, що становлять загрозу для здоров'я людини. З метою підвищення рівня національної екологічної безпеки законом встановлено вичерпний перелік умов ввезення виробленої продукції з-за кордону. Також окремо зроблено акцент на якісних характеристиках атмосферного повітря в населених пунктах, на територіях виробничих об'єктів, установ, а також місць тимчасового перебування людей. Підвищення рівня екологічної культури в аспекті гігієнічного навчання та виховання громадян визначено як важливий напрямок роботи освітньої системи держави. У цьому Законі вкотре зроблено наголос на пріоритеті забезпечення

радіаційної безпеки держави шляхом дотримання відповідних санітарних норм. Населення має право на захист від шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних чинників, які становлять небезпеку для здоров'я людини. Законом встановлено обов'язковість проведення медичних оглядів, здійснення профілактичних щеплень, а також примусова госпіталізація та лікування хворих і носіїв певних інфекційних хвороб. З метою захисту території та громадян України від небезпечних хвороб, які можуть потрапити з-за кордону, встановлена спеціальна санітарна охорона держави від інфекційних хвороб шляхом проведення нагляду. Законом визначена участь України у міжнародному співробітництві з метою охорони здоров'я людей, забезпечення належного санітарного та епідемічного стану, а також профілактики захворювань. Окремо наголошено на пріоритетності укладення нових угод, розвитку і зміцнення міжнародної співпраці в галузі санітарного та епідемічного благополуччя, а також участі України у роботі Всесвітньої організації охорони здоров'я.

У VIII частині Кримінального кодексу України, що має назву «Злочини проти довкілля» встановлені санкції за порушення українського екологічного законодавства та нанесення шкоди навколишньому природному середовищу [149]. Порушення правил екологічної безпеки, невжиття заходів щодо усунення наслідків екологічного забруднення, приховування або перекручування інформації про екологічний стан та захворюваність населення, забруднення земельних, водних та повітряних ресурсів, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом, землями, використання надр, лісів, порушення правил полювання, проведення будівництва та експлуатації об'єктів без систем захисту довкілля, а також багато інших аспектів державної природоохоронної політики урегульовано у Кримінальному кодексі України.

Пріоритетність державної політики у сфері захисту водних ресурсів зафіксовано у Водному кодексі України [43]. Мета водного кодексу України полягає у підвищенні рівні екологічної культури населення шляхом формування високої культури свідомості та обізнаності громадян з надзвичайною важливістю водних ресурсів для повноцінного життя людини, тварин, рослинного світу, а

також для розвитку вітчизняної економіки, культури та відтворення генофонду нації. У Кодексі закріплено виключне право власності Українського народу на водні ресурси. Розмежування відповідальності органів державної влади за реалізацію принципів, завдань та цілей державної політики у сфері водних ресурсів спрямоване на підвищення ефективності природоохоронної політики. У Кодексі окремо наголошено на необхідності реалізації окрім державних, цільових, регіональних, також і міждержавних програм у водній сфері з метою розвитку системи міжнародного співробітництва у цій галузі. Держава здійснює облік водних ресурсів, а саме підземних та поверхневих вод, а також веде водний кадастр з метою систематизації інформації про наявні ресурси та їх використання. Законом урегульовано права та обов'язки споживачів води, нормативи гранично допустимого забруднення та безпеки водокористування, вимоги до якості води, особливості використання водних ресурсів у галузях економіки, особливості охорони водних ресурсів, відповідальність за порушення водного законодавства, а також багато інших аспектів державної екологічної політики у сфері водних ресурсів. Законом також визначено пріоритетність норм міжнародних договорів, у яких Україна приймає участь, стосовно національного законодавства держави.

Земельний кодекс України проголошує землю основним національним багатством, що знаходиться під особливою державною охороною, а також регулює комплекс правовідносин пов'язаних з земельними відносинам на території України, визначає компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування в галузі земельних відносин, особливості екологічної політики в аспектах захисту земель від водної та вітрової ерозії, заболочення, підтоплення, висушування, руйнівного впливу хімічних і радіоактивних речовин, засмічення різноманітними відходами та ін. [111]. Одним з принципів земельного законодавства України є пріоритет вимог екологічної безпеки, що має реалізовуватись у комплексі земельних відносин. Земельним кодексом здійснено розподіл земель за рядом категорій, виходячи з їх цільового призначення, з метою визначення особливого правового режиму використання на основі принципів земельного законодавства. Стаття 91 Кодексу визначає обов'язком власників

земельних ділянок додержуватись вимог законодавства про охорону довкілля, а однією з умов, яка може обмежувати використання земель є необхідність додержання природоохоронних вимог (стаття 111). Порушення земельного законодавства є підставою для припинення користування землею та втрати права власності на неї. Україна реалізує екологічну політику у сфері земельних ресурсів шляхом розробки та впровадження загальнодержавних і регіональних програм спрямованих на створення системи охорони земель. Також передбачається функціонування самоврядного та громадського інститутів у політиці охорони земель. Однією з цілей роботи державного земельного кадастру є охорона земель, а також екологічне обґрунтування бізнес-планів та проектів-землеустрою (стаття 194). У разі безвідповідального ставлення до земельного фонду держави, а саме псування земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними речовинами, засмічення промисловими відходами кодексом передбачена відповідальність за порушення законодавства.

Лісовий кодекс України визначає засади державної політики у сфері лісового господарства, розмежовує компетенцію органів державної влади у цій сфері, встановлює порядок використання лісових ресурсів, регламентує процедури ведення державного лісового кадастру та моніторингу стану лісів, декларує мету відтворення, захисту та охорони лісів [156]. Інститут приватної власності на ліси передбачає дотримання законодавства, а також слідування принципам природоохоронної політики в аспекті забезпечення охорони *типових та унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань*, а також сприяння *формуванню екологічної мережі відповідно до природоохоронного законодавства* (ст.14). Згідно з кодексом, права та обов'язки лісокористувачів передбачають ведення лісового господарства такими способами, що забезпечують збереження оздоровчих та захисних властивостей лісів, а також створюють умови для їх охорони, захисту та відтворення (ст. 19). Реалізація концепції сталого розвитку в Україні має також свій вияв у сфері лісового господарства (стаття 34), що виявляється у веденні останнього з врахуванням

цільового призначення, природних та економічних умов, функцій лісів в екосистемах держави, лісорослинних умов та ін. У Лісовому кодексі, як і в багатьох інших нормативно-правових актах у сфері природоохоронної політики, визначено пріоритетність норм міжнародних договорів, які ратифіковані Верховною Радою України, стосовно національного законодавства.

Кодекс України про адміністративні правопорушення має за мету запобігання правопорушенням, охорону прав і свобод громадян у різних сферах суспільного життя, у тому числі охорону природи, рослинного та тваринного світів, земельних та водних ресурсів, лісів, здоров'я населення, прав державної власності на надра та ін. [125]. Оскільки земля визнається як найбільше багатство держави у кодексі детально визначені механізми захисту земельного фонду України, а також виписані санкції за псування і забруднення земель, використання їх всупереч цільовому призначенню, порушення природоохоронного режиму, незаконне заволодіння поверхневим шаром земель та ін. В аспекті регулювання правового режиму користування надрами у кодексі закріплено пріоритетність дотримання вимог щодо охорони довкілля. Акцентуємо увагу на реалізацію державної екологічної політики у сфері захисту водних ресурсів, яка встановлює санкції за забруднення та засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозаборах, правил водокористування та ін. Захист державного лісового фонду здійснюється через правові механізми, що закріплені у кодексі, а саме встановлення покарань за незаконне використання земель лісового фонду, незаконну вирубку, пошкодження чи знищення лісів, порушення правил заготівлі та вивезення деревини, знищення чи пошкодження полезахисних лісових смуг, пошкодження лісоосушувальних каналів, експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, яке знижує рівень негативного впливу на ліси та ін. Кодекс встановлює систему захисту атмосфери від негативного впливу забруднюючих речовин, фізичних та біологічних факторів шляхом введення санкцій за неналежну експлуатацію підприємств, транспортних засобів, порушення вимог щодо поводження з відходами, правил використання, застосування, зберігання пестицидів та хімічних речовин, приховування чи перекручування інформації про

дійсний стан викидів в атмосферу. Захист тваринного світу здійснюється шляхом встановлення санкцій за порушення вимог щодо охорони середовища перебування, шляхів міграції, переселення, схрещування диких тварин, їх незаконне вивезення з території України, недотримання порядку придбання і збуту, жорстоке поводження з тваринами та ін. Реалізація стратегії екологічно орієнтованої економіки здійснюється також і через заборону перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів. Забезпечення радіаційної безпеки України здійснюється через регламентацію правил використання ядерного потенціалу держави та встановлення санкцій за порушення норм ядерної безпеки. Важливість збереження зелених насаджень у містах та населених пунктах акцентована у 153 статті Кодексу через встановлення відповідних покарань за знищення чи пошкодження дерев, чагарників, газонів та ін. Відповідно до 212-2 статті Кодексу громадяни України мають вільний доступ до неупередженої інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також аварії, катастрофи, небезпечні природні явища, що можуть становити реальну загрозу життю та здоров'ю населення. У кодексі також визначено систему захисту законних прав та інтересів суб'єктів господарювання. Розмежування компетенції органів державної влади за здійснення контролю по дотримання системи екологічного законодавства України має сприяти проведенню ефективної політики у цій сфері.

Цивільний кодекс України в переважній частині регулює особисті майнові та немайнові відносини, проте також констатує право на безпечне для життя та здоров'я довкілля (стаття 270), право на достовірну інформацію про стан довкілля (стаття 293), право вимагати припинення діяльності, яка спрямована на знищення, псування чи забруднення довкілля (стаття 293), право відшкодування ядерної шкоди (стаття 1189) [263].

У 2010 році був прийнятий Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», що мав на меті сприяти зменшенню техногенного та антропогенного навантаження на природне середовище в Україні, збільшенню тривалості життя в нашій країні [102].

Оскільки в українській економіці переважає частка ресурсо- та енергоємних галузей, зношеність фондів промислової і транспортної інфраструктури є високою, сучасна система управління охороною навколишнього природного середовища потребує термінової модернізації. Законом визначено пріоритетні напрями природоохоронної політики, що включають сферу охорони атмосферного повітря, водних ресурсів, лісів, надр, а також поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, біологічну безпеку, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, забезпечення екологічно збалансованого природокористування та ін. Законом визначені основні принципи державної екологічної політики, а саме: 1) міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін; 2) екологічний аудит нових проектів та нормативно-правової бази; 3) посилення ролі екологічного управління в системі державного управління в цілому; 4) забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги; 5) відповідальність сучасного покоління за збереження довкілля для майбутніх поколінь; 6) пріоритетність принципу «забруднювач природного середовища платить повну ціну»; 7) державна підтримка модернізації усіх секторів економіки в екологічному напрямі.

Стратегічними цілями національної екологічної політики є наступні: 1) підвищення рівня суспільної екологічної свідомості шляхом створення національної інформаційної системи охорони навколишнього середовища; 2) підвищення рівня екологічної безпеки шляхом впровадження до 2015 року комплексного підходу оцінки ризиків, мінімізації наслідків стихійних лих згідно з Йоганнесбурзьким планом дій; 3) вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління; 4) припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі шляхом доведення до 2015 року площі національної екомережі до 41% території держави; 5) забезпечення екологічно збалансованого природокористування; 6) удосконалення регіональної екологічної політики. З-поміж важливих інструментів екологічної політики Законом виокремлені такі як екологічний аудит, екологічне страхування, система моніторингу довкілля, міжнародне співробітництво та ін. Важливим є те, що

виокремлені чіткі показники ефективності виконання задекларованих цілей, що сприятиме комплексному вирішенню екологічних викликів.

Існування сучасної законодавчої бази є основою для проведення ефективної національної екологічної політики. Реальна практика застосування екологічного законодавства повсякчас стимулює до модернізації існуючих нормативно-правових актів. Зазначимо, що українське екологічне законодавство є сучасним, а ефективність досягнення цілей природоохоронної політики переважним чином обумовлена реальною здатністю владних інститутів реалізовувати на практиці його норми. У цьому відношенні існує чіткий зв'язок між високим рівнем екологічної культури населення та результативною державною політикою у цій сфері.

Проаналізовані вище закони, кодекси та існуючі інші нормативно-правові акти свідчать, що Україна тримає курс на впровадження рішень Йоганнесбурзького саміту з проблем сталого розвитку. Втім, актуальними залишаються вирішення наступних проблем: 1) реальне впровадження системного підходу у процеси вирішення стратегічних завдань розвитку економіки, суспільного розвитку, екології та культури; 2) застосування комплексного підходу у державному управлінні під час вирішення конфліктних інтересів різних сфер суспільства, що прямим чином стосуються проблем екології; 3) пріоритетність гарантування умов для відтворення біологічного природного різноманіття під час реалізації завдань модернізації держави. Національна екологічна політика має враховувати успішний зарубіжний досвід вирішення екологічних проблем, бути орієнтованою на постійний процес вдосконалення екологічного законодавства, використовувати можливості освітньої, телекомунікаційної та інших систем для підвищення екологічної культури населення, стимулювати економіку впроваджувати нові екологічно орієнтовані технології, створити дієву систему контролю за виконанням українських законодавчих норм у реальних практиках суспільного життя.

Україна є учасником багатьох міжнародних екологічних форумів, конференцій, наукових зібрань, а також прийняла на себе ряд зобов'язань у

міжнародних договорах щодо проведення відповідної екологічної політики на національному рівні. Крім того, євроінтеграційні прагнення України неодмінним чином мають бути підкріплені реальними кроками у напрямі поліпшення національної екологічної ситуації шляхом проведення ефективної державної політики у цій сфері з залученням відповідного європейського досвіду, запровадженням визнаних стандартів якості управління в екологічній сфері, створенні системи постійного моніторингу за станом екології в державі та ін.

Політика децентралізації влади, що нині проводиться в Україні, має також торкнутись і екологічної сфери, а саме надати реальні можливості та повноваження органам державної влади на місцях реалізовувати завдання екологічної політики. Децентралізація має сприяти розмежуванню компетенції між центральною та місцевою владою за реалізацію природоохоронної політики, а також чіткій ідентифікації відповідальних суб'єктів за успіхи та невдачі на шляху впровадження завдань охорони довкілля.

Україна володіє значним ресурсним капіталом, а тому одним з пріоритетів національної екологічної політики є ефективне використання державних природних багатств у відповідності з метою природоохоронної політики. Значна освоєність земельного фонду України у сільському господарстві, з одного боку, дає можливості нашій державі займати лідируючі позиції на світовому експортному ринку різних видів с/г продукції, а з іншого – існує реальна загроза швидкого вичерпання природного потенціалу українських земель [190, с. 9]. Оскільки відсоток розореності вітчизняного земельного фонду значно перевищує відповідні показники у європейських державах, необхідно звернути увагу вітчизняної політики на віднаходження альтернативних шляхів поповнення бюджету та переорієнтацію с/г виробництва на екологічно орієнтовані стандарти, що створять можливості передати найбільше національне багатство – землю – майбутнім поколінням у її повному потенціалі.

Аналіз українського екологічного законодавства свідчить, що держава має докласти більше зусиль до створення економічних стимулів реалізації політики охорони природи у різних сферах життя суспільства. Суто каральні механізми та

позитивні декларативні заяви щодо пріоритетів екологічної політики в Україні, які зустрічаємо у нормативно-правовій базі, у практичній площині виявляють ряд суттєвих прогалин та в цілому засвідчують свою низьку ефективність. Доцільно приділити більше уваги розробці механізмів кредитування природоохоронних проектів, наданню субсидій та пільг на розбудову екологічної інфраструктури, залученню світового досвіду для розвитку інституту екологічного аудиту, екологічного страхування, екологічного туризму та інше.

Фінансування державної екологічної політики має відбуватись не за залишковим принципом, а з врахуванням усіх екологічних викликів, що постали перед Україною. Володіючи значними водними ресурсами у Європі, Україна залишається на останніх позиціях за ефективністю їх використання в економіці, народному господарстві, споживанні. Рівень техногенного навантаження на водні багатства держави є надто високим, особливо це стосується Дніпра, порівняно з європейськими державами, що створює реальні загрози для національної безпеки у цьому аспекті. Тому, з метою реалізації ефективної екологічної політики необхідно розробити чіткі критерії оцінювання результативності конкретних природоохоронних програм і заходів, а також підвищувати рівень поінформованості суспільства у цих питаннях. Українська система екологічного управління потребує значних фінансових інвестицій та інвестицій у людський капітал, адже підвищення рівня освіти, компетенції, мотивації вітчизняних чиновників може надати новий імпульс для збільшення ефективності природоохоронної політики. Україна має також докласти зусиль з вивчення позитивного іноземного досвіду, що стосується проектів збільшення відповідальності та залученості бізнесу в державну екологічну політику.

3.2 Пріоритетні напрямки стабілізації екологічної ситуації.

Сучасний стан екологічної ситуації в Україні потребує негайного поліпшення на основі задекларованих принципів українського законодавства та сучасних світових досягнень у цій галузі. Важлива роль у процесі позитивного

впливу на негативні тенденції розвитку екології в нашій державі належить саме місцевій владі, яка безпосереднім чином володіє об'єктивною ситуацією щодо стану довкілля на місцях, а також має значний мотиваційний потенціал вирішення екологічних проблем спираючись на підтримку місцевих громад та інших зацікавлених сторін. У цьому відношенні загальнодержавні екологічні програми мають отримати свій місцевий вимір реалізації та оформлення. Концепція сталого суспільного розвитку має свою цінність не лише як модель для інтелектуальних пошуків науковців, а й повинна отримати певні форми своєї реалізації в екологічній політиці України.

Важливим напрямом стабілізації екологічної ситуації в Україні є впорядкування системи землекористування, перш за все, у сільському господарстві, оскільки ефективність використання найбільшого природного багатства в Україні є не просто низькою, а й має негативне значення. Отримання значних прибутків з цієї сфери економіки на сучасному етапі у довгостроковій перспективі може бути нівельоване зменшенням родючості українських ґрунтів, вичерпанням їх природного потенціалу, що буде становити реальну загрозу продовольчій безпеці держави.

Україна потребує справжніх кроків на шляху реалізації вже прийнятих позитивних програм і завдань охорони природного навколишнього середовища, використання водних ресурсів, утилізації відходів та ін. Видається доцільним приділити більше уваги на рівні державної політики розбудові відносин з підприємцями та сферою бізнесу, які можуть докласти зусиль до реалізації конкретних екологічних проектів на шляху переорієнтації економіки екологічному напрямі.

Вирішення екологічних проблем пов'язано зі структурою споживання населення держави, з очікуваннями громадян отримати певний продукт за прийнятну ціну, задовольнити матеріальні та духовні бажання. У цьому відношенні вкрай складно вимагати чогось надзвичайно екологічного та сучасного від виробників, якщо у населення немає запиту на таку продукцію та послуги. Тому, підвищення рівня екологічної культури населення, зміни у

структурі споживання, формування відповідального ставлення до майбутнього в аспекті екології – є пріоритетним напрямом державної політики щодо стабілізації екологічної ситуації в Україні.

Україна володіє значними інтелектуальними напрацюваннями з вирішення екологічних проблем на загальнодержавному рівні. Водночас, аналіз комплексу наукових джерел, праць, статей у фахових виданнях дає підстави стверджувати, що доцільно приділити більше розумових зусиль вирішенню екологічних проблем на регіональному та місцевому рівнях. На нашу думку, інтелектуальні зусилля фахівців мають набути конкретний прикладний вимір у вирішенні певних екологічних завдань на місцевому рівні. Відзначимо, що у певних областях та містах України є позитивний досвід ініціатив громадських діячів та організацій у розробці концепцій сталого місцевого розвитку (м. Київ, Київська, Харківська, Дніпропетровська, Чернігівська та Запорізька області). Згадаємо київську ініціативу зі створення комплексних систем екологічного аудиту та управління, а також аудиту господарських комплексів життєзабезпечення міста. У Запорізькій області існує програма з виробництва добрив за допомогою використання осаду стічних вод з каналізаційних мереж. У Харківській області існує програма «Екобізнес Харківщини», що має на меті розробку і впровадження ринкових механізмів стимулювання переходу виробництва на екологічно орієнтовані вимоги. У Чернігівській області є схожа ініціатива створення міської системи управління поводження з твердими побутовими відходами [190, с. 15].

Україна потребує виваженої та ефективної довгострокової політики з проблем подолання наслідків Чорнобильської аварії, яка торкнулась усіх сфер життя суспільства. Значний обсяг роботи вже зроблений, особливо враховуючи безпрецедентність катастрофи у світових масштабах. Проте, аварії на ядерних енергетичних установках відбувались і раніше Чорнобиля 1986 року, а саме: 1) 1957 рік, станція Віндскейл-1, Велика Британія; 2) 1966 рік, Фермі, США; 3) 1974 рік, Вюргассен, ФРН; 4) 1975 рік, Браунс Феррі, 1, 2, США; 5) 1979 рік, о. Три-Майл, США; 6) 1979 рік, Ойстер-Крик, США [166, с. 269]. Тому, залучення міжнародного досвіду є важливою складовою у довгостроковій перспективі

подолання негативних наслідків аварії. Так, створюється комплекс «Вектор», що має на меті безпечне перевезення, дезактивацію, переробку, захоронення радіоактивних відходів. Втім, прорахувати та спрогнозувати можливі сценарії розвитку подій доволі складно, але одне є очевидним – потрібно мінімізувати негативний вплив наслідків для довкілля, докласти зусиль з відновлення соціальної інфраструктури територій, виконувати соціальні гарантії захисту потерпілих від аварії та проводити роботу щодо підвищення безпеки використання атомної енергії у сучасних умовах.

Складовою радіаційної безпеки України є система поводження з відпрацьованими радіоактивними матеріалами. Ця система потребує невідкладної модернізації в аспекті реалізації технологій повної переробки радіоактивних відходів та створенні умов для їх безпечного і довготривалого зберігання. Незважаючи на порівняно невисоку вартість виробництва ядерної енергії, порівняно з іншими видами енергії, екологічна стратегія України, орієнтована на створення безпечних умов для майбутніх поколінь, має враховувати об'єктивну неможливість вирахувати наперед у грошовому еквіваленті справжню ціну ядерної енергії з огляду на потребу невизначено довго у часі зберігати, переробляти ядерні відходи, втрату значних земельних площ та постійне джерело загрози для здоров'я людини. Водночас, розвиток світової людської цивілізації та української державності, зокрема, пов'язаний з неминучим збільшенням кількості споживаної енергії. Потенціал вітчизняної ядерної школи у співпраці з міжнародним співтовариством має значні перспективи підвищити безпеку виробництва ядерної енергії з метою стабілізації екологічної ситуації та забезпечення енергетичної незалежності України [166, с. 266].

Енергетична стратегія України має бути орієнтованою на вирішення комплексу взаємопов'язаних чинників, що в кумулятивному ефекті можуть призвести до позитивного результату, а саме: 1) зниження енергоємності національної економіки, у першу чергу важкої промисловості, металургії та ін., оскільки енергетичне споживання на одиницю продукції в рази перевищує середньоєвропейські показники; 2) модернізація комплексу теплових

електростанцій, які виробляють до 45% загальнодержавної електроенергії та є суттєвим джерелом забруднення атмосфери; 3) запровадження альтернативних джерел видобування енергії та технологій, орієнтованих на зменшення обсягів її споживання. Сучасне подорожчання енергоносіїв в Україні може бути суттєвим чинником підвищення ефективності використання енергії на виробництві та в народному господарстві, що позитивним чином позначиться на екологічній ситуації. Крім того, введення екологічного податку на викиди CO₂ у 2010 році має стимулювати впроваджувати екологічно орієнтовані технології на виробництві. Водночас, необхідна виважена державна політика з підтримки впровадження сучасних енергозберігаючих технологій, що є фактором посилення не лише енергетичної безпеки в державі, а й стабілізації екологічної ситуації. Поняття енергобезпеки включає «всі стратегічні цілі й проблеми, що існують в енергетичній сфері на національному і міжнародному рівнях. Фактично енергобезпека нині визначається як усунення загрози того, що енергетичний аспект стане потенційною перешкодою для економічного зростання країни та погіршення добробуту населення в довгостроковому періоді» [235, с. 34].

У 2010 році Україна приєдналась до договору про створення Енергетичного співтовариства, а відповідно з умовами цього договору потрібно проводити гармонізацію українського екологічного законодавства з законодавством ЄС. Наприклад, необхідно виконувати директиви 2001/80/ЄС, 2010/75/ЄС, що стосуються обмеження викидів забруднюючих речовин від великих установок спалювання, контролювати виконання нормативів промислових викидів та ін. Зазначимо, що згідно з планом дій «Україна – Європейський Союз» наша держава прийняла на себе зобов'язання стосовно поглиблення співробітництва у сфері захисту навколишнього природного середовища, реалізації положень Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату. У 2004 році Верховна Рада України ратифікувала Кіотський протокол. Таким чином, пріоритетними напрямками стабілізації екологічної ситуації в енергетичному секторі є зменшення електро-, тепло-, паливоємності на виробництві, що буде сприяти зменшенню коефіцієнту шкідливих викидів на вироблену одиницю продукції. Також доцільно

модернізувати системи розподілу тепла (підстанції, теплові мережі), проводити роботи з теплоізоляції будівель та інших джерел втрати енергії, формувати нову культуру споживання енергії.

Одним зі шляхів стабілізації екологічної ситуації в Україні може стати напрям розвитку альтернативних джерел виробництва енергії: вітрової, сонячної, біомаси рослин та інших видів відновлювальної енергії. Зазначимо, що вартість вироблення енергії з альтернативних джерел значно перевищує вартість традиційних енергоносіїв, проте інвестиції найбільш розвинених держав світу у цю сферу свідчать про значні перспективи розвитку і здешевлення. Зазначимо, що у науковій літературі має місце дискусія стосовно справжньої «чистоти» відновлювальної енергетики. Наприклад, заради наукової справедливості наведемо точку зору С. А. Величко: «Сонячні електростанції (СЕС) є ще недостатньо вивченими об'єктами, тому віднесення їх до екологічно чистих не є повністю обґрунтованим. У найкращому випадку до екологічно чистої можна віднести кінцеву стадію – стадію експлуатації СЕС.» [36, с. 14]. Вчений також акцентує увагу на тому, що сонячні електростанції можуть спричинювати великі за площею затемнення земель, що позначається на зміні ґрунтів і рослинності. Втім, державна підтримка з реалізації невеликих, але успішних проектів у цій сфері, може дозволити оцінити всі переваги та недоліки альтернативної енергетики, а також створити додатковий імпульс її розвитку в Україні, що сприятиме стабілізацію екологічної ситуації.

Сучасне техногенне навантаження на природні ресурси України є одним з найбільших у Європі. Водночас, природний і людський потенціал держави зазнав непоправних втрат внаслідок Чорнобильської катастрофи. Радіаційного забруднення зазнала найбільше Київська область, хоча забруднені радіацією території є і в Кіровоградській області, що спричинено природним радіаційним фоном та видобуванням уранових руд. Така ситуація вимагає невідкладної розробки та реального впровадження регіональних екологічних програм. У цьому відношенні згадаємо позитивний досвід співпраці України та Японії, території якої також зазнали радіаційного забруднення внаслідок аварії на атомній станції у

м. Фукусіма в 2011 році. Посилення міжнародної співпраці та акцентування Україною уваги міжнародної спільноти на світовому вимірі загроз від радіації слід розглядати як один з напрямів, що може сприяти стабілізації екологічної ситуації в державі.

Соціально-економічні кризи у поєднанні з несприятливою екологією створюють загрози людському потенціалу України, негативним чином позначаються на демографічній ситуації, показниках здоров'я населення. Спостерігається значний дисонанс між природним ресурсним потенціалом держави та якісними показниками життя громадян України, що в кінцевому випадку відображається на здоров'ї населення та загрожує генофонду нації. Україна займає одну з лідируючих позицій у світі за темпами вимирання населення, а особливо ця загрозлива тенденція посилилась у 1990-1995 рр., що не останнім чином пов'язано і з екологічною ситуацією. Зазначимо, що в Україні був створений Національний план дій з гігієни довкілля на 2000-2005 роки. Мета цього плану полягала у поліпшенні здоров'я населення шляхом запобігання хворобам, що спричинені негативним впливом екологічно забрудненого довкілля. Проте, реальні результати реалізації цієї програми є невтішними.

Україна є однією з найбагатших держав світу за рівнем запасів мінерально-сировинних ресурсів, що становить значну частину надходжень до державного бюджету. Водночас, рівень техногенного навантаження на природу внаслідок видобування природних багатств є відповідним економічним прибуткам, але природоохоронні заходи є недостатніми особливо у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській областях. У багатьох розвинених державах світу, наприклад у Європі, спостерігається тенденція до зменшення розвитку гірничо-видобувної галузі, що перш за все пов'язано з негативними екологічними ефектами, які сумарно перевищують потенційні економічні прибутки. У цьому відношенні Україні доцільно докладати зусиль до переорієнтації власної економіки в напрямі заміщення екологічно шкідливих секторів діяльності до більш екологічно нейтральних.

Незважаючи на суттєві темпи падіння рівня виробництва української промисловості після розпаду СРСР, а також продаж Україною квот на викиди в атмосферу згідно з Кіотським протоколом, сучасний рівень забрудненості повітря є значним, особливо це стосується ряду великих промислових міст держави. Низька якість атмосферного повітря є причиною виникнення низки хронічних хвороб, які з кожним роком все більше «молодшають». Приймаючи до уваги низькі темпи промислового виробництва потрібно шукати причини зростаючого рівня забруднень атмосфери в неефективній системі контролю за викидами, а також у відсутності реальних стимулів впроваджувати сучасні екологічні технології на виробництві. У 1999 році Україна представила у Лондоні Національний план дій з гігієни довкілля, складовою якого були програми орієнтовані на поліпшення гігієни повітря у короткостроковій та довгостроковій перспективах. Державну підтримку промисловості на шляху модернізації виробничих потужностей варто розглядати як необхідний крок до створення системи екологічно орієнтованої економіки.

Суттєвим фактором забруднень атмосферного повітря є викиди спричинені автомобільним транспортом, особливо у містах. Тому, реформування системи громадського транспорту на шляху підвищення його екологічності, створення конкурентно-привабливих умов для користування ним, порівняно з особистим транспортом варто розглядати як одну з умов, що може позитивно позначитись на стабілізації екологічної ситуації у містах.

Зважаючи на значний рівень забезпеченості України водними ресурсами, але якість питної води є вкрай низькою. Це спричинено застарілими технологіями очистки скидів у водні простори, недотриманням нормативів з очистки стічних вод, надмірним використанням хімікатів у сільському господарстві, залишки яких змиваються у поверхові та ґрунтові води та ін. Механізмами стабілізації екологічної ситуації у цьому аспекті є підвищення ефективності використання водних ресурсів, провадження новітніх технологій з очистки води, формування нової споживчої культури у ставленні населення до водних ресурсів. Доцільно згадати урядову програму «Питна вода України» на 2006-2020 рр.», що

спрямована на поліпшення якості питної води, модернізацію водопровідно-каналізаційних мереж, реалізації проектів з впровадження сучасних технологій очистки стічних вод, посилення контролю за якістю питної води та запровадження системи її неперервного моніторингу та ін.

Зважаючи на складний екологічний стан довкілля України, необхідно приділити особливу увагу боротьбі з процесом забруднення ґрунтів хімічними речовинами, добривами та пестицидами у сільському господарстві, наслідками аварій на каналізаційних та водопровідних мережах, неконтрольованими звалищами відходів та смітників та ін. В Україні є достатня нормативна-правова база, що регулює комплекс зазначених вище проблемних питань, проте реальна практика її застосування змушує бажати кращого. Згадаємо Закон України «Про відходи», що має на меті запобігання та зменшення обсягу утворення відходів, регламентує процедури збирання, сортування, утилізації, захоронення та ін. Водночас в Україні зростають земельні площі, які відведені на звалища, посилюються ризики виникнення інфекційних захворювань, а також в цілому не зменшується негативний вплив на здоров'я людини та оточуюче середовище. [96]. Небезпеку становлять також і радіоактивні відходи, що утворюються внаслідок роботи медичних установ, підприємств, наукових закладів, які використовують радіоактивні речовини і джерела іонізуючого випромінювання у своїй діяльності. Крім того, територія України нерідко розглядається як доступний смітник для незаконного вивезення небезпечних відходів з інших держав (напр., відходи «Премікс», що опинились у Закарпатській області.). У цьому відношенні вжиття комплексу заходів для захисту національних ґрунтів та територій є пріоритетним напрямом зі стабілізації екологічної ситуації в Україні.

Непомітний, проте значний вплив на загострення комплексу екологічних проблем, мають різні форми неіонізуючого випромінювання, які головний чином виникають від мобільного, супутникового зв'язку, радіолокаційних станцій та ліній електропередач. Позитивні досягнення цивілізації у розвитку техніки та технологій, які вже для нас є звичними, неодмінним чином мають інший, сірий, бік цієї медалі – який виявляється у негативному впливі електромагнітного

випромінювання та є причиною загострення серцево-судинних, нервових, ендокринних, імунних та інших хвороб людини. Наукові дослідження, робота фахівців-експертів, інструментарій державної політики - все це має бути спрямоване на ґрунтовне з'ясування об'єктивного впливу неіонізуючого випромінювання на природне середовище та людину з метою спростування наявних міфів, поглиблення нашого розуміння ролі техніки у природному просторі та житті людини, а також з проведення систематичної роботи в напрямі екологізації технологічної складової цивілізації.

Україна потребує запровадження сучасної та ефективної системи моніторингу за станом природного середовища. Результати роботи цієї системи повинні мати не лише рекомендаційний та констатуючий характер, а й бути активно залученими до розробки, впровадження та коригування державної екологічної політики. Система моніторингу екологічного стану довкілля має бути орієнтованою на з'ясування стійких зв'язків між факторами забруднення природного середовища, інтегративними показниками здоров'я населення, антропогенними впливами та об'єктивною неминуchoю зумовленістю розвитку соціо-природних систем, а також впливом інструментарію державної екологічної політики. У зв'язку зі світовим виміром багатьох екологічних проблем, що мають свої форми прояву в Україні, доцільно посилити співпрацю на міжнародному рівні з країнами-сусідами з метою об'єднання зусиль, координації дій та створення спільних стратегій.

Формування нової екологічної культури є важливою складовою стратегії реалізації концепції сталого суспільного розвитку в Україні. Відповідальне ставлення до природи з боку суспільства виступає передумовою для фундаментальних інституційних трансформацій в державній екологічній політиці в цілому. Незважаючи на об'єктивну вписаність українського культурного простору в природне середовище, у сучасній практичній площині ми спостерігаємо очевидне роздвоєння суспільної свідомості: з одного боку, існує обожнювальне ставлення до природи у вікових культурних надбаннях нашої

землі, а з іншого – ми фіксуємо явне нехтування елементарними правилами у ставленні до оточуючого середовища з боку широких верств населення.

На порядку денному постало питання щодо необхідності цілеспрямованого формування національної екологічної культури, що буде апелювати до вікових традицій шанобливого ставлення українців до природи та формувати сучасну модель поведінки в екологічній сфері на рівні високорозвинених держав світу. Формування нової екологічної культури має також суто прагматичну економічну складову та може розглядатись як фактор трансформації економіки держави, оскільки найбільш розвинені країни світу відрізняються від решти саме високими екологічними стандартами, вимогами та культурою громадян. Основою для формування нової екологічної культури є існуюча в Україні інфраструктура екологічних та культурних центрів: 1) заповідник «Східні Карпати»; 2) ландшафтний парк «Трахтемирівський»; 3) заповідник Асканія-Нова; 4) Шацький національний природний парк; 5) Сіверсько-Донецький біосферний центр; та ін. Таким чином, Україна володіє значними ресурсами, які можуть бути ефективно використані на шляху формування нової екологічної культури як чинника стабілізації екологічної ситуації в державі.

Важливим напрямом стабілізації екологічної ситуації в Україні є запровадження міжнародних стандартів серії ISO, а саме системи екологічного менеджменту та аудиту (EMAS) та системи екологічного аудиту (CEMA), що є ефективними інструментами зменшення екологічного забруднення довкілля орієнтованими на запровадження економічних механізмів стимулювання ведення екологічно безпечної виробничої діяльності. Так, підприємства та компанії не через примусовий адміністративний апарат держави, а добровільно приймають на себе зобов'язання реалізовувати практику екологічного менеджменту. Крім того, сучасна практика української екологічної політики потребує включення напрацювань міжнародних екологічних стандартів, наприклад стандарту ISO 14000, що стосується впровадження систем екологічного менеджменту на виробничих потужностях. Сучасна нормативно-правова база для здійснення екологічного аудиту в Україні включає Закон України «Про екологічний аудит»,

ДСТУ 14001-97, ДСТУ ISO 14004-97, ДСТУ, ISO 19011:2003 «Настанова щодо здійснення аудитів систем управління якістю і/або екологічного управління» та ін. Зазначимо, що міжнародні стандарти ISO 14000 були добровільно запроваджені у ряді українських компаній: ВАТ «Концерн Стирол», аеропорт «Бориспіль», порт «Південний», Харківський машинобудівний завод «ФЕД», «Гостомельський склозавод», ВАТ «Житомирський маслозавод» та ЗАТ «Лакма» [190, с. 91]. Успішні проекти з проведення екологічного аудиту є основою для стабілізації екологічної ситуації в Україні та прикладом для роботи у цьому напрямі.

Міжнародний досвід у вирішенні екологічних проблем свідчить, що ефективним інструментом зниження антропогенного тиску на природу є зменшення чи зупинення зростання обсягів споживання енергії. Європейські держави розпочали активну роботу у цьому напрямі у 70-х роках ХХ століття зі створення консалтингових фірм. Головними завдання цих структур було надання послуг у сфері економії енергії її споживачам, виробникам, керівникам підприємств та експлуатаційному персоналу. Україна може ефективно перейняти досвід європейських держав проводячи інформаційну кампанію у ЗМІ, розробляючи відповідні навчальні курси для вузів, проводячи заняття з профільними слухачами щодо проблематики економії енергії. Наприклад, досвід Данії свідчить, що зі зростанням з 1970 по 1990 рік ВВП на 40% - споживання енергії не збільшилось [166, с. 304]. Зазначимо, що реалізація великих довготермінових стратегій завжди розпочинається з необхідної роз'яснювальної роботи у зацікавлених колах. У цьому відношенні, спільний інтерес зі створення екологічно безпечного середовища для життя може об'єднати більшість громадян України, що є основою для підтримки державних екологічних ініціатив у широких верствах суспільства.

Євроінтеграційні прагнення України мають бути підкріплені реальними кроками у сфері екологічної політики. Враховуючи об'єктивно існуючу єдність екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного

впливу на природу. Пріоритетним напрямом, що може допомогти стабілізувати внутрішню екологічну ситуацію в Україні є участь у програмі «Довкілля для Європи». Ця програма передбачає інтеграцію екологічних ініціатив та проектів у комплексну політику державного управління. Зазначимо, що модернізація політичних інститутів та економіки України не може відбуватись без паралельних позитивних зрушень у сфері екологічної політики. Аналіз українського екологічного законодавства свідчить, що воно містить багато позитивних рішень, а тому державний апарат має віднайти ресурси і політичну волю для реалізації вже напрацьованих ініціатив. Реалізація у практичній площині таких принципів як принцип ефективного використання природних ресурсів, принцип «забруднювач платить повну ціну», принцип запобігання екологічній шкоді, принцип впровадження екобезпечних технологій, принцип вільного доступу до неупередженої екологічної інформації, принцип екологічної відповідальності та інших – може суттєво наблизити реалізацію геополітичних прагнень України у напрямі євроінтеграції, що буде сприяти стабілізації екологічної ситуації в Україні.

Україна має багаті природні ресурси, але практики їх використання в державних та суспільних цілях потребують суттєвих вдосконалень. Пер за все, ми маємо на увазі незаконне видобування природних багатств України та збагачення за рахунок нанесення непоправної шкоди оточуючому середовищу як, наприклад, несанкціоноване видобування бурштину про яке нещодавно зі ЗМІ довідалась більшість громадян України. Одним з механізмів вирішення зазначеної проблеми та стабілізації екологічної ситуації в цілому є проведення реформ у податковій та ліцензійно-дозвільній системах. Водночас, ефективність цих реформ залежить від багатогранного процесу модернізації всієї системи державного управління та створення дійсно професійного апарату управлінців-бюрократів, за М. Вебером, які залишаються по інший бік існуючих корупційних схем, що є чи не найголовнішою причиною відсутності зв'язку між позитивними законодавчими досягненнями та реальною практикою їх реалізації в сучасній Україні.

Ефективним інструментом стабілізації екологічної ситуації в Україні є створення національної системи екологічного менеджменту. Ключовою ланкою у цій системі, відповідно до європейського досвіду, є проведення реформ у податковій системі з метою стимулювання реалізації природоохоронної політики на різних рівнях державного управління, економіки, народного господарства та з охопленням широких верств населення. Збереження навколишнього середовища може стати національною ідеєю та зайняти лідируючу позицію в ієрархії суспільних інтересів саме шляхом економічне стимулювання. Зазначимо, що екологічні податки є ефективним інструментом досягнення зазначеної вище мети, а також складають до 7% ВВП окремих країн Європи [190, с. 87]. Екологічні податки – це податки, які сплачуються за виготовлену продукцію чи послуги, які в певний момент, свого виробництва, використання чи утилізації забруднюють природне середовище. Екологічні податки в ЄС часто включені в ціну готової продукції, а тому сплачуються де-факто покупцем, роблять готову продукцію менш конкурентно-спроможною, а тому стимулюють виробника постійно вдосконалювати процес. З іншого боку, екологічні податки стимулюють споживача обирати більш «екологічну» продукцію. Проценко О. Л. вважає, що застосування європейського підходу до створення системи екологічного оподаткування в Україні має передбачати створення: «фондів призначених для швидкої компенсації наслідків екологічних інцидентів, а по-друге, виступати постійним джерелом коштів для відшкодування збитків, завданих довкіллю внаслідок некомпенсованих екологічних втрат, і для компенсації віддалених наслідків екологічних інцидентів» [215, с. 21]. Екологічні податки, що сплачуються в Україні, надходять у єдину дохідну частину бюджету, а тому при остаточному перерозподілі не завжди в повному обсязі спрямовуються на реалізацію екологічних програм, на відміну від європейських держав. Система українського державного екологічного менеджменту має виявити гнучкість до змін, бути відкритою до ініціатив з боку зацікавлених суб'єктів та громадськості, залучити кращих вітчизняних та закордонних фахівців у сфері захисту природи, а

також реально стимулювати через економічні механізми податкової системи реалізацію ефективної екологічної політики.

Розвиток системи страхування екологічної відповідальності та екологічних ризиків можна віднести до інструментів стабілізації екологічної ситуації в Україні. Екологічне страхування вирішує декілька важливих завдань: 1) покриття ймовірних втрат від неуспішних інвестицій в екологічні проекти, а також в економіку загалом; 2) захист майнових інтересів різних суб'єктів від екологічних загроз; 3) акумулювання додаткових фінансових інструментів для проведення природоохоронної політики; 4) підвищення рівня відповідальності різних суб'єктів природокористування за власні дії; 5) зменшення фінансового тиску на державу у формі необхідності відшкодування збитків через непередумані дії приватних суб'єктів господарювання. Пріоритетним напрямом роботи у цій сфері є вдосконалення нормативно-правової бази, що може створити привабливі умови для приватних інвестицій.

Формування нової екологічної культури населення є базовою передумовою до структурних трансформацій в національній екологічній політиці України. Відзначимо, що саме університети та система вищої освіти в цілому можуть і повинні відіграти провідну роль у вирішенні цього питання. Саме університетам належить ключова роль у поширенні ідеї стійкого екологічного розвитку, що спрямована на пошук балансу між технічним прогресом, розвитком соціальної та економічної сфер, а також стабілізацією екологічних показників. Наприклад, у 2012 році в Німеччині (м. Фрайберг) відбувся з'їзд представників університетів Європи, Азії, Африки, США, на якому було погоджено створення Всесвітнього форуму університетів ресурсів з питань стійкого розвитку регіонів. Пріоритетним напрямом розвитку системи вищої освіти України з метою стабілізації екологічної ситуації в державі є розробка та запровадження нових навчальних курсів, формування відповідальної екологічної етики у нового покоління фахівців різних спеціальностей, а згодом – інтеграція отриманих теоретичних знань у різні сфери життя нашої держави та утвердження нових екологічних стандартів. Відзначимо, що певні необхідні дії у цьому напрямі вже зроблено, а саме у 2001 році

затверджено Концепцію екологічної освіти України [190, с. 133]. Очевидно, формування нової екологічної свідомості та культури у громадян України пов'язане з комплексним підходом модернізації соціальних та політичних інститутів держави, але освітня система може відіграти не останню роль у реалізації концепції сталого розвитку шляхом гармонізації відносин «людина-природа».

Кумулятивним ефектом реалізації окреслених вище пріоритетних напрямів стабілізації екологічної ситуації в Україні має стати наближення нашої держави до переходу на принципи сталого розвитку, і загалом суттєве зменшення відстані між задекларованими позитивними цілями та їх практичною реалізацією у різних сферах суспільного життя. Згадаємо, що сталий розвиток визначено як пріоритетний напрям розвитку людської цивілізації у XXI ст. Реалізація концепції сталого розвитку в Україні вимагає кардинальних трансформацій у всіх сферах суспільного життя, посилення зовнішньої політичної роботи з метою координації зусиль міжнародної спільноти та більш активної участі нашої держави у міжнародних екологічних проектах. Першочерговими завданнями для України є модернізації економіки в напрямі зменшення значення експорту сировинної складової в наповненні державного бюджету, зниження енергоємності ключових галузей виробництва, підвищення якості державного управління та формування класу державної бюрократії (за М. Вебером), зменшення соціальної напруги через справедливий розподіл суспільних благ, формування та ведення національного кадастру природних ресурсів, відродження зон з напруженою екологічною ситуацією, повернення частини земель зайнятих у с/г до первісного виду та відтворення природних ландшафтів, впровадження комплексних програм захисту водних, атмосферних, лісових та інших природних ресурсів, збереження біологічного різноманіття та ін.

Вирішення багатогранних соціальних проблем може надати новий імпульс розвитку природоохоронної політики, оскільки складні соціально-економічні умови життя більшості населення України не дають змогу мислити в напрямі збереження природи, а навпаки нерідко стимулюють розглядати останню як

джерело розв'язання різноманітних соціальних негараздів. Подолання чинників, що призводять до значної соціальної диференціації громадян України, сприятиме досягненню певного рівня соціальної справедливості в суспільстві, що має позитивно позначитись на тенденціях розвитку державної екологічної політики. Розвиток інституту місцевого самоврядування має стимулювати відповідальність місцевих громад за екологічний стан територій на яких вони проживають [187, с. 13]. Україна володіє достатніми можливостями для реалізації концепції сталого розвитку у практичній площині, а саме – це соціальний та інтелектуальний капітал, природні ресурси, інституційна, організаційна, ринкова та комунікаційна інфраструктури. Критеріями трансформації суспільних відносин на шляху до реалізації концепції сталого розвитку є збереження природного середовища, створення екологічно орієнтованої економіки, підвищення соціальних показників життя та здоров'я громадян. Ключовими завдання, вирішення яких наблизить українське суспільство до життя за принципами сталого розвитку, є створення ефективних систем управління у сфері природокористування, вирішення соціально-економічних проблем через справедливий розподіл благ, структурні трансформації у найбільш екологічно шкідливих сферах економіки держави в напрямі капіталізації природних ресурсів, формування інституту екологічної відповідальності шляхом підвищення ролі місцевих громад у вирішенні екологічних проблем, цілеспрямоване державне фінансування проектів, що знаходяться у векторі сталого розвитку.

Сталий розвиток України передбачає створення умов гарантованого задоволення потреб держави у різних ресурсах у прогнозованому майбутньому. Такими ресурсами є земля, вода, повітря, ліси, корисні копалини та ін. Володіючи значним світовим запасом мінерально-сировинних ресурсів, Україні потрібно звернути особливу увагу на необхідність оптимізації державної політики у сфері їх видобування та використання. Також потрібно докласти зусиль на переорієнтацію економіки в напрямі створення господарського комплексу з виробництва готової продукції з мінерально-сировинних ресурсів. Це допоможе Україні позбавитись статусу держави-сировинного додатку економічно-

успішних країн. Суттєвого вдосконалення потребує державний менеджмент у сфері земельних ресурсів, оскільки відсоток розораності українських земель є найвищим в Європі, що є прямою загрозою для сталого розвитку України у цій сфері. Окрему увагу слід звернути на ефективність використання водних ресурсів, яка є найнижчою у Європі та несумісною з принципами сталого розвитку.

Реалізація концепції сталого розвитку пов'язана зі збереженням біологічного різноманіття в Україні. Однією з найголовніших загроз для вітчизняних екосистем є техногенна діяльність людини. Комплекс загрозливих екологічних тенденцій поступово призводить до зникнення природних середовищ життя рослин і тварин. Низька екологічна свідомість та рівень екологічної культури населення України є причиною загострення зазначених вище явищ. Зазначимо, що напрацювання в законодавчій площині можуть суттєво знизити негативні процеси та допомогти поступово перейти до реалізації концепції стійкого розвитку.

Політика державного менеджменту має створити конкурентні умови для залучення іноземних інвестицій, що можуть допомогти реалізувати новітні технології та підходи в управлінні на засадах сталого розвитку.

Реалізація концепції сталого розвитку в Україні потребує чіткого визначення першочергових завдань та потенційних ресурсів для їх реалізації. Виникнення концепції сталого розвитку є закономірним явищем розвитку та еволюції спектру суспільно-політичних та економічних відносин, а тому самі ідеї, що лежать в її основі, є стимулом для модернізації українського суспільства вже сьогодні, не чекаючи ще більшого загострення в екологічній сфері. Окреслення чітких часових меж з втілення в життя певних проектів допоможе отримати результати для аналізу та наступних дій у прогнозованому вимірі. Відзначимо, що володіючи значним інтелектуальним та науковим потенціалом, Україна не в повній мірі використовує його для вирішення наявних соціально-політичних та інших проблем. Водночас, цей незадіяний ресурс може в повній мірі прислужитись для реалізації концепції сталого розвитку.

Важливим аспектом реалізації стратегії суспільного розвитку у розвинених державах є вторинне використання ресурсів (рециклінг). Державна екологічна політика України має приділити більше уваги системному становленню цієї сфери в нашій країні, оскільки спостерігається стихійність розвитку організаційно-виробничої інфраструктури у територіальному (регіональному) аспекті [187, с. 26]. Сферу вторинного використання ресурсів можна розглядати як платформу для формування нової екологічної культури громадян України та розвитку національної екологічної ідеї. Пріоритетним напрямом державної політики також є законодавче врегулювання особливостей роботи сфери вторинних ресурсів в Україні.

3.3 Новітні проекти та програми створення глобальної системи екологічної безпеки

Україна приймає участь у процесах міжнародного співробітництва з метою захисту національного та світового природного середовища. Свідченням активної позиції нашої держави на міжнародній арені у сфері захисту екології є численні ратифіковані міжнародні договори, конвенції, програми, інші нормативно-правові акти спрямовані на координацію спільних зусиль заради зменшення техногенного тиску людської цивілізації на природу, усунення перешкод для сталого розвитку та гармонізації відносин людини з природою. Проаналізуємо головні ідеї, засади, принципи, цілі окремих міжнародних документів як фактору становлення глобальної системи екологічної безпеки.

«Конвенція про водно-болотяні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» була підписана 2 лютого 1971 року у Рамсарі (Рамсарська Конвенція) [129]. Ця Конвенція була ратифікована СРСР у 1975 році, а оскільки Україна є правонаступницею Союзу РСР (Закон № 437/96-ВР від 29.10.96), цей Документ набрав чинності в нашій державі 15.11.1997 року. Мета цієї конвенції полягає у захисті водно-болотяних угідь як середовища життя характерної флори та фауни, особливо водоплавних

птахів, створенні міжнародно-правових механізмів для припинення зростаючого наступу людини на це середовище, координації політики окремих національних держав з міжнародною політикою з метою досягнення більшого ефекту. Конвенція передбачає створення Списку водно-болотних угідь міжнародного значення, до якого кожна з країн-учасниць конвенції має внести принаймні одну позицію (ст. 2). Механізмами реалізації цілей Конвенції є створення природних резерватів на водно-болотних угіддях, заохочення наукових досліджень та обмін отриманою інформацією, використання ефективних управлінських рішень з метою збільшення чисельності кількості водоплавних птахів, організація підготовки фахівців у сфері водно-болотних угідь, координація зусиль у питаннях управління угіддями, що знаходяться на територіях декількох держав. Учасники цієї Конвенції домовляються збиратись щонайменше один раз на три роки з метою обговорення виконання цілей Конвенції, змін до Списку водно-болотних угідь, розгляду інформації стосовно зміни екологічного характеру угідь, вироблення рекомендацій у сфері управління та раціонального використання, затвердження бюджету та ін.

«Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» має за мету об'єднати зусилля міжнародного співтовариства в аспекті охорони природної спадщини, а саме природних пам'яток, що мають цінність з точки зору естетики та науки, а також геологічних та фізіографічних утворень, які є домівкою для окремих видів рослин і тварин, які потребують захисту та становлять цінність для науки [134]. Держави, які ратифікували цю Конвенцію, приймають на себе зобов'язання максимально використовувати наявні ресурси та міжнародну допомогу для виявлення, охорони, збереження, популяризації та передачі майбутнім поколінням природної спадщини (ст. 4). Країни-учасниці Конвенції визнали, що природна спадщина, яка знаходиться на їх території, є загальною спадщиною стосовно якої мають докладатись зусилля міжнародної спільноти в аспекті охорони, збереження та відтворення. Механізмами реалізації цілей цієї Конвенції у політиці окремих держав є наступні: 1) популяризація природної спадщини у суспільстві; 2) політика орієнтована на надання природній

спадщині функцій у громадському житті; 3) розвиток науково-технічних досліджень спрямованих на виявлення та усунення чинників, що загрожують природній спадщині; 4) використання правових, адміністративних, фінансових та інших ресурсів з метою збереження та відтворення природної спадщини. Конвенцією передбачено створення Міжурядового комітету з охорони визначної культурної і природної спадщини при ООН. Створення Списку всесвітньої спадщини, відповідно до визначених критеріїв, також задеклароване у Конвенції, і має на меті зареєструвати природні об'єкти, що становлять суттєву цінність для людства. Держави-учасниці Конвенції можуть звернутись до Комітету всесвітньої спадщини (створюється на підставі Конвенції) у питаннях надання організаційної, технічної, фінансової (Фонд всесвітньої спадщини – діє на підставі Конвенції), наукової допомоги у сфері збереження природної спадщини. Конвенція є дієвою платформою для збирання коштів для Фонду всесвітньої спадщини, адже держави-учасниці повинні робити відповідні фінансові внески щонайменшу раз на два роки та приймають на себе зобов'язання надавати допомогу у створенні приватних чи державних фондів або асоціацій для збору коштів. Міжнародна співпраця та взаємодопомога у сфері охорони природної спадщини здійснюється у таких формах: 1) наукові дослідження та популяризації їх результатів; 2) експертно-технічна співпраця та обмін спеціалістами у межах виконання запланованих проектів; 3) фінансова допомога; 4) просвітня та інформаційна робота з метою підвищення рівня екологічної культури; та ін. Конвенція відкриває широкі можливості для розвитку системи міжнародного співробітництва у сфері екології, оскільки окремі зацікавлені держави переймають на себе відповідальність за долю природної спадщини, яка знаходиться не лише на їх території, а й на територіях інших держав, які можуть долучитись до Конвенції. Таким чином, конвенція створює ефективні політико-правові механізми у сфері збереження світової природної спадщини зусиллями окремих держав та Комітету всесвітньої спадщини.

«Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі», прийнята 19 вересня 1979 року у м. Берн, спрямована на

захист дикої флори та фауни через міжнародно-правові механізми [135]. Держави-члени Ради Європи прийняли цю Конвенцію з метою захисту дикої флори та фауни з огляду на її роль у підтриманні біологічної рівноваги, а також тому, що вона становить естетичну, культурну, наукову, рекреаційну цінність. Конвенція закликає уряди національних держав докладати зусиль, шляхом реалізації відповідних програм, до захисту також і мігруючих видів тварин. Ідея цього міжнародного документу спрямована на створення умов для об'єднання зусиль зацікавлених суб'єктів міжнародних відносин спрямованих на збереження природних середовищ існування різних видів флори та фауни, підтримання їх популяцій, організації просвітньої роботи серед населення, а також поширення інформації про необхідність збереження природи (ст. 2, 3). Внутрішня політика держав у різних сферах має проводитись з огляду на можливість якнайповнішої реалізації принципів та завдань цієї Конвенції, особливо це стосується питань забудови, реалізації нових інфраструктурних об'єктів та ін. Адміністративні інструменти та правові механізми держав-учасниць Конвенції спрямовуються на вжиття усіх необхідних заходів для охорони, збереження, невтручання у природні умови життя дикої флори та фауни. Згідно з положеннями Конвенції прямо забороняються такі наступні дії стосовно флори і фауни: 1) навмисний вилов, утримання та знищення; 2) порушення спокою у середовищі життя; 3) торгівля тваринами; та ін. (ст. 6). Механізмами реалізації зазначених цілей є: 1) законодавче урегулювання певних періодів часу, коли заборонено мисливство та інші дії; 2) законодавче врегулювання правових аспектів продажу, транспортування, зберігання тварин; 3) співпраці держав-учасниць, координація зусиль та проведення спільних наукових досліджень. З метою внесення коректив у плани та програми охорони дикої флори та фауни держави-учасниці Конвенції регулярно звітують та подають доповіді стосовно виконання задекларованих цілей та окремих винятків, що мали місце у процесі виконання. З метою виконання цілей Конвенції, моніторингу поточної ситуації реалізації природоохоронних програм, внесення пропозицій щодо підвищення ефективності

діяльності, надання рекомендацій та допомоги учасникам, проведення інформаційної роботи та ін. створюється та діє постійний Комітет.

«Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин» була прийнята з метою збереження різноманіття диких тварин для блага людства, збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь, об'єднання зусиль міжнародної спільноти в напрямі створення ефективної системи захисту дикої природи, а також у рамках виконання 32-го плану дій ООН (Стокгольм, 1972 рік) [131]. Україна приєдналась до цієї Конвенції 19 березня 1999 року. Реалізація задекларованих цілей базується на таких принципах охорони мігруючих видів тварин: 1) сприяння організації наукових досліджень; 2) докладання негайних зусиль для збереження; 3) співробітництво у законодавчій сфері з метою створення правових механізмів захисту (ст. 2). Механізмами реалізації цілей Конвенції є: 1) заборона добування диких мігруючих видів тварин; 2) активізації співпраці на міжнародному рівні; 3) законодавче регламентування процедур вилову, утримання, продажу; 4) розмежування відповідальності сторін за виконання програм; 5) проведення науково-дослідних робіт, обмін інформацією, навчання спеціалістів; 6) усунення перешкод на шляхах міграції тварин та підтримання середовищ їх існування; 7) зменшення та контроль за викидами у навколишнє природне середовище; та ін. У межах цієї Конвенції сторони-учасниці домовились збиратись не рідше, ніж раз на три роки з метою обговорення результатів діяльності, вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності Конвенції, обміну результатами науково-дослідної діяльності, заслуховування доповідей, розробки перспективних стратегій та програм, прийняття нових членів та ін. Конвенція передбачає організацію роботи спеціальної Наукової ради функціями якої є надання наукових консультацій, вироблення рекомендацій щодо проведення науково-дослідних робіт, напрацювання пропозицій зі збереження та регулювання використання мігруючих видів диких тварин, а також вироблення рішень пов'язаних з науковими аспектами виконання цієї Конвенції. В цілях виконання Конвенції створюється Секретаріат, що відповідальний, головним чином, за організаційну роботу,

підтримання зв'язків з учасниками, сприяння укладанню угод та ін. Цей правовий документ засвідчив намагання світової спільноти докладати зусиль до збереження та відновлення середовищ існування диких тварин, зменшення негативних наслідків антропогенного впливу на їх життя, а також прагнення до формування інституту міжнародної відповідальності за охорону дикої природи.

Україна також ратифікувала «Угоду про збереження кажанів у Європі» у 1999 році, яка спрямована на реалізацію задекларованих принципів в «Конвенції про збереження диких видів мігруючих тварин» та в «Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі» [252]. Важливим є те, що Угода прямо передбачає визначення компетентних органів на національному рівні, які несуть відповідальність за повноту виконання положень цього договору. Механізмами досягнення мети Угоди визначені наступні: 1) визначення консультативно-експертного органу в галузі збереження кажанів; 2) заборона навмисного відлову та вбивства кажанів без дозволу компетентного органу; 3) визначення кормових угідь кажанів та проведення політики їх збереження і підтримки; 4) визначення ключових місць розселення та схованок кажанів, а також недопущення їх знищення чи пошкодження; 5) вжиття необхідних заходів для запобігання зменшенню чи зникненню певних видів кажанів; 6) перевірка впливу пестицидів та інших високотоксичних хімікатів на кажанів, і в разі виявлення негативного результату заборона та заміна їх аналогами. Держави-учасниці цієї Угоди задекларували намір проводити спільні наукові дослідження та регулярні наради з приводу поточного стану виконання договірних положень.

«Конвенція про захист Чорного моря від забруднення» створена для захисту морського середовища, цілющих властивостей, курортного та рекреаційного потенціалу Чорного моря [130]. Конвенція має на меті об'єднати зусилля причорноморських держав у напрямі координації внутрішньої політики у векторі реалізації принципів та цілей визначених як першочергові для захисту Чорного моря. Держави-учасниці Конвенції зобов'язуються докладати зусиль, через інструменти внутрішньої політики, для зменшення негативного впливу на

довкілля та забруднення Чорного моря у своїх внутрішніх водах. Важливим є те, що країни, які ратифікували цей міжнародно-правовий документ, задекларували також позицію орієнтуватись на цю Конвенцію при підписанні майбутніх міжнародних угод (ст. 5). Інструментами реалізації бажаних цілей Конвенції є: 1) інтенсивна міжнародна співпраці причорноморських країн, а також інших держав зацікавлених у захисті Чорного моря; 2) обмін інформацією стосовно прийнятих законів, рішень, ратифікованих угод, що можуть впливати на виконання Конвенції; 3) вжиття усіх необхідних заходів у внутрішній політиці для недопущення забруднення морського середовища Чорного моря з атмосфери; 4) контроль над існуючими факторами забруднення Чорного моря та запобігання збільшенню їх інтенсивності; 5) організація системи контролю над транскордонним переміщенням небезпечних для біологічного різноманіття Чорного моря речовин, сполук, хімікатів та ін.; 6) недопущення забруднення Чорного моря скидами різноманітних відходів; 7) організація системи наукових досліджень, обміну інформацією та спеціалістами з метою захисту Чорного моря; 8) зменшення рівня забруднення Чорного моря спричиненого скиданням вод з каналізаційних систем та промисловими відходами; 9) налагодження системи негайного обміну інформацією, що стосується надзвичайних екологічних ситуацій у морі. Конвенція прямо забороняє захоронення у Чорному морі відходів, небезпечних речовин та матеріалів. З метою якнайповнішої реалізації функцій з охорони Чорного моря Конвенція передбачає створення спеціальної системи моніторингу екологічного стану екосистем. Зазначимо, що одним з пріоритетних напрямів співробітництва визначено організацію наукових досліджень, що спрямована на виявлення факторів забруднення, динаміки зміни екосистем, а також розробку заходів та програм, вироблення практичних рекомендацій урядам з усунення загрозливих тенденцій для морського середовища Чорного моря. З метою стабілізації екологічної ситуації у акваторії Чорного моря, країни-учасниці Конвенції орієнтуються на впровадження чистих та маловідходних технологій у різних сферах життя суспільства. Ефективність досягнення задекларованих цілей Конвенції підкріплена міжнародно-правовими

зобов'язаннями щодо відповідальності у разі нанесення шкоди морському середовищу на території, яка знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці. Таким чином, країни, що ратифікували цей документ, прийняли на себе зобов'язання слідкувати за не нанесенням шкоди Чорному морю у межах поширення їх суверенітету. Інструментом здійснення цієї відповідальності є механізм оперативного одержання належної компенсації за шкоду завдану Чорному морю, який має існувати на рівні правових систем країн-учасниць Конвенції. Також створюється спеціальний орган – Комісія, що має забезпечувати повноцінну реалізацію цілей, завдань, принципів Конвенції шляхом ухвалення відповідних рекомендацій, розробки механізмів запобігання забруднення, його скорочення та тримання під контролем. Важливим інструментом формування відповідальної політики ставлення до Чорного моря з боку причорноморських країн виступає розвиток системи міжнародного співробітництва, що передбачає актуалізацію проблеми на світовому рівні через залучення міжнародних природоохоронних організацій, а також не причорноморських держав, що мають інтерес до реалізації задекларованих у Конвенції цілей.

«Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року» була прийнята з метою охорони навколишнього середовища взагалі та морського середовища, зокрема, шляхом недопущення навмисного, випадкового скидання або скидання з необережності нафти чи інших шкідливих речовин з суден, а також як більш сучасний варіант для заміни Міжнародної конвенції по запобіганню забруднення моря нафтою 1954 року [176]. Україна приєдналась до цієї Конвенції у 1993 році. Зазначимо, що Конвенція не стосується військових суден, що виконують державну службу. Механізмами реалізації цілей цієї Конвенції є чітка регламентація та створення правил всеосяжного характеру, що стосуються екологічної безпеки використання морських суден. Наприклад, у статті 3 цього міжнародно-правового документу мова йде про критерії до переліку суден до яких застосовується Конвенція, а також містяться обмеження щодо об'єктів застосування. Важливим є те, що Конвенція врегульовує процедури та особливості застосування санкцій в разі порушення її норм, а саме держави-

учасники договору можуть переслідувати сторону-порушника відповідно до внутрішнього законодавства (стаття 4). Ефективність реалізації Конвенції має бути підвищена шляхом інтенсивного обміну інформацією стосовно порушень, наслідків, вжитих заходів, а також пропозицій та прогнозів на майбутнє щодо можливостей вдосконалення існуючих механізмів захисту морського середовища від забруднень з суден. Розробники Конвенції доклали зусиль для створення механізмів захисту інтересів усіх зацікавлених сторін. Наприклад, власники суден захищені від необгрунтованих перевірок, затримок з виходом море, а також мають право на відшкодування понесених збитків (стаття 5). Водночас, цей міжнародно-правовий документ слугує цілям підвищення загальної екологічної культури, формування відчуття спільної відповідальності, створює єдині правила та вимоги щодо безпечного використання морського середовища у комерційних цілях. Конвенція підвищує ефективність застосування вже існуючих міжнародно-правових механізмів в аспекті захисту екології міжнародних та внутрішніх вод шляхом проведення постійного моніторингу, виявлення та документування порушень, обміну інформацією та ін. Обмін інформацією передбачає взаємне інформування щодо змісту законів, наказів, декретів, правил, що можуть стосуватись виконання цієї Конвенції, а також інформацією стосовно організацій, які мають відношення до проектування, обслуговування, переоснащення суден, що перевозять небезпечні речовини та ін. Конвенція містить два протоколи, що врегульовують процедурні моменти повідомлення про інциденти зі скиданням шкідливих речовин та артібраж.

Україна ратифікувала «Міжнародну конвенцію по забезпеченню готовності на випадок забрудненню нафтою, боротьбі з ним та співробітництву» у 1990 році [175]. Ця Конвенція була прийнята з метою координації зусиль міжнародної спільноти у сфері охорони навколишнього природного середовища, недопущення загрозливих ситуацій забруднення морів та океанів нафтою, посилення якості співпраці на міждержавному рівні в аспектах дотримання норм міжнародного та національного екологічного права, створення системи оперативного реагування на ймовірні аварії пов'язані з витоком нафти, забезпечення інформаційної

складової у світовій екологічній безпеці, втілення у життя принципу «забруднювач платить» та ін. Відзначимо, що у Конвенції зроблено виключення військовим судам, які знаходяться на державній некомерційній службі. Головним чином Конвенція стосується сфери перевезень нафти морським середовищем, а тому містить детальну регламентацію надзвичайних заходів боротьби з забрудненням нафтою. Наприклад, врегульовано, що кожне судно зобов'язане мати окремий план заходів боротьби з забрудненням нафтою, а також підлягає спеціальній процедурі інспектування посадовими особами у порту. Інформаційна складова світової екологічної безпеки базується на системі оповіщення країн-учасниць Конвенції щодо загроз пов'язаних з нафтою (стаття 4). Так, капітани та повітряних суден мають вжити невідкладних заходів щодо надання інформації про зафіксовані інциденти пов'язані з нафтою. У Конвенції передбачено створення національних та регіональних систем забезпечення готовності та реагування на випадок інцидентів з нафтою, які передбачають наступне: 1) визначення компетентного національного органу, що відповідає за дії у надзвичайних випадках; 2) створення національного пункту зв'язку, що координує обмін інформацією; 3) визначення державного органу, що має право звертатись за допомогою та надавати її на міжнародному рівні; 4) вироблення національного плану надзвичайних заходів. Конвенція орієнтована на посилення міжнародної співпраці в аспекті обміну технічною інформацією та забезпеченням, результатами наукових досліджень, засобами спостереження, збирання, очистки та розсіювання нафти. Важлива роль належить організації системи підготовки кваліфікованих кадрів, реалізації спільних програм досліджень, створенню фінансових резервів для реагування на екологічно загрозові інциденти, а також проведенню політики максимального сприяння міжнародним ініціативам у боротьбі з забрудненнями нафтою на національному рівні.

«Конвенція про охорону біологічного різноманіття» була розроблена з метою впровадження механізмів захисту біологічного різноманіття з огляду на його роль у екологічній, соціальній, науковій, культурній, естетичній сферах життя суспільства [133]. Відзначимо, що біологічне різноманіття тлумачиться як

різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, наземні, морські, водні екосистеми та комплекси. Збереження біологічного різноманіття має відбуватись в контексті реалізації концепції сталого розвитку, формування інституту відповідальності національних держав за природні багатства, що знаходяться під їх юрисдикцією, а також з пріоритетністю охорони усіх форм життя в біосфері шляхом підтримки екосистем та відновлення життєздатних популяцій різних видів. Конвенція покликана також реалізувати принцип гендерної рівності у політиці через повномасштабну участь жінок у проведенні та реалізації політики зі збереження біологічного різноманіття. Досягнення головної цілі цієї Конвенції розглядається як передумова до вирішення інших глобальних екологічних та соціальних проблем, а саме – розв'язання продовольчої проблеми та задоволення у потреб у продуктах харчування, підвищення рівня здоров'я населення, стале використання природних ресурсів. У Конвенції зроблено наголос на рівних правах усіх держав отримувати вигоди від використання біологічного різноманіття, що у XXI ст. особливо пов'язано з технологіями генетичних ресурсів (ст. 1). Механізмами реалізації цілей Конвенції є: 1) міжнародне співробітництво; 2) розробка та впровадження національних планів, стратегій, програм; 3) моніторинг складових біологічного різноманіття; 4) запровадження окремих охоронних територій, щодо яких здійснюється спеціальна політика захисту екосистем; 5) заохочення сталого розвитку та екологічно відповідальної політики у зонах, що межують з охоронними територіями; 6) розробка програм та заходів стосовно реабілітації та відновлення деградованих екосистем; 7) організація системи контролю над транскордонним переміщенням з метою недопущення потрапляння на охоронні території чужорідних видів, що можуть загрожувати балансу екосистем; 8) робота у законодавчому полі в напрямі розробки нормативних актів щодо охорони зникаючих видів та популяцій; 9) фінансова підтримка проектів та заходів спрямованих на реалізацію політики збереження біологічного різноманіття. Важливим є те, що національні держави зобов'язались докладати усіх зусиль у внутрішній політиці для реалізації програми сталого використання біологічних ресурсів, надавати допомогу

місцевому населенню у їх прагненнях поліпшення екологічного становища у деградованих районах, захищати традиційні способи використання природних ресурсів відповідно до існуючих культурних звичаїв, якщо це не суперечить Конвенції (ст. 10). Важливою передумовою успішного досягнення задекларованих цілей є підвищення екологічної культури населення, що має відбуватись шляхом виконання спеціальних програм науково-технічного навчання та підготовки кадрів, через заохочення різноманітних досліджень біологічного різноманіття, поширенням отриманої інформації та результатів досліджень через ЗМІ, а також за допомогою впровадження окремих програм в системі освіти та програм у галузі підвищення знань громадськості у сфері сталого використання біологічного різноманіття та збереження природних ресурсів (ст. 13). Ефективність природоохоронної політики підвищується шляхом ретельного систематичного аналізу отриманих результатів від реалізації певних програм та проектів, що необхідним чином вимагає проведення екологічної експертизи як прогнозу на майбутнє в аспекті передбачення позитивних та негативних ефектів реалізації певних рішень. Конвенція передбачає втілення в життя системи колективної екологічної безпеки, основними механізмами реалізації якої мають стати: 1) негайне повідомлення будь-ким з учасників Конвенції інформації щодо ймовірної небезпеки чи потенційної шкоди, що загрожує іншим країнам; 2) політика сприяння проведенню заходів на національному рівні щодо негайного реагування на діяльність і події, що загрожують біологічному різноманіттю; 3) посилення міжнародного співробітництва з метою прогнозування, уникнення чи зменшення негативних наслідків для біологічного різноманіття внаслідок певних подій або дій; 4) обмін науковою інформацією, результатами технічних, соціально-економічних досліджень та технологіями, які мають відношення до збереження біологічного різноманіття та його сталого використання, в тому числі і за допомогою генетичних ресурсів. Таким чином, науковим дослідженням та розвитку системи міжнародної науково-технічної співпраці належить провідна роль у збереженні біологічного різноманіття, а також у зміцненні національних

можливостей його сталого використання для безпечного життя сучасного та майбутніх поколінь.

«Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття», прийнята у 1995 році у м. Софія, покликана стримати процес зникнення біологічного та ландшафтного різноманіття, зміцнити екологічну цілісність Європи, відновити ключові екосистеми шляхом вироблення єдиного європейського підходу та вжиття необхідних заходів, які розраховані на 20 років [46]. Ця Конвенція була розроблена як програма реалізації конкретних заходів та проектів по всій території Європи з метою виконання «Конвенції про охорону біологічного різноманіття». Основними загрозами для біологічного різноманіття, на думку розробників Конвенції, є практика ведення сільського господарства, мисливства, туризму, оборонного та енергетичного комплексів, промисловості. Положення цієї Конвенції мають бути інтегрованими у реальний процес функціонування усіх соціальних та екологічних галузей життя суспільства. Ефективність реалізації цілей Конвенції визначається залученням усіх доступних механізмів впливу на міжнародну та національну політику стосовно ринків та торгівлі, податкову і фінансову політику, громадську думку та участь громадськості у здійсненні природоохоронних проектів. Зазначимо, що Конвенція в першу чергу спрямована не на створення нових екологічних ініціатив, проектів, організацій та ін., а на підвищення ефективності виконання вже існуючих. Стратегічними принципами, на яких базується реалізація цієї Конвенції, є: 1) обережне прийняття рішень; 2) намагання уникнути загроз та втрат; 3) переміщення небезпечних виробництв; 4) екологічна компенсація; 5) екологічна єдність; 6) відновлення та відтворення природних ресурсів; 7) використання найкращих існуючих технологій та екологічних методів; 8) «забруднювач платить» 9) участь громадськості та забезпечення доступу до інформації. Реалізація ключових цілей Конвенції має бути здійснена за допомогою створення Загальноєвропейської екологічної мережі, що сконцентрується у напрацюванні рішень у питаннях сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття, підвищенні рівня поінформованості та обізнаності населення,

забезпеченні необхідної фінансової складової для успішного досягнення цілей. Важливим є те, що Конвенція має бути реалізована упродовж чотирьох п'ятирічних планів дій, кожен з яких передбачає специфічні природоохоронні проекти та програми. Першочерговими завданнями визначено такі: 1) формування Загальноєвропейської екологічної мережі; 2) покращення інформування директивних органів та громадськості, а також розширення підтримки з їх боку; 3) збереження ландшафтів, приморських, морських, річкових, водно-болотних, лучних, лісових, гірських екосистем. Конвенція закликає активізувати співпрацю на міжнародному рівні, а саме з Економічною комісією ООН щодо Європи (UNECE), Програмою ООН з питань довкілля (UNEP), Програмою ООН з питань розвитку (UNDP), Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (UNESCO), Продовольчою і сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй (FAO), Світовим банком (World Bank) та ін. З-поміж конкретних напрямів реалізації Конвенції визначено такі: 1) створення служб для інформування населення про екологічні загрози в районах Північноєвропейської рівнини та чорного моря; 2) охорона приморських та морських екосистем в Північній Європі, районах Атлантики, Північного, Балтійського та Середземного морів; 3) збереження колоній морських водоростей у Середземному морі; 4) розвиток екотуризму та підвищення якості курортних зон Середземномор'я та Чорного моря; 5) збереження Каспійського моря; 6) охорона природних лук Центральної та Східної Європи; 7) збереження усіх видів лісів Європи; 8) збереження усіх видів дикорослих рослин та тварин; 9) збереження річок і боліт; та ін. В цілому успішність реалізації програм залежить від рівня узгодженості дій на міжнародному, національному та місцевому рівнях, стимулювання здійснення вже існуючих міжнародних угод, збалансованості податкової та фінансової політики, залучення міжнародних донорів та фондів, а також успішності проведення науково-дослідної та інформаційно-просвітницької роботи.

«Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» була підписана у м. Вашингтон у 1973 році,

а ратифікована Україною у 1999 році [132]. Конвенція спрямована на захист дикої флори та фауни як невід'ємної частини природних систем Землі, підвищення відповідальності окремих держав за охорону природних екосистем світового значення та розвитку систем міжнародного співробітництва у сфері захисту природи. Важливим є те, що Конвенція містить Додатки у яких наводиться вичерпний перелік видів флори та фауни, що потребують захисту на міжнародному рівні. Тому, будь-яка торгівля цими видами рослин та тварин, що занесені до Додатків, має відбуватись у відповідності з цією Конвенцією (стаття 3). Законодавчо врегульовані особливості торгівлі, експорту, імпорту, обміну, передачі в наукових цілях, мають сприяти ефективній реалізації задекларованих цілей. Наприклад, торгівля видами флори та фауни має відбуватись за умов наявності дозволу на експорт, який видається компетентними науковими та адміністративними органами держави. Відповідно, науковий орган має переконатись, що експорт не загрожує виживанню виду, а адміністративний орган – що зразок був придбаний без порушення законів держави та підготовлений до відправки у такий спосіб, щоб мінімізувати ризики пошкодження, нанесенню шкоди здоров'ю чи жорстоке поводження (стаття 3). Зазначимо, що передбачено функціонування спрощеної процедури передання на некомерційній основі в тимчасове користування, в дар чи обмін зразків флори та фауни для наукових установ, дослідницьких інститутів, вчених з метою проведення досліджень орієнтованих на збереження екології. У разі порушення Конвенції застосовуються такі санкції: 1) покарання за торгівлю чи незаконне володіння; 2) конфіскація та повернення зразків державі, з якої вони походять. З метою забезпечення ефективної реалізації положень цієї Конвенції та здійснення координації співпраці на міжнародному рівні передбачено створення чи визначення спеціальних адміністративних органів на національному рівні, які мають слідкувати за дотриманням умов договору, діяти на захист та від імені Конвенції, видавати відповідні дозволи та сертифікати зацікавленим сторонам. Як і в більшості інших вже проаналізованих Конвенцій, передбачено чергові збори у рамках спеціальних сесій учасників Конвенції щонайменше один раз на два роки

(стаття 6). Невід'ємним інструментом забезпечення глобальної екологічної безпеки виступає обмін інформацією стосовно порушень умов Конвенції, особливостей та наслідків торгівлі для місцевого природного середовища, а також пропозиції щодо підвищення ефективності самої Конвенції.

«Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер» була прийнята у 1992 році у м. Гельсінкі, а Україна приєдналась до неї у 1999 році [128]. Головна мета Конвенції полягає у створення механізмів для охорони міжнародних озер та транскордонних водотоків, зменшенні впливу негативних факторів на них, скорочення викидів небезпечних речовин у водне середовище шляхом об'єднання зусиль міжнародної спільноти, участі міжнародних організацій та активній підтримці населення. Інструментом досягнення задекларованих позицій є розробка, ратифікація та виконання угод між країнами, що мають спільні водні простори. З метою використання водних ресурсів у цілях, що не суперечать принципу «не заподіяння шкоди», держави-учасниці Конвенції домовились про пріоритетність внутрішньої політики в напрямі збереження екосистем, справедливого використання водних ресурсів з огляду на їх транскордонний характер, реалізацію заходів з попередження, обмеження та зменшення забруднень та скидів у води за допомогою впровадження сучасних екологічних технологій. Принципами цієї Конвенції є: 1) попередження ймовірних загроз; 2) «забруднювач платить»; 3) створення основи та умов для можливостей задоволення потреб у водних ресурсах майбутнього покоління, а не лише сучасного; 4) міжнародне співробітництво заради розробки та впровадження двосторонніх та багатосторонніх природоохоронних угод (ст.2). Механізмами попередження негативного впливу на транскордонні водотоки та міжнародні озера є: 1) недопущення, обмеження та скорочення обсягів небезпечних скидів за допомогою використання сучасних екологічних технологій; 2) регулювання процесів скидів небезпечних речовин шляхом регулювання та ліцензування на національному рівні; 3) визначення гранично допустимих норм для скидів та їх уніфікація на міжнародному рівні; 4) посилення екологічних вимог для різних сфер економіки в аспекті екологізації технологій; 5)

використання найкращих екологічно орієнтованих технологій та стимулювання до їх запровадження; б) реалізація концепції стійкого управління водними ресурсами. Пріоритетним напрямом на шляху досягнення бажаних цілей Конвенції є створення програми моніторингу транскордонних вод. Також країни-учасниці Конвенції мають на меті докласти зусиль для посилення науково-технічної співпраці в аспекті організації спільних досліджень якості вод та причин їх забруднення, розробки екологічно орієнтованих технологій для економіки, підвищення екологічної свідомості населення, дослідження екологічних методів усунення небезпечних речовин, стандартизації методів оцінки небезпечних речовин та ін. Обмін інформацією стосовно екологічного стану транскордонних вод, викидів, результатів моніторингу, запланованих до здійснення на національному рівні заходах постає як важливий засіб реалізації цілей Конвенції. Важливим є те, що цей міжнародний документ передбачає створення системи взаємної екологічної безпеки яка базується на негайному сповіщенні один одного про можливі критичні для екології ситуації.

Україна приєдналась до «Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням» у 1999 році [14]. Мета цієї Конвенції полягає у створенні механізмів для запобігання ризикам завдання шкоди здоров'ю людини та навколишньому середовищу внаслідок транскордонного перевезення небезпечних відходів. Конвенція не лише закликає посилити відповідальність держав у сфері виробництва та транспортування відходів, а й докладати зусиль до створення інституційної основи для максимально можливого скорочення обсягів їх виробництва та використання з точки зору їх небезпечного потенціалу. Важливим є те, що держави-учасники Конвенції зайняли позицію на захист слабо-розвинених в економічному відношенні країн, які часто розглядаються більш успішними державами як місце для захоронення відходів. Конвенція декларує принцип, що місцем утилізації та захоронення відходів має бути територія держав-виробників цих відходів. Визначений перелік відходів, що міститься у Конвенції, має унеможливити ймовірні майбутні спекуляції стосовно того, що вважати

безпечним, а що – ні. Країни-учасниці Конвенції мають право заборонити імпорту з метою утилізації чи використання власної території для перевезення небезпечних відходів, а несанкціонований законом обіг відходів вважається злочином відповідно до внутрішнього законодавства (стаття 4, 9). Взаємне інформування щодо майбутніх намірів перевезення відходів є невід'ємною складовою створення колективної системи екологічної безпеки. Детальна законодавча регламентація прав, обов'язків, процедур, механізмів, принципів виступає надійною основою для проведення ефективної екологічної політики на міжнародному рівні. Також потрібно зробити акцент на системі моніторингу за переміщенням відходів, реалізацією цілей Конвенції, дотриманням взаємних зобов'язань та принципів міжнародного екологічного законодавства, що має сприяти розвитку ефективного співробітництва, вдосконаленню існуючих технологій в напрямі їх «екологізації», а також розробки екологічних кодексів поведінки. У Конвенції також задекларована мета створення окремого протоколу, який буде врегульовувати правила, процедури та механізми реалізації відповідальності за завдану шкоду внаслідок перевезення відходів. Важливим механізмом реалізації високих цілей виступає налагодження системи підготовки кваліфікованих у цій сфері кадрів, обмін інформацією, результатами наукових досліджень і технологіями, що можуть сприяти зменшенню екологічних ризиків від перевезення відходів.

Україна займає активну позицію в системі міжнародних відносин стосовно екологічної проблематики, приймаючи участь у роботі міжнародних організацій (насамперед в ООН). Забезпечення екологічної безпеки є важливою складовою в стратегії реалізації національних інтересів у сфері безпеки та трансформації суспільних відносин у векторі сталого розвитку. Україна стала членом-засновником ООН в 1945 році, перебуваючи у складі СРСР, і з того часу доклала значних зусиль в міжнародній політиці реалізації екологічної безпеки [267, с. 311]. Так, представники української УРСР приймали участь у формуванні структури ООН та в створенні її спеціалізованих органів та установ – МАГАТЕ, ЮНІСЕФ, ПРООН, ЮНЕСКО, МОП та ін. У 1963 році УРСР ратифікувала

«Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою».

У 1968 році був підписаний «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї». У 1971 році УРСР підписала «Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення». Відзначимо також докладені зусилля УРСР у 1972 році в розробці «Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та її знищення». У межах реалізації екологічних ініціатив УРСР у 1978 році відстоювала «Конвенцію про заборону використання у військових цілях засобів, що негативно впливають на природу». У 1980-1982 рр. УРСР приймала участь в розробці та підписала «Протокол про привілеї та імунітети Міжнародної організації морського супутникового зв'язку (ІНМАРСАТ)». Здобуття Україною незалежності відкрило нові перспективи та горизонти для ефективної співпраці в межах ООН. У 1996 році Україна підписала «Договір про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань». У рамках діяльності ООН Україна також приймала участь у розробці нормативно-правової бази стосовно використання космічного простору у мирних цілях. Відзначимо, що справжнім свідченням міжнародного визнання зусиль України у сфері зміцнення світової безпеки (у тому числі й екологічної) було надання нашій державі непостійного членства в РБ ООН у 2000-2001 рр. та головування там у березні 2001 року.

На сучасному етапі Україна приймає участь в реалізації програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Так, у 2004 році у Кенії відбулась зустріч представників різних держав на глобальному форумі з навколишнього середовища. В межах цієї програми Україна зацікавлена в реалізації регіональних ініціатив, наприклад, плану захисту Чорного моря, оцінки впливів на природне середовище (ОВОС), модернізації власного природоохоронного законодавства та ін. В межах Програми розвитку ООН (ПРООН) Україна співпрацює з міжнародними донорами в напрямі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Так, було розроблено спеціальний план дій, що передбачав надання

допомоги населенню, яке постраждало від катастрофи. В межах Фонду ООН з народонаселення Україна співпрацює з міжнародною спільнотою для подолання загрозливих демографічних тенденцій, що склались в нашій державі і не в останню чергу спричинені екологічною ситуацією. В межах роботи дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) Україна приймає участь в розробці та реалізації глобальних програм всебічного захисту та розвитку дітей, включаючи вирішення проблем екології, охорони здоров'я, зміцнення дружніх зв'язків між народами та миру. В рамках співпраці з Міжнародним агенством з атомної енергії (МАГАТЕ) Україна концентрує свої зусилля на проблемах подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (будівництво об'єкта «Укриття», соціальні проблеми, екологічна ситуація в зоні відчуження), нерозповсюдження зброї масового ураження, застосування санкцій до порушників міжнародних принципів мирного співіснування. Україна є однією з небагатьох держав у світі, яка добровільно відмовилась від ядерної зброї, а тому надзвичайно зацікавлена у виробленні та реальному функціонуванні міжнародно-правових механізмів стримування нарощування ядерного потенціалу у світовому вимірі, повноцінній реалізації системи гарантій захисту власного суверенітету, життя та здоров'я громадян України. В межах діяльності Організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) Україна приймає участь у роботі Міжурядової океанографічної комісії, Міжнародної гідрологічної програми, працює над створенням програми «Людина і біосфера», а також спрямовує реалізацію програми «ЮНЕСКО-Чорнобиль». Відзначимо, значні зусилля Японії в наданні допомоги Україні та Білорусії в процесі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (програми «Сакасава – Чорнобиль» та «АЙФІКА»). Наприклад, внаслідок ефективної роботи в межах програми «Людина і біосфера» було внесено Шацький національний природний парк в реєстр Всесвітньої мережі біосферних заповідників ЮНЕСКО. Крім того, за ініціативи України, Білорусії та Польщі у 2003 році було запропоновано реалізацію спільного екологічного проекту у регіоні Західного Полісся.

Україна займає активну позицію у вирішенні глобальних екологічних проблем шляхом участі в інших міжнародних організаціях, наприклад: Всесвітня енергетична Рада (ВЕР), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Дунайська комісія (ДК), Європейська і середземноморська організація захисту рослин (ЄОЗР), Змішана комісія з застосування Угоди про рибальство у водах Дунаю (конвенційний орган), Конференція сторін Віденської конвенції про охорону озонового шару (конвенційний орган), Зустріч сторін Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озоновий шар (конвенційний орган), Комісія зі збереження живих морських ресурсів Антарктики (АНТКОМ), Комісія з захисту Чорного моря від забруднення Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (конвенційний орган), Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (конвенційний орган), Конференція договірних сторін Конвенції про захист водно-болотних угідь (конвенційний орган), Міжнародна гідрографічна організація (МГО), Міжнародна організація з стандартизації (МОС), Міжнародна комісія з наукових досліджень Середземного моря (МКНДС), Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (УПОВ), Об'єднаний інститут ядерних досліджень (ОІЯД), Організація з заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), Організація з рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану (НАФО).

З часу здобуття незалежності, Україна встигла приєднатись до низки міжнародних конвенцій, договорів та протоколів, орієнтованих на створення екологічно безпечного майбутнього для людства. Аналіз внутрішнього законодавства нашої держави свідчить, що Україна обрала шлях на створення екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я громадян шляхом проведення комплексної екологічної політики, що торкається різних сфер суспільного життя. Участь України у діяльності міжнародних організацій створює оптимальні можливості для модернізації вітчизняної системи суспільно-політичних відносин в напрямі її трансформації з урахуванням екологічних пріоритетів. Володіючи значним ресурсним, людським, інтелектуальним

капіталом Україна задекларувала високі цілі сприяти створенню умов для передачі існуючих багатств майбутнім поколінням. Водночас, Україна зазнала значних екологічних втрат та Чорнобильської катастрофи внаслідок непродуманої державної політики, споживацького ставлення до природи, кризи державного управління, економічних та соціальних потрясінь. Минулий досвід державної екологічної політики має стати важливим уроком на шляху побудови та модернізації існуючої системи державної екологічної політики з врахуванням кращих закордонних досягнень у цій сфері.

Висновки

Державна політика України у сфері охорони навколишнього природного середовища регулюється екологічним правом. Основними джерелами екологічного права в Україні є: Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Конституція Автономної Республіки Крим, Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року», Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України», Закон України «Про природно-заповідний фонд», Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами», Закон України «Про відходи», Закон України «Про екологічну експертизу», Закон України «Про екологічну мережу», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Кримінальний кодекс України (8 частина «Злочини проти довкілля»), Водний кодекс України, Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс України, Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля» та ін. Аналіз вітчизняної правової бази свідчить, що державна екологічна політика України передбачає: 1) екологічно раціональне використання природного та соціально-економічного потенціалу; 2)

соціально-екологічне та економічно раціональне вирішення проблем, пов'язаних з забрудненням довкілля; 3) розвиток міжнародного співробітництва щодо збереження біологічного різноманіття.

Сучасний стан екологічної ситуації в Україні потребує негайного поліпшення на основі задекларованих принципів українського законодавства та сучасних світових досягнень у цій галузі, оскільки техногенне навантаження на природні ресурси України є одним з найбільших у Європі. Концепція сталого суспільного розвитку має набути свою ціннісну вартість в Україні не лише як модель для інтелектуальних пошуків науковців, а й у конкретних формах реалізації державної екологічної політики. Важлива роль у процесі позитивного впливу на негативні тенденції розвитку екології в нашій державі належить саме місцевій владі, яка безпосереднім чином володіє об'єктивною ситуацією щодо стану довкілля на місцях, а також має значний мотиваційний потенціал вирішення екологічних проблем, спираючись на підтримку місцевих громад та інших зацікавлених сторін. Аналіз комплексу наукових джерел, праць, статей у фахових виданнях дає підстави стверджувати, що доцільно приділити більше зусиль саме вирішенню екологічних проблем на регіональному та місцевому рівнях.

Підвищення рівня екологічної культури населення, зміни у структурі споживання, формування відповідального ставлення до майбутнього в аспекті екології – є пріоритетним напрямом державної політики щодо стабілізації екологічної ситуації в Україні. Іншим важливим напрямом стабілізації екологічної ситуації в Україні є впорядкування системи землекористування. Необхідно приділити особливу увагу боротьбі з процесом забруднення ґрунтів хімічними речовинами, добривами та пестицидами у сільському господарстві, наслідками аварій на каналізаційних та водопровідних мережах, неконтрольованими звалищами відходів та смітників та ін. Окремим напрямом державної політики має стати розбудова відносин з підприємцями та сферою бізнесу, які можуть докласти зусиль до реалізації конкретних екологічних проектів на шляху переорієнтації економіки в екологічному напрямі.

Україна потребує виваженої та ефективної довгострокової політики з проблем подолання наслідків Чорнобильської аварії, яка торкнулась усіх сфер життя суспільства.

Енергетична стратегія України має бути орієнтованою на вирішення комплексу взаємопов'язаних чинників, що в кумулятивному ефекті можуть призвести до позитивного результату, а саме: 1) зниження енергоємності національної економіки 2) модернізація комплексу теплових електростанцій 3) запровадження альтернативних джерел енергії.

Значний вплив на загострення комплексу екологічних проблем, мають різні форми неіонізуючого випромінювання, які головний чином виникають від мобільного, супутникового зв'язку, радіолокаційних станцій та ліній електропередач. Наукові дослідження, робота фахівців-експертів, інструментарій державної політики - все це має бути спрямоване на ґрунтовне з'ясування об'єктивного впливу неіонізуючого випромінювання на природне середовище та людину з метою спростування наявних міфів, поглиблення нашого розуміння ролі техніки у природному просторі та житті людини, а також з проведення систематичної роботи в напрямі екологізації технологічної складової цивілізації.

Україна потребує запровадження сучасної та ефективної системи моніторингу за станом природного середовища. Результати роботи цієї системи повинні мати не лише рекомендаційний та констатуючий характер, а й бути активно залученими до розробки, впровадження та коригування державної екологічної політики.

Важливим напрямом стабілізації екологічної ситуації в Україні є запровадження міжнародних стандартів серії ISO, а саме системи екологічного менеджменту та аудиту (EMAS) та системи екологічного аудиту (CEMA), що є ефективними інструментами зменшення екологічного забруднення довкілля орієнтованими на запровадження економічних механізмів стимулювання ведення екологічно безпечної виробничої діяльності.

Євроінтеграційні прагнення України мають бути підкріплені реальними кроками у сфері екологічної політики. Враховуючи об'єктивно існуючу єдність

екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного впливу на природу.

Ефективним інструментом стабілізації екологічної ситуації в Україні є створення національної системи екологічного менеджменту. Ключовою ланкою у цій системі, відповідно до європейського досвіду, є проведення реформ у податковій системі з метою стимулювання реалізації природоохоронної політики на різних рівнях державного управління, економіки, народного господарства та з охопленням широких верств населення. Розвиток системи страхування екологічної відповідальності та екологічних ризиків можна віднести до інструментів стабілізації екологічної ситуації в Україні.

Кумулятивним ефектом реалізації окреслених вище пріоритетних напрямів стабілізації екологічної ситуації в Україні має стати наближення нашої держави до переходу на принципи сталого розвитку, і загалом суттєве зменшення відстані між задекларованими позитивними цілями та їх практичною реалізацією у різних сферах суспільного життя. Реалізація концепції сталого розвитку пов'язана зі збереженням біологічного різноманіття в Україні та створенням умов гарантованого задоволення потреб держави у різних ресурсах у прогнозованому майбутньому.

Україна приймає участь у процесах міжнародного співробітництва з метою захисту національного та світового природного середовища. Свідченням активної позиції нашої держави на міжнародній арені у сфері захисту екології є численні ратифіковані міжнародні договори, конвенції, програми, інші нормативно-правові акти спрямовані на координацію спільних зусиль заради зменшення техногенного тиску людської цивілізації на природне середовище.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження особливостей реалізації екологічної політики світових структур в сучасних трансформаціях міжнародних відносин, інструментів її впровадження, а також участі України в реалізації проектів та програм зі створення глобальної системи екологічної безпеки автор дійшов наступних висновків:

1. З'ясовано, що світова спільнота виробила і послугується спільними принципами у виробленні та реалізації екологічної політики: 1) рівність у правах сучасного та майбутніх поколінь на безпечне екологічне середовище; 2) відповідальність національних держав за екологічний стан власних територій; 3) пріоритетність політики побудови екологічно орієнтованої економіки; формування етики відповідального мислення у громадян за долю національних держав та світу; 4) реалізація концепції стійкого розвитку в державній та міжнародній екологічній політиці; системність вирішення проблем; 5) історичність підходу та побудова прогнозів на майбутнє; 6) «користувач платить» і «той, хто забруднює – сплачує»; 7) взаємозалежності та планетарної єдності.

Процеси глобалізації прискорили кристалізацію усвідомлення політичними елітами, що негативні антропогенні впливи в одній частині Землі неодмінним чином знайдуть відображення в іншій. Формується поняття «екологічна безпека», що стає органічною складовою національної та міжнародної безпеки.

Виокремлення спеціального напрямку, орієнтованого на екологічну сферу, в структурі державної політики більшості країн світу відбулось у зв'язку із зростанням антропогенного навантаження на навколишнє середовище у ХХ ст. Починаючи з середини ХХ ст. тривало створення нових інститутів в системі міжнародних відносин та зовнішньої політики, які додали суттєвої динаміки в розвиток глобальної екологічної політики. Політизація екологічних проблем у міжнародних відносинах посилювалась з розвитком екологічних рухів, неурядових екологічних організацій та об'єднань громадян.

2. Проведений аналіз глобальних екологічних проблем сучасності, пошук механізмів їх вирішення, а також побудова ефективної системи міжнародної екологічної політики є одним з пріоритетних напрямів досліджень в сучасній політичній науці. Подальший розвиток цього напрямку залежить від здатності науковців використовувати комплексний підхід до аналізу ролі, місця та значення екологічної політики в системі державної та міжнародної політики.

Екологічна політика набуває все більшого значення в системі соціальних запитів громадян розвинених держав, що свідчить про її зростаючу роль як фактору вироблення комплексної державної та міжнародної політики у різних сферах суспільного життя.

З'ясування цілей, мети, завдань, структури, механізмів та ресурсів екологічної політики дає можливість розширити розуміння можливостей її використання в напрямі реалізації більш широких задекларованих пріоритетних завдань суспільного розвитку на національному та міжнародному рівнях. Системний аналіз функцій екологічної політики в державній політиці та міжнародних відносинах поглиблює розуміння її можливостей як одного з інструментів досягнення суспільно корисних політичних результатів та загальнолюдських цінностей. Застосування терміну «ефективність» щодо «екологічної політики» дозволяє проводити порівняльний аналіз відповідних практик регулювання відносин людини з оточуючим середовищем в різних державах, а також вести мову про існування спільних критеріїв для визначення практичної результативності застосованих інструментів.

3. Встановлено, що правові механізми ООН з подолання глобальних екологічних викликів беруться за основу в діяльності низки інших міжнародних організацій. Основна частина міжнародно-правових актів у сфері екологічної політики була створена за активної участі чи посередництва ООН. Саме такий підхід визначає місце та роль цієї організації в оформленні світової екологічної політики, як окремого напрямку, та обумовлює ефективність її здійснення.

Правові засади врегулювання екологічних проблем в роботі ООН базуються на таких принципах: а) не вчинення шкоди природному середовищу інших країн

внаслідок господарської діяльності на власній території; б) відповідальність за збереження навколишнього середовища на територіях національних держав; в) пріоритетність охорони біологічного різноманіття Землі.

Правові механізми захисту навколишнього середовища та задекларованих екологічних прав реалізуються через функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства. Правові механізми, що використовує ООН з метою вирішення глобальних екологічних проблем, спираються на існуючі інструменти міжнародного та національного права, а саме передбачають дисциплінарну, адміністративну, кримінальну, цивільно-правову та матеріальну відповідальність за вчинення екологічних правопорушень. У той же час існуюча система організацій ООН створює широкий спектр можливостей звертатись громадянам держав з метою неупередженого розгляду справ, щодо порушення їхніх прав, у т.ч. в екологічній сфері (напр., право громадян на безпечне навколишнє середовище). Нормативно-правова основа для міжнародної взаємодії у сфері екологічної політики, створена за активної участі та посередництва ООН, включає низку міжнародних конвенцій, договорів, угод. Отже, ООН використовує існуючий спектр правових інструментів та докладає зусиль для його створення та оновлення з метою координації спільної роботи міжнародної спільноти в напрямі проведення ефективної міжнародної екологічної політики.

4. Міжнародна екологічна політика «Великої двадцятки» є важливим, структурно оформленим напрямом продовження внутрішньої політики держав-учасниць. Цей вид політики зазнає впливів соціально-економічних факторів, що існують як об'єктивна внутрішня реальність цих країн, та, водночас, тенденцій розвитку та трансформації структурних компонентів міжнародної політики. Спільну екологічну політику «Великої двадцятки», з одного боку, можна розглядати як залежну від внутрішньої екологічної політики держав-учасниць, а з іншого – як чинник, що безпосередньо впливає на ведення внутрішньої політики через міжнародно-правові акти, конвенції, договори. Країни «Великої двадцятки» мають внутрішні відмінні характеристики з таких позицій, як економічний

розвиток, наявність природних ресурсів, розвиненість соціальної сфери та споживчого ринку, тип політичної культури, рівень розвитку демократичних інститутів, що впливає на вироблення та реалізацію єдиних принципів міжнародної екологічної політики.

Автор довів, що існує низка спільних позицій, що були покладені в основу створення клубу G20: 1) значення економіки у глобальному вимірі; 2) чисельність населення у співвідношенні до загальносвітового; 3) обсяг споживання енергоносіїв. Так, у країнах G20 проживає 2/3 населення Землі, їхній сумарний ВВП становить 90% загальносвітового, що й визначає найбільші обсяги споживання різних видів енергії у світовому вимірі. Це накладає левову частку відповідальності на цю групу держав за глобальну екологічну ситуацію та світову екологічну безпеку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що коли йде мова про глобальну чи міжнародну екологічну політику, вироблення спільних алгоритмів дії, напрацювання узгоджених правил та норм діяльності в екологічній сфері, перш за все, мають на увазі країни «Великої двадцятки», які виступають піонерами у впровадженні нових екологічно безпечних технологій та інструментів з метою зменшення рівня негативного антропогенного впливу на екологічну ситуацію у світовому масштабі. Метою екологічної політики G20 є створення умов для безпечного розвитку людської цивілізації у гармонійних відносинах з навколишнім природним середовищем. Досягнення цієї мети можливе за умови знаходження балансу конкуруючих інтересів у різних сферах використання природних ресурсів та захисту екології.

На підставі проведеного аналізу виокремлено головні інструменти реалізації екологічної політики країн «Великої двадцятки» (G20). Державна екологічна політика цих країн у межах власної правової компетенції використовує широку палітру інструментів впливу на екологічну ситуацію, серед яких головними є: 1) ринково-орієнтовані інструменти – природно-ресурсні збори та платежі за забруднення середовища; встановлення ринкових цін на природні ресурси; купівля-продаж прав на забруднення природного середовища; заставна система;

інтервенція з метою корекції ринкових цін і підтримки виробників. 2) фінансово-кредитні інструменти – фінансування природоохоронних заходів; кредитний механізм, позики, субсидії; режим прискореної амортизації природоохоронного устаткування; екологічні та ресурсні податки; система страхування екологічних ризиків. 3) адміністративно-контрольні – екологічне та природно-ресурсне законодавство, а також екологічні вимоги в загальному (цивільному, кримінальному, адміністративному) законодавстві; екологічний моніторинг. 4) екологічні стандарти і нормативи: норми і ліміти на викид забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення; нормативи утворення та розміщення токсичних відходів; обмеження щодо водозабору та лісокористування; квоти на видобуток біоресурсів; нормативи відвідуваності особливо охоронюваних природних територій; норми відстрілу промислових тварин, збирання дикорослих рослин; заборона розміщувати в певних місцях забруднюючі види діяльності, а також використовувати токсичні речовини і важкі метали. 5) ліцензування господарської діяльності – пов'язаної з впливом на навколишнє середовище та здоров'я людини; забезпечення екологічного моніторингу і контролю; екологічна сертифікація (маркування); екологічна експертиза проектів; екологічні та ресурсні цільові програми; екологічний аудит. 6) «екологізація» суспільної свідомості шляхом формування екологічної етики на основі нового типу відповідальної екологічної культури.

Комплексне вирішення екологічних проблем у межах політики країн «Великої двадцятки» вкладається в концепцію та практику державного управління, що отримала назву «екологізація економіки». З огляду на зазначене, створюється та реалізується нова, інноваційна у своїй основі світова екологічна політика, орієнтована на залучення всіх наявних засобів у процес подолання глобальних екологічних загроз сучасності. Екологічну політику «Великої двадцятки» варто розглядати як систему практичних заходів з захисту глобального природного середовища, що перебуває на стадії оформлення інструментів, інститутів, залучення ресурсів тощо.

5. З часу здобуття Україною незалежності здійснено значний обсяг роботи в законодавчій площині: у Конституції визначено права людини в екологічній сфері, окреслено напрями державної екологічної політики для досягнення екологічної безпеки, прийнято ряд законів, спрямованих на реалізацію задекларованих напрямів та принципів. Втім відсутність зваженої політики, непослідовність реалізації законодавчих принципів та норм, розбалансованість повноважень між державними органами, загальна криза системи державного управління, низький рівень екологічної культури громадян – є факторами, що перешкоджають повноцінній реалізації приписів українського екологічного законодавства. Модернізація українського екологічного законодавства відбувається в умовах неперервного реформування правової системи держави та повільного становлення екологічної культури та запитів у населення.

Основою для участі в здійсненні міжнародної екологічної політики є ратифікація низки конвенцій, договорів, програм, спрямованих на гармонізацію відносин людства з оточуючим середовищем та механізми реалізації цих нормативно-правових актів.

6. У результаті аналізу законів, кодексів та інших нормативно-правових актів визначено тенденції створення ефективної системи захисту навколишнього середовища в Україні. З часу здобуття незалежності здійснено значний обсяг роботи зі створення сучасної правової основи, яка відповідає новітнім міжнародним тенденціям, а також є підґрунтям для розбудови та модернізації інституційної складової у сфері державної екологічної політики. Екологічне право регулює державну політику України у сфері охорони навколишнього природного середовища, а Конституція України є основою для створення системи законодавства держави в екологічній сфері. У системі екологічного законодавства України визначені пріоритетні принципи, цілі, механізми та напрями політики з охорони навколишнього середовища.

Охарактеризовано принципи державної політики в екологічній сфері є: 1) забезпечення екологічної безпеки громадян; 2) створення умов для відтворення генофонду народу; 3) відшкодування збитків, завданих природному середовищу;

4) екологічний аудит нових проектів та нормативно-правової бази; 5) відповідальність сучасного покоління за збереження довкілля для майбутніх поколінь; 6) «забруднювач природного середовища платить повну ціну».

Виявлено основні цілі екологічної політики України, а саме: 1) екологічно раціональне використання природного та соціально-економічного потенціалу держави; 2) збереження сприятливого середовища для розвитку суспільства; 3) соціально-екологічне та економічно раціональне вирішення проблем з охорони довкілля; 4) подолання наслідків небезпечних природних явищ, техногенних аварій та катастроф; 5) розвиток міжнародного співробітництва у збереженні біологічного різноманіття, охорони озонового шару атмосфери, запобігання антропогенній зміні клімату, захисту лісів і лісовідновлення, зниження рівня транскордонного забруднення довкілля; 6) відновлення природного стану Дніпра, Дунаю, Чорного і Азовського морів.

Механізмами досягнення визначених цілей є: 1) державна інституційна інфраструктура; 2) нормативно-правова база; 3) економічне стимулювання ефективного використання природних ресурсів в напрямі побудови екологічно орієнтованої економіки; 4) реалізація міжнародних, національних, регіональних, галузевих та місцевих природоохоронних програм.

Практика застосування екологічного законодавства повсякчас стимулює до модернізації існуючих нормативно-правових актів, що зумовлює велику кількість змін та доповнень, які були зроблені за досить короткий період часу.

7. Доведено, що українське екологічне законодавство є сучасним та виступає надійною основою для проведення ефективної природоохоронної політики, яка у практичній площині не в повній мірі реалізує задекларовані цілі та принципи.

Водночас, потребують невідкладного розв'язання такі завдання: 1) реальне впровадження системного підходу у процеси вирішення стратегічних завдань розвитку економіки, суспільного розвитку, екології та культури; 2) застосування комплексного підходу у державному управлінні під час вирішення конфліктних інтересів різних сфер суспільства, що прямим чином стосуються проблем

екології; 3) пріоритетність гарантування умов для відтворення біологічного природного різноманіття під час реалізації завдань модернізації держави.

Також державна політика має приділити більше уваги підвищенню рівня екологічної культури населення, що виступить суттєвим чинником збільшення результативності природоохоронних програм. Доцільно сконцентрувати зусилля на впровадженні механізмів кредитування природоохоронних проєктів, надання субсидій та пільг на розбудову екологічної інфраструктури, залучення світового досвіду для розвитку інституту екологічного аудиту, екологічного страхування, екологічного туризму, а також реалізувати національну систему екологічного менеджменту. Впровадження задекларованих принципів національної екологічної політики в реальну практику державного управління сприятиме побудові екологічно орієнтованої економіки, переходу до моделі сталого розвитку та зменшення напруження, що склалось у форматі відносин людина-природа в Україні.

8. Євроінтеграційні прагнення України неодмінним чином мають бути підкріплені реальними кроками у напрямі поліпшення національної екологічної ситуації шляхом проведення ефективної державної політики у цій сфері з залученням відповідного європейського досвіду, запровадженням визнаних стандартів якості управління, створенням системи постійного моніторингу за станом екології в державі та ін.

Зроблено висновок про те, що, враховуючи існуючу єдність екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного тиску на природу. Політика децентралізації влади, що нині проводиться в Україні, має також торкнутись і екологічної сфери, а саме надати реальні можливості та повноваження органам державної влади на місцях реалізовувати завдання екологічної політики. Водночас, це збільшить рівень відповідальності органів державної влади на місцях і за реалізацію загальнонаціональної екологічної політики. Децентралізація має сприяти розмежуванню компетенції між

центральною та місцевою владою за реалізацію природоохоронної політики, а також чіткій ідентифікації відповідальних суб'єктів за успіхи та невдачі на шляху впровадження завдань охорони довкілля.

9. Україна є учасником міжнародних екологічних форумів, конференцій, програм та проектів, а також прийняла на себе низку зобов'язань у міжнародних договорах, конвенціях та програмах щодо проведення національної екологічної політики у відповідності зі світовими стандартами та принципами.

Встановлено, що Україна використовує існуючі міжнародно-правові механізми для вдосконалення внутрішньої системи державної екологічної політики та, водночас, докладає зусиль для сприяння становленню ефективних інститутів та механізмів в системі світової екологічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А. Х. Мирное разрешение международных споров : современные проблемы / А. Х. Абашидзе, А. М. Солнцев, К. В. Агейченко. – М. : Российский университет дружбы народов, 2011. – 307 с.
2. Авдокушин Е. Ф. Международные экономические отношения : Учебное пособие / Е. Ф. Авдокушин. – Третье издание. – М. : Маркетинг, 1998. – 196 с.
3. Авраменко И. М. Международное экологическое право / И. М. Авраменко. – Ростов н/Д. : [б. и.], 2005. – 187 с.
4. Акоюн В. Г. Залежність екологічної парадигми від стратегічного ресурсу розвитку цивілізації / В. Г. Акоюн // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – Вип. 40 (10). – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 117–124.
5. Акишин А. С. Экологическая политика зарубежных стран и России / А. С. Акишин. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 2003. – 228 с.
6. Алексеева Т. І. Міжнародні організації / Т. І. Алексеева. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 200 с.
7. Алексеев І. В. Міжнародні організації в системі міжнародних відносин / І. В. Алексеев // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 30. – К. : Ін-т держави і права ім. Корещького В. М. НАН України, 2005. – С. 577–587.
8. Алексеев С. М. Экология, экономика, социум: состояние, тенденции, перспективы / С. М. Алексеев, И. А. Сосунова, Д. А. Борискин. – М. : НИИ–Природа, РЭФИА, 2002. – 302 с.
9. Амджадин Л. М. Соціальні аспекти екологічної політики України : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03 / Амджадин Лідія Миколаївна. – К., 2005. – 217 с.

10. Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях : монографія / [Шергін С.О. та ін.]. – К. : Центр вільної преси, 2014. – 472 с.
11. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України : проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія / В. І. Андрейцев. – Д. : НГУ, 2011. – 373 с.
12. Арон Р. Мир и война между народами / Р. Арон. – М. : Nota Bene, 2000. – 880 с.
13. Арсеєнко А. Глобалізація чи поляризація : що чекає світ ? / А. Арсеєнко // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 75. – С. 5.
14. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_022/print1383768253786647
15. Бейкун Д. А. Концептуальні ідеї та тенденції трансформації державної політики у галузі розвитку екологічного законодавства / Д. А. Дейкун // Зовнішня торгівля : право та економіка : Науковий журнал. – № 6. – К. : Мін. економіки та з питань європейської інтеграції України, 2006. – С. 114–119.
16. Беляков О. О. Комунікація як інструмент екологічної політики (на прикладі порівняльного досвіду України та Німеччини) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.01.08 «журналістика» / О. О. Беляков. – К., 1999. – 20 с.
17. Бжезінський З. Вибір : світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 204 с.
18. Блищенко И. П. Мировая политика и международное право / И. П. Блищенко, М. М. Солнцева. – М. : Международные отношения, 1991. – 160 с.
19. Бобильов Ю. П. Концепції сучасного природознавства / Ю. П. Бобильов. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 242 с.

20. Болотова А. А. Экологическая политика повседневности в западных странах и в России / А. А. Болотова // *Общественные науки и современность*. – 2006. – № 1. – С. 80–89.
21. Бублик М. І. Екологічні платежі у складі державної стратегії екологічної політики України / М. І. Бублик // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць*. – Вип. 22 (1). – Львів : Національний лісотехнічний університет України, 2012. – С. 74–81.
22. Буковинський В. С. Аналіз інвестиційних механізмів Кіотського протоколу / В. С. Буковинський, Т. М. Чорна, Н. А. Гусятинська // *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpifyua_2013_2_4.pdf
23. Булгакова М. Ратифікація та стан впровадження Україною Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї // *Екологія. Право. Людина*. – Львів, 2007. – № 2/3 (32–33). – С. 9–14.
24. Буриан А. Международные отношения, внешняя политика и дипломатия / А. Буриан. – Кишинев : [Б. и.], 2008. – 288 с.
25. Бут Ю. С. Формування спільної екологічної політики Європейського Союзу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Бут Юрій Сергійович. – К., 2011. – 257 с.
26. Бутенков В. А. Охрана биосферы / В. А. Бутенко. – Барнаул : Изд-во Алт. Ун-та, 2002. – 193 с.
27. Вайцеккер Э. Фактор - четыре. Затрат - половина, отдача - двойная. Новый доклад Римскому клубу / Э. Вайцеккер. – М. : Academia, 2000. – 400с.
28. Валлерстайн И. Конец знакомого мира : Социология XXI века / И. Валлерстайн ; пер. В. Л. Иноземцев. – М. : «Логос», 2003. – 355 с.
29. Валуйський О. Екологічний виклик сучасному глобальному світу в філософському вимірі / О. Валуйський // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – № 3. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2010. – С. 67–77.

30. Ван Гуаньцзюнь. Государственная экологическая политика Китая: история развития и современные проблемы / Гуаньцзюнь Ван // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 6 : научно-теоретический журнал / Санкт-Петербургский университет. – Вып. 1 – СПб. : Изд. Дом С. – Петерб. гос. ун.-та, 2012. – С. 66–70.
31. Варивода Є. О. Топологічний аналіз екологічного каркасу локальної екомережі / Є. О. Варивода, І. Г. Черваньов // Укр. геогр. журн. – 2010. – № 1. – С. 48–52.
32. Васюта О. А. Екологічна політика України на зламі тисячоліть / О. А. Васюта. – К. : КиМУ, 2003. – 306 с.
33. Васюта О. А. Екологічна політика : національні та глобальні реалії : у 4 т. / О. А. Васюта [та ін.] ; ред. І. Ф. Курас. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – Т. 1. - [Б. м.] : [б.в.], 2003. – 480 с.
34. Васюта О. А. Проблеми екологічної політики України в контексті глобального розвитку : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Васюта Ольга Анатоліївна. – Тернопіль, 2002. – 737 с.
35. Веклич О. А. Экономические противоречия современного природопользования : дис. ... д-ра экон. наук : 08.01.01 / Веклич Оксана Афанасьева. – К., 1999. – 381 с.
36. Величко С. А. Енергетика навколишнього середовища України (з електронними картами) / А. С. Величко ; Наук. ред. І. Г.Черваньов – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – 2003. – 52 с.
37. Вереїтіна І. Енергетика та екологія / І. Вереїтіна, Р. Мартинова. – К. : Слово, 2013. – 367 с.
38. Верес О. М. Дослідження множини ризиків прийняття рішень в галузі екології / О. М. Верес, В. М. Голиш // Інформаційні системи та мережі : збірник наукових праць / відповідальний редактор В. В. Пасічник. – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 67–80.
39. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 575 с.

40. Ветвицький Д. О. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації / Д. О. Ветвицький // Наукові розвідки з державного муніципального управління : збірник наукових праць. – Вип. 1. – К. : Академія муніципального управління, 2013.– С. 108–121.
41. Ветвицький Д. О. Розвиток державної екологічної політики України в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Д. О. Ветвицький. – К., 2010. – 20 с.
42. Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи : оцінка громадськості : зб. матеріалів до Ком. слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення» / Всеукр. екол. ліга, Нац. екол. рада України, Київ. екол.-культ. центр ; [відп. ред. Тимочко Т. В.]. – К. : Центр екол. освіти та інформації, 2013. – 111 с.
43. Водний кодекс України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр/print1433783346524540>
44. Войтко С. В. Чотирьохкомпонентний компаративний статичний аналіз енергетичної сфери країн «Великої сімки» та країн «Великої двадцятки [Електронний ресурс] / С. В. Войтко, К. В. Сапсай // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 1(2). – С. 117–122. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pirpr_2015_1\(2\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pirpr_2015_1(2)_24.pdf)
45. Воронова Є. Екологія в природоохоронній діяльності / Є. Воронова. – Х. : ХНАДУ, 2007. – 124 с.
46. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_711/page
47. Выстробец Е. А. Экологическое право мотивации в международном сотрудничестве / Е. А. Выстробец. – М. : Наука, 2006. – 383 с.

48. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств : доповідь Римському Клубові / Богдан Гаврилишин. – 3-тє укр. доп. вид. – К. : Пульсари, 2009. – 248 с.
49. Гаджиев К. С. Введение в геополитику / К. С. Гаджиев. – Москва : Логос, 1998. – 416 с.
50. Галушкіна Т. П. Екологічний менеджмент та аудит / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська, Р. А. Кисельова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. – 455 с.
51. Галушкіна Т. П. Національна політика «зеленого» зростання в Україні / Галушкіна Т. П., Мусіна Л. О., Хумарова Н. І. – О. : [б. в.], 2012. – 271 с.
52. Гаман П. І. Державна політика екологічнобезпечного розвитку економіки в трансформаційний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / П. І. Гамман. – Х., 2005. – 20 с.
53. Гаман П. І. Інструменти екологічної політики та їх вплив на рекреаційне природокористування / П. І. Гаман // Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал. – № 1 (73) – К. : Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України, 2009. – С. 70–72.
54. Гардашук Т. В. Екологічна політика та екологічний рух : сучасний контекст / Т. В. Гардашук. – К. : ТОВ ВПЦ «Техпринт», 2000. – 126 с.
55. Гебель П. Природное наследие человечества. Ландшафты и сокровища природы под охраной ЮНЕСКО / П. Гебель. – М. : БММ АО, 1999. – 256 с.
56. Гелбрейт Дж. К. Суспільство блага. Пора гуманності / Д. К. Гелбрейт. – К. : Видавничий дім «Скарби», 2003. – 160 с.
57. Гетьман А. Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної політики / А. Гетьман // Вісник Національної академії правових наук України. – № 2. – 2013. – С. 165–173. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vapnyu_2013_2_22.pdf
58. Глазко В. Цивілізаційні кризи і революції : генно-культурна парадигма / В. Глазко // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 9. – С. 24–43.

59. Глазунова И. М. Арктическая политика США в 2007-2011 гг. / И. М. Глазунова // Вестник Московского университета им. М. В. Ломоносова. Серия 25. – № 2 – М. : Московский университет им. М. В. Ломоносова, 2011. – С. 228–243.
60. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / Б. І. Гуменюк [та ін.] ; заг. ред. Б. І. Гуменюк, С. О. Шергін. – К. : Університет «Україна», 2009. – 508 с.
61. Глобальні зміни клімату : економіко-правові механізми імплементації Кіотського протоколу в Україні / ред. В. Я. Шевчук ; ПРООН, Ін-т законодавства Верховної ради України. – К. : Геопринт, 2004. – 149 с.
62. Голуб Н. В. Україна та міжнародні організації : Інформаційно-довідкове видання / Н. В. Голуб, П. А. Клімкін. – Київ : Кондор, 2003. – 212с.
63. Гончаренко В. В. Виклики глобального розвитку в рішеннях «великої двадцятки» [Електронний ресурс] / В. В. Гончаренко, О. Л. Климко, А. А. Пожар // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 2. – С. 427–432. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/esprstp_2010_2_65.pdf
64. Гончаренко М. М. Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / М. М. Гончаренко. – К., 2005. – 16 с.
65. Горбач Л. М. Державна політика щодо адаптації екологічного законодавства України до міжнародних вимог/ Л. М. Горбач // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – № 9. – Луцьк : Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 2003. – С. 125–129.
66. Гринів Л. С. Теоретико-методологічні засади формування екологічно збалансованої економіки : дис. ... д-ра екон. наук: 08.08.01 / Гринів Лідія Святославівна. – Л., 2002. – 375 с.

67. Грищенко А. А. Міжнародна координація розвитку національних економік як умова попередження глобальних фінансово-економічних криз / А. А. Грищенко // Актуал. проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 3–10.
68. Гродзинський Д. Екологічні аспекти наукових досліджень / Д. Гродзинський, О. Дембновецький, О. Левчук, В. Бойко // Вісн. НАН України. – 2009. – № 9. – С. 24–36.
69. Громадська оцінка державної екологічної політики в Україні у 2012 році : доп. громад. природоохорон. орг. / [Агеєва В. В. та ін.]. - К. : [б. в.], 2013. – 286 с.
70. Губар Н. П. Глобалізація: плюси та мінуси / Н. П. Губар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міжнародні відносини). – Вип. 18. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. – С. 39–42.
71. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку : монографія / Б. М. Данилишин. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 256 с.
72. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України : науковий журнал. – № 7. – К. : Мін. економіки України, 2008. – С. 13–23.
73. Данильченко Т. С. Міжнародні організації в системі сучасних міжнародних відносин / Т. С. Данильченко // Зовнішня торгівля : право та економіка : науковий журнал. – № 3. – К. : Мін. економіки України, 2007. – С. 102–104.
74. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
75. Декларація про державний суверенітет України – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12/print1436953699252685>
76. Дергачев В. А. Геополітика / В. А. Дергачев. – М. : ЮНИТИ, 2004. – 526 с.
77. Деркач О. К. Структура та напрями реалізації екологічної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. К. Деркач. – Чернівці, 2010. – 20 с.

78. Дзяна Г. О. Соціально-екологічні аспекти реалізації державної політики у сфері енергозбереження України : монографія / Г. О. Дзяна, Р. Б. Дзяний. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 205 с.
79. Дікон Б. Глобальна соціальна політика : Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс ; Пер. з англ. А. Олійник, В. Триліс, В. Паламарчук. – К. : Основи, 1999. – 346 с.
80. Дмитроца О. С. Актуальні проблеми екологічної політики сьогодення / О. С. Дмитроца // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Філософія. Політологія). – Вип. 59/61 – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – С. 100–102.
81. Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності / уклад. В. Шевчук [та ін.] ; М-во екології та природних ресурсів України, Програма Розвитку ООН в Україні, Міжнародний фонд Дніпра. – К. : Геопринт, 2000. – 411 с.
82. Докучаев В. В. Избранные труды / В. В. Докучаев. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1949. – 643 с.
83. Дубовик О. Л. Реализация принципов европейского экологического права / О. Л. Дубовик, А. Л. Иванова // Политика и общество. – 2004. – № 5. – С. 68–73.
84. Дьомкін В. О. Вступ до екологічної політики / В. О. Дьомкін. – К. : Тандем, 2000. – 194 с.
85. Дюканов В. Г. Механізми Кіотського протоколу : досвід та перспективи для України / В. Г. Дюканов, О. В. Дюканова. – К. : Фенікс, 2006. – 160 с.
86. Дячук О. А. Стан та перспективи виконання міжнародних зобов'язань України в рамках Кіотського протоколу / О. А. Дячук // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 4. – С. 79–90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2013_4_8.pdf
87. Економіка для екології : матеріали XVI міжнар. наук. конф. (Суми, Україна, 5-8 травня 2010 р.) / ред. кол. : Д. О. Смоленніков, П. А. Денисенко. - Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 180 с.

88. Економічний словник-довідник / ред. С. В. Мочерний. – К. : Femina, 1995. – 368 с.
89. Економічні механізми національної екологічної політики в системі сталого розвитку України : колект. монографія / [Веклич О. О. та ін.] ; за наук. ред. С. О. Лизуна ; Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Нац. акад. наук України». – К. : ДУ «ІЕПРС НАНУ», 2014. – 279 с.
90. Ендрес А. Економіка навколишнього середовища. Вступ / А. Ендрес ; пер. С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин. – К. : [б. в.], 1998. – 187 с.
91. Євстігнєєв А. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року як джерело права екологічної безпеки / А. Євстігнєєв // Юридична Україна : правовий часопис / – № 9 (105). – К. : Київський регіональний центр Ак. правових наук України, 2011. – С. 69-73.
92. Жарова Л. В. Розвиток ринку квот викидів парникових газів по завершенню дії кіотського протоколу / Л. В. Жарова // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 24–27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ipd_2009_24_10.pdf
93. Загурская Н. Римский клуб и его деятельность / Н. Загурская, Р. Язынина // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій : збірник наукових статей / Київський інститут бізнесу та технологій. – Київ, 2006. – Вип. 1. – С.109–110.
94. Зайберт-Фор А. Международно-правовая ответственность государств за действия частных лиц: необходимость переориентации? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_333_364.pdf
95. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр/print1433783346524540>
96. Закон України «Про відходи» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр/print1433783346524540>

97. Закон України «Про екологічну експертизу» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр/print1433783346524540>
98. Закон України «Про екологічну мережу» – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15/print1383768253786647>
99. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/print1433783346524540>
100. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1989-14/print1433783346524540>
101. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4836-17/print1433783346524540>
102. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/print1383768253786647>
103. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/255/95-вр/print1433783346524540>
104. Закон України «Про природно-заповідний фонд» – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/print1383768253786647>
105. Замула І. В. Розвиток еколого-економічної думки та її вплив на бухгалтерський облік / І. В. Замула // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – № 2 (52). – Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2010. – С. 26–38.
106. Западно-европейская социология XIX века : О. Конт, Дж. С. Милль, Г. Спенсер / сост. В. П. Трошкина. – М. : Международный ун-т бизнеса и управления, 1996. – 352 с.

107. Запольський А. К. Основи екології / А. К. Запольський, А.І. Салюк. – К. : Вища школа, 2001. – 358с.
108. Заржицький О. С. Правові аспекти регіональної екологічної політики / О. С. Заржицький. – Д. : Наука і освіта, 2003. – 167 с.
109. Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики : матеріали Всеукр. наук. екол. конф., 26 жовт. 2010 р. / Міжнар. екол. форум «Довкілля 2010». – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – 480 с.
110. «Зеленая» економіка : предпосылки и перспективы развития в Украине : информ.-аналит. обзор / [М. Алиев и др.] ; под. науч. ред. акад. НАНУ, д-ра экон. наук, проф. Б. Буркинського, д-ра экон. наук, проф. Т. Галушкиной ; Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП), Нац. акад. наук Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед., Гос. экол. акад. последиплом. образования и упр. М-ва экологии и природ. ресурсов Украины. – О. : ІПРЕЕД НАН України : Фенікс, 2012. – 15 с.
111. Земельний кодекс України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1433783346524540>
112. Зербино Д. Д. Экологическая патология : проблема превентивной медицины. Концепция первичной профилактики / Д. Д. Зербино // Мистецтво лікування. – 2014. – №3/4. – С. 29–39.
113. Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманіття : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю функціонування високогірного біологічного стаціонару «Пожижевська», Львів-Пожижевська, 23-27 вересня 2008 р. / НАН України ; Ін-тут екології Карпат ; Держ. природозн. музей НАН України ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; Нац. лісотехн. ун-т України ; Карпат. нац. природний парк ; Карпат. біосферний заповідник та ін. ; [ред. : М.А. Голубець, Н.М. Сичак]. – Львів : Простір–М, 2008. – 482 с.

114. Зубилин И. Г. Научные основы охраны природы и рациональное природопользование / И. Г. Зубилин, Ю. В. Холин, В. К. Юшко. – Х.: Фолио, 1999. – 169 с.
115. Изменение климата и Киотский протокол – реалии и практические возможности / [авт.: Кокорин А. О., Грицевич И. Г., Сафонов Г. В.]. – М.: WWF России, 2004. – 63 с.
116. Івасечко О. Особливості формування екологічної політики Європейського Союзу / О. Івасечко // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. – 2013. – Вип. 25. – С. 113–118. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unir_2013_25_21.pdf
117. Карнаухова А. М. Європейське співробітництво у сфері захисту навколишнього природного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку» / А. М. Карнаухова. – К., 2008. – 24 с.
118. Карпенко К. І. Партнерська етика та екологічна політика / К. І. Карпенко // Гуманітарний часопис. – № 3. – 2005. – С. 79–85. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gumc_2005_3_14.pdf
119. Качинський А. Б. Екологічна безпека України : аналіз, оцінка та державна політика / А. Б. Качинський, Г. А. Хміль. – К.: Рада національної безпеки і оборони України, 1997. – 119 с.
120. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата / ООН. Рамочная конвенция об изменении климата. Конференция сторон. Сессия (3, 1997, Киото). – Женева : ООН, 1997. – 26 с.
121. Киотский протокол : анализ и интерпретация / М. Грабб и К. Вролик, Д. Брэк; При участии Тима Форсайта [и др.]. – М.: Наука, 2001. – 302 с.
122. Киотский протокол : проблемы и решения : аналитический обзор / А. К. Тулохонов, С. Д. Пунцукова, Э. М. Зомонова ; Сибирское отделение

- РАН, Гос. публичная научно-техническая б-ка, Байкальский ин-т природопользования. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2009. – 116 с.
123. Князева Т. В. Міжнародна екологічна політика: теорія, методологія, сценарії розвитку : монографія / Т. В. Князева. – Донецьк : Вишемирський В. С., 2014. – 383 с.
124. Ковпак Л. Екологічна політика в Україні : проблемні питання та підходи до їхнього розв'язання (1990-2000 роки) / Л. Ковпак // Українознавство : науковий, громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал – Ч. 2. – К. : НДІ українознавства МОНУ, 2005. – С. 110–119.
125. Кодекс України про адміністративні правопорушення – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/print1433783346524540>
126. Колесник В. Ю. Поняття та загальна характеристика принципів екологічної політики Європейського Союзу / В. Ю. Колесник // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Вип. 1. – С. 130–141. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vchfo_2012_1_15.pdf
127. Колісніченко Р. М. Внесок римського клубу у дослідження глобалістичної свідомості в кінці 70-х – на початку 90-Х років ХХ ст. / Р. М. Колісніченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2013. – Вип. 11. – С. 15–22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_11_5.pdf
128. Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_273/print1433783346524540
129. Конвенція про водно-болотяні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_031/print1433783346524540

130. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065/print1433783346524540
131. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_136/print1433783346524540
132. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_129/print1433783346524540
133. Конвенція про охорону біологічного різноманіття – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030/print1433783346524540
134. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини –
Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089/print1433783346524540
135. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_032/print1433783346524540
136. Конвенции по окружающей среде : разработаны под эгидой Европейской экономической комиссии ООН (ЕЭК-ООН) / Европейская экономическая комиссия, Женева. – Нью-Йорк : ООН, 1992. – 188с.
137. Конституція Автономної Республіки Крим – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/krym/show/rb239k002-98/page>
138. Конституція України – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1383768253786647>
139. Конференція ООН «Навколишнє середовище і розвиток»: Національна доповідь України / Мін. охорони навколишнього середовища України. – К. : Час, 1992. – 41с.
140. Конышев В.Н. Арктика в международной политике : сотрудничество или соперничество? / В. Н. Конышев, А. А. Сергунин. – М. : Рос. ин-т стратег. исслед., 2011. – 191 с.
141. Коняхіна Т. В. Нормативно-правове забезпечення реалізації економічного механізму природокористування / Т. В. Коняхіна // Бізнес Інформ. – 2013. –

- № 9. – С. 179–184. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2013_9_30.pdf
142. Корнілова Н. В. Екологічна політика України та Європейського Союзу: основні шляхи реалізації та гармонізації / Н. В. Корнілова // Економічна та соціальна географія : науковий збірник. – Вип. 59. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2009. – С. 172–178.
143. Копиця Є. М. Гармонізація екологічної політики України зі стандартами ЄС у сфері нормування атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Проблеми законності : збірник наукових праць. – Вип. 126. – Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 116–123.
144. Короткий Т. Р. Екологізація міжнародного права / Т. Р. Короткий // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / Голов. ред. С.В. Ківалов. – Т.10. – 2011. – С. 186–201.
145. Костерін В. О. Економічні механізми екологічної політики у системі сталого розвитку / В. О. Костерін // Регіональна економіка : Науково-практичний журнал. – № 1. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАНУ, 2007. – С. 153–160.
146. Костин А. И. Экополитология и глобалистика / А. И. Костин. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 418 с.
147. Кочетков В. В. Внешняя политика государства в XXI веке: теория (и), методология, прикладной анализ / В. В. Кочетков // Вестник Московского университета им. М. В. Ломоносова. Серия 18 (Социология и политология). – № 4. – М. : Московский университет им. М. В. Ломоносова, 2008. – С. 20–34.
148. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / В. С. Кравців. – Л. : Ін-т регіон. дослідж., 2007. – 338 с.
149. Кримінальний кодекс України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1433783346524540>

150. Крисаченко В. Екологія. Культура. Політика / В. Крисаченко, М. Хилько. – К. : Знання України, 2001. – 598 с.
151. Крук В. Ю. Механізми реалізації державної екологічної політики в аспекті охорони довкілля на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. управління : 25.00.02 «механізми державного управління» / В. Ю. Крук. – Одеса, 2009. – 20 с.
152. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : організаційно-правові засади / О. Я. Лазор. – Л. : Ліга-Прес, 2003. – 542 с.
153. Лазор О. Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : дис... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02 / Лазор Олег Ярославович. – К., 2004. – 530 с.
154. Ланцов С. А. Мировая политика и международные отношения / С. А. Ланцов, В. А. Ачкасов. – СПб. : Питер, 2007. – 448 с.
155. Ланцов С. А. Мировая политика и международные отношения как объект теоретического анализа и изучения / С. А. Ланцов // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 6. – Вып. 3. – СПб. : Санкт-Петербургский университет, 2006. – С. 12–23.
156. Лісовий кодекс України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/print1383768253786647>
157. Лозінська С. В. Європейська екологічна політика та її вплив на реформування законодавства України про охорону навколишнього природного середовища / С. В. Лозінська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 599–612. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/Unzap_2012_1_76.pdf
158. Лозо В. І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. І. Лозо. – Х., 2010. – 34 с.

159. Лоренс Д. Мир екосистем / Д. Лоренс, Р. Лоренс. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2012. – 193 с.
160. Лотиш О. Л. Основні етапи розроблення екологічної політики як складової системи муніципального екологічного менеджменту / О. Л. Лотиш // Маркетинг і менеджмент інновацій . – 2011. – № 3(1). – С. 210–217.
161. Мазур-Вержбицька О. Еволюція правових основ екологічної політики Європейського Союзу / О. Мазур-Вержбицька, О. М. Олійниченко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2013. – № 51. – С. 36–40. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npnukht_2013_51_6.pdf
162. Макаренко Є. А. Міжнародна політика міжнародних організацій у галузі комунікації / Є. А. Макаренко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка (міжнародні відносини). – Вип. 10. – К. : Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998. – С. 57–68.
163. Малицкий Б. А. Римский клуб : формирование нового понимания глобальных проблем / Б. А. Малицкий, В. Я. Артемова. – К. : [ИСМ им. В. Н. Бакуля], 1992. – 16 с.
164. Малиш Н. А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія / Н. А. Малиш. – К. : К.І.С., 2011. – 348 с.
165. Малишко М. І. Екологічне право України / М. І. Малишко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 392 с.
166. Малярєнко В. А. Енергетика і навколишнє середовище / В. А. Малярєнко. – Х. : Видавництво «САГА», 2008. – 364 с.
167. Манжола В. А. ООН і міжнародні неурядові організації (МНУО) : нова якість взаємовідносин в умовах трансформації політичної системи світу / В. А. Манжола, Л. Н. Чернявська // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – Вип. 58, ч. 2. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин, 2005. – С. 114–120.
168. Мариненко В. О. Екологічна політика органів місцевої влади великих міст України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ.

- управління : 25.00.02 «механізми державного управління» / В. О. Мариненко. – К., 2009. – 20 с.
169. Марушевський Г. Б. Інтеграція екологічної політики в Україні в контексті європейської інтеграції / Г. Б. Марушевський // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України : науковий журнал. – № 1. – К. : Національна академія державного управління при Президентіві України, 2015. – С. 113–119.
170. Махмуд Ахмед Алі Аль-Намрі. Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Махмуд Ахмед Алі Аль-Намрі . – К., 2000. – 15 с.
171. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища : [монографія] / М. О. Медведєва. – К. : Фенікс, 2012. – 479 с.
172. Международные организации системы ООН : Сб. междунар. договоров / Сост. С. Г. Шеретов. – Алматы : НИЦ КООУ, 2008. – 348 с.
173. Мережко А. А. Наука политики международного права : истоки и перспективы / Александр Мережко. – К. : Юстиниан, 2009. – 144 с.
174. Метлова Л. П. Риски моделей екологічної політики у часі та просторі / Л. П. Метлова // Економіка промисловості. – 2005. – № 3. – С. 22–31.
175. Міжнародна конвенція по забезпеченню готовності на випадок забрудненню нафтою, боротьбі з ним та співробітництву – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_366/print1383768253786647
176. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896_009/print1383768253786647
177. Міжнародний екологічний форум «Довкілля для України» : [у 3 т.]. – К. : Центр екол. освіти та інформації, 2012. – Т. 2 : «Зелена» економіка : перспективи впровадження в Україні : матеріали Міжнар. конф., 24-25 квіт. 2012 р. Формування національної політики збалансованого виробництва і

- споживання : спільні дії влади, бізнесу і громадськості : матеріали бізнес-форуму, 26 квіт. 2012 р. – 2012 р.
178. Міжнародні організації : Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 288 с.
179. Міжнародні організації : Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / КНУТШ; Бруз В. С., Матвієнко В. М., Скороход Ю. С., Шинкаренко Т. І., Яковенко Н. Л., Грушова А. Т. та ін.; За ред. В.М. Матвієнка. – Київ : Київський університет, 2005. – 406 с.
180. Мокій А. І. Міжнародні організації : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
181. Морозова В. Н. Мироя экологическая политика и международное экологическое сотрудничество : учебно-методическое пособие / В. Н. Морозова. – Воронеж : Изд-полиграф. центр Воронежского государственного университета, 2007. – 126 с.
182. Мусієнко М. М. Екологія. Охорона природи : Словник-довідник / М. М. Мусієнко, В. В. Серебряков, О. В. Брайон. – К. : Т-во «Знання», 2002. – 550 с.
183. Мусієнко М. М. Екологія : тлумачний словник / М. М. Мусієнко, В. В. Серебряков, О. В. Брайон. – К. : Либідь, 2004. – 376 с.
184. Мюллер Ф. Основной биогенетический закон / Ф. Мюллер, Е. Геккель. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1940. – 418 с.
185. Надежденко А. О. Механізми державного управління реалізацією екологічної політики сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / А. О. Надежденко. – Донецьк, 2014. – 20 с.
186. Назария С. Международные отношения в эпоху мировых войн : факты и мифология / С. Назария. – Кишинев : Est-Vest, 2012. – 655 с.

187. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.
188. Національна екологічна політика в контексті європейської інтеграції України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27 жовтня 2010 р. / Міжнар. екол. форум «Довкілля 2010» ; [відп. ред. Тимочко Т. В.]. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – 302 с.
189. Національна екологічна політика України : загальні оцінки і ключові рекомендації / Ф. О'Доннелл [та ін.] ; Глобальний екологічний фонд, Програма розвитку ООН. – К. : [Б.в.], 2007. – 32 с.
190. Національна екологічна політика України : оцінка і стратегія розвитку / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України; Програма розвитку ООН; Глобальний екологічний фонд. – К. : [б.в.], 2007. – 184 с.
191. Національна екологічна політика України : стратегічні оцінки і рекомендації : документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні» / Ф. О'Доннелл [та ін.] ; Програма Розвитку ООН, Глобальний Екологічний Фонд. – К. : [б.в.], 2007. – 57 с.
192. Нестеренко Н. М. Адміністративно-правові засоби реалізації екологічної функції держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. М. Нестеренко. – К., 2011. – 25 с.
193. Нормативные акты ЮНЕСКО по охране культурного наследия : конвенции. Протоколы. Резолюции. Рекомендации. – М. : ЮниПринт, 2002. – 223 с.
194. Нотич А. Г. Щодо умов імплементації кіотського протоколу до рамкової конвенції ООН про зміну клімату в промислових галузях України / А. Г. Нотич, Ю. С. Рудой, Л. І. Хребтова // *Екологія и промышленность*. –

2006. – № 3. – С. 9–11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekolprom_2006_3_4.pdf
195. НТР : соціально-економічні, політико-ідеологічні та екологічні проблеми : довідник / В. В. Косолапов [та ін.] ; Ін-т соц. та екон. пробл. зарубіж. країн АН УРСР. - К. : Політвидав України, 1983. – 223 с.
196. Ольхович-Новосадюк М. М. Україна та міжнародні організації / М. М. Ольхович-Новосадюк, Ю. І. Рудакевич. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2011. – 118 с.
197. Онищенко А. М. Моделювання еколого-економічної взаємодії в процесі виконання рішень Кіотського протоколу : монографія / Онищенко А. М. – Полтава : Полтавський літератор, 2011. – 398 с.
198. Организационно-экономические механизмы реализации Киотского протокола в Украине / Д. В. Волошин [и др.]. – О. : Фенікс, 2006. – 132 с.
199. Пагіря А. В. Історіографія проблеми діяльності інтелігенції Української РСР у сфері охорони навколишнього природного середовища у др. пол. 1940-х – середині 1980-х рр. / А. В. Пагіря // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 39. – С. 269–275.
200. Парламентські слухання на тему : «Про сучасний стан та актуальні завдання подолання наслідків Чорнобильської катастрофи» : матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 16 берез. 2011 р. / Верховна рада України, Ком. з питань екол. політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобил. катастрофи ; [над зб. працювали: Борисюк М. М. та ін.]. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 336 с.
201. Перга Т. Ю. Глобальна екологічна політика та Україна : монографія / Т. Ю. Перга. – Ніжин : Лисенко М. М, 2014. – 287 с.
202. Перга Т. Екологічна політика як інструмент зближення України з ЄС / Т. Перга // Зовнішні справи : науковий журнал. – № 1. – К. : Дипломатична акад. України при М-ві закордонних справ України, 2014. – С. 44–47.

203. Погайдак О. Інноваційні підходи до оцінювання діяльності обслуговуючих підприємств (природоохоронні аспекти) / О. Погайдак // Галицький економічний вісник . – 2014. – № 1. – С. 101–109.
204. Погляд громадськості : Екологічна політика в Україні : матеріали Першої всеукраїнської конференції екологічної громадськості (м. Київ, 15-16 грудня 2000 року) / упоряд. Р. В. Хімко ; ред. кол. С. П. Корецький [та ін.]. – К. : Інфотерра, 2001. – 400 с.
205. Позняк Е. Теоретико-правові засади екологічної культури в Україні / Е. Пізняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Юридичні науки). – Вип. 92. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 24-28.
206. Постанова Верховної Ради України «Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/123/97-вр/print1383768253786647>
207. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр/print1383768253786647>
208. Правові аспекти реалізації екологічної та природоресурсної політики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю юрид. ф-ту НГУ, 20-річчю Закону України «Про охорону навколишнього середовища» та 15-річчю приєднання України до Конвенції 1979 р. «Про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі», м. Дніпропетровськ, 7-8 жовт. 2011 р. / Держ. ВНЗ «Нац. гірн. ун-т», Євраз. асоц. прав. шк. та правників ; [редкол.: Андрейцев В. І. та ін.]. – Д. : НГУ, 2011. – 189 с.
209. Проблеми і стратегія виконання Україною Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату / За ред. В. Я. Шевчука. – К. : УІДНСіР, 2001. – 96с.
210. Проблемы устойчивого развития : сборник статей. – М. : Экопроект, 2007. – 128 с.

211. Проніна О. В. Державна політика охорони навколишнього середовища в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. В. Проніна. – Миколаїв, 2011. – 23 с.
212. Проніна О. В. Екологічна безпека як об'єкт державної екологічної політики / О. В. Проніна // Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал. – № 4. – К. : Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України, 2010. – С. 151–152.
213. Протасова О. Л. Современные международные отношения : учебное пособие / О. Л. Протасова. – Тамбов : Изд-во. Тамб. гос. техн. ун-та. – 2007. – 80 с.
214. Прохорова М. Е. Транснаціональні корпорації та екологічні аспекти економічного зростання приймаючих країн : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / М. Е. Прохорова. – К., 2001. – 24 с.
215. Проценко О. Л. Страхування екологічних ризиків та екологічне оподаткування як інструменти забезпечення якісних характеристик довкілля / О. Л. Проценко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – Вип. 18 (3). – К. : Університет банківської справи Національного банку України, 2013. – С. 19–21.
216. Прутько С. Г. Політико-правові засади екологічно безпечного розвитку України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Прутько Світлана Георгіївна. – К., 2007. – 183 с.
217. Прыкин Б. В. Глобалистика / Б. В. Прыкин. – Москва : ЮНИТИ, 2007. – 464 с.
218. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды / Н. Ф. Реймерс. – М. : Просвещение, 1992. – 320 с.
219. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990, – 637 с.

220. Римский клуб : история создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / сост. Д. М. Гвишиани [и др.]. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 377 с.
221. Романко С. М. Глобальна екологічна політика : співпраця України та Європейського Союзу / С. М. Романко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2013. – Вип. 31. – С. 237–242. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apvchzu_2013_31_26.pdf
222. Романова В.О. Велика двадцятка як механізм глобального управління // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – Київ, 2012. – Вип. 104, ч. 1. – С. 36–38.
223. Романчікова Є. Глобалізація, довкілля та екологічна політика / Є. Романчікова // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5–6(1). – С. 11–14. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_5-6\(1\)__4.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_5-6(1)__4.pdf)
224. Романюк Н. І. Нормативно-правова база формування екологічної політики Європейського Союзу / Н. І. Романюк, Н. М. Корнійчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 20 (245) – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – С. 81–87.
225. Рубель О. Дунайська стратегія ЄС – інституціональний інструмент регіональної економіко-екологічної політики / О. Рубель // Економіст : літопис подій, особистості, ідеї, аналітика й дослідження. Спецвипуск. – № 10 (288) – Одеса : Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, 2010. – С. 16–19.
226. Саблин И. В. Теоретические аспекты экологической политики / И. В. Саблин // Молодой ученый. – 2011. – №6. Т.2. – С. 58–64.
227. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : Курс лекцій / О. І. Салтовський. – К. : МАУП, 1997. – 168 с.
228. Сансі М. Екологічне право ЄС : навч. посіб. / М. Сансі, Л. Г. Заблоцька. – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – 158 с.

229. Сафонов Г. В. Опасные последствия глобального изменения климата / Г. В. Сафонов. – М. : РРЭЦ, GOF. – 20 с.
230. Сенюшкін Є. О. Мережеві взаємодії як чинник формування і реалізації публічної екологічної політики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Є. О. Сенюшкін. – Сімферополь, 2009. – 23 с.
231. Синякевич І. М. Екологічна і лісова політика України у контексті Кіотського протоколу / І. М. Синякевич, Н. М. Синякевич // Регіональна економіка : науково-практичний журнал. – № 4 (54). – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАНУ, 2009. – С. 125–132.
232. Синякевич І. М. Економіка природокористування / І. М. Синякевич. – К. : [б.в.], 1996. – 156 с.
233. Синякевич І. М. Екологічна політика. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз : монографія / І. М. Синякевич. – Л. : ЗУКЦ, 2011. – 331 с.
234. Скиннер Б. Д. Хватит ли человечеству земных ресурсов ? / Б. Д. Скиннер. – М. : Мир, 1989. – 262 с.
235. Слупський Б. В. Екологічна безпека як складова енергетичної безпеки : дії міжнародної спільноти й України / Б. В. Слупський // Стратегічні пріоритети. – Вип. 2 (11). – К. : 2009. – С. 33–39.
236. Современные международные отношения и мировая политика : учебник для вузов по специальностям и направлениям «Междунар. отношения» и Регионоведение» / отв. ред. А.В. Торкунов. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 2005. – 989 с.
237. Соціально-економічний стан України : наслідки для народу та держави : національна доповідь / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2009. – 687 с.

238. Стадницький Ю. До проблеми концепції екологічної політики України і механізму її реалізації / Ю. Стадницький // Економіка України : Політико-економічний журнал. – № 1. – К. : Мін. економіки України, 2003. – С. 75–79.
239. Стадницький Ю. І. Економічні основи управління оздоровленням довкілля (методологія і практика) / Ю. І. Стадницький. – Л. : [б.в.], 1999. – 259 с.
240. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика : [монографія] / за наук. ред. Є. В. Хлобистова. – Сімф. : Аріал, 2011 . – Т. 2 : Методичні засади та практичний досвід реалізації політики сталого розвитку та екологічної безпеки / [Алимов О. М. та ін.]. – 2011. – 339 с.
241. Стасюк Л. Л. Політичне забезпечення збалансованого екологічного розвитку сучасного суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Л. Л. Стасюк. – К., 2009. – 16 с.
242. Теория международных отношений : Хрестоматия / Научн. ред. П. А. Цыганков. – Москва : Гардарики, 2002. – 400с.
243. Тертичка В. Державна політика : Аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. – К. : Основи, 2002. – 750с.
244. Тимошук К. А. Основні напрями державного регулювання екологобезпечного розвитку України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Державне управління). – Вип. 1. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – С. 84–87.
245. Топоровський Д. В. Екологічна складова політичної культури українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Д. В. Топоровський. – К., 2010. – 17 с.
246. Торкунов А. В. Современные международные отношения и мировая политика : Учебник / А. В. Торкунов, И. Г. Тюлин, А. Ю. Мельвиль и др. – М. : Просвещение, МГИМО. – 2004. – 991 с.

247. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – 557 с.
248. Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст / Т. Ю. Туниця. – К. : Знання, 2006. – 300 с.
249. Туниця Ю. Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей / Ю. Ю. Туниця ; Національний лісотехнічний ун-т України. – К. : Знання, 2006. – 314 с.
250. Туниця Ю. Ю. Эколого-экономическая эффективность природопользования / Ю. Ю. Туниця. – М. : Наука, 1980. – 168 с.
251. Уатли Дж. М. Проблемы Арктики в контексте современной внутривосточной ситуации в США / Дж. М. Уатли // Вестник Московского университета им. М.В. Ломоносова. Серия 25. – № 2. – М. : Московский университет им. М. В. Ломоносова, 2011. – С. 180–203.
252. Угода про збереження кажанів у Європі – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_011/print1383768253786647
253. Ульяненко О. О. Екологічні аспекти енергозбереження в рамках енергетичної політики Євросоюзу / О. О. Ульяненко // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 30. – К. : Інститут держави і права ім.Корецького В.М. НАН України, 2005. – С. 553–569.
254. Усманов, Э. М. Роль международного экологического права в регулировании международной экологической политики // Век глобализации.- 2010.- № 2.- С. 160-162
255. Федина К. М. Державна екологічна політика та принципи організації екологічного менеджменту в Україні / К. М. Федина, С. В. Ус // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2013. – Вип. 19, № 4. – С. 228-234. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/prvse_2013_19_4_28.pdf

256. Формування та реалізація національної екологічної політики України : монографія / [Веклич О. О. та ін.] ; за наук. ред. С. О. Лизуна. – Суми : Університетська книга, 2012. – 335 с.
257. Фролова А. В. Умови та чинники забезпечення ефективної державної екологічної політики / А. В. Фролова // Екологічний вісник : науково-популярний екологічний журнал. – № 5 (74) – К. : ТОВ «Центр екол. освіти та інформації», 2012. – С. 31–32.
258. Фромм Э. Революция надежды. Избавление от иллюзий : О гуманизации технологического общества / Э. Фромм ; пер. с англ. Н. Г. Кротовская [и др.]. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 344 с.
259. Хилько М. І. Екологічна політика / М. І. Хилько. – К. : Абрис, 1999. – 364 с.
260. Хилько М. І. Екологічна політика: зміст, структура, реалізація (соціально-філософський аспект) : дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Хилько Микола Іванович. – К., 2001. – 448 с.
261. Хилько М. І. Пріоритети політики екологічно безпечного розвитку / М. І. Хилько. – К. : Товариство «Знання» України, 1999. – 35 с.
262. Хмылев В. Л. Современные международные отношения / В. Л. Хмылев. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2010. – 210 с.
263. Цивільний кодекс України — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1433783346524540>
264. Циолковский К. Э. Космическая философия / К. Э. Циолковский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 478 с.
265. Цыганков П. А. Международные отношения : Учебное пособие / П. А. Цыганков. – М. : Новая школа, 1996. – 320 с.
266. Чекаленко Л. Д. Дипломатія. Україна в системі міжнародних відносин : словник-довідник / Л. Д. Чекаленко ; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К. : МАУП, 2007. – 176 с.
267. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України : Підручник для студ. вищ. навч. закл. / Л. Д. Чекаленко. – К. : Либідь, 2006. – 712с.

268. Шевченко І. В. Соціально-економічні проблеми екологічної безпеки : монографія / І. В. Шевченко. – К. : Обрії, 2009. – 194 с.
269. Шевченко І. В. Соціально-економічні проблеми формування та реалізації політики екологічної безпеки (на прикладі потенційно-небезпечних підприємств Одеської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.06 «економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / І. В. Шевченко. – К., 2007. – 19 с.
270. Шеховцова В. В. Інституціональні засади реалізації державної екологічної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / В. В. Шеховцова. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
271. Щорічна доповідь НУО «Громадська оцінка процесу реалізації національної екологічної політики у 2011 році» : скор. версія / Роб. група НУО з підготов. Щоріч. доп. – 2011 ; [Р. Агейкіна та ін.] ; під. ред. В. Мельничука, О. Кравченка, Т. Малькової. – К. : [б. в.], 2012. – 63 с.
272. Экологическая энциклопедия. В 6 т. / сост. К. С. Лосев ; ред. В. И. Данилов-Данильян. – М. : Энциклопедия, 2008. – Т.1. : А – Г. – 2008. – 416 с.
273. Экология человека : Словарь-справочник/ Авт.-сост. Н. А. Агаджанян, И. Б.Ушаков, В. И. Торшин и др.; Под общ. ред. Н. А. Агаджаняна. – М. : ММП, 1997. – 204 с.
274. Якимчук А. Ю. Економічний та управлінський аспекти збереження біорізноманіття України за вимогами Кіотського протоколу / А. Ю. Якимчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24 (2). – С. 131–142. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnltu_2014_24.2_22.pdf
275. Юсупова О. О. Еволюція поглядів на глобальну екологічну проблему в контексті діяльності римського клубу / О. О. Юсупова // Наука й економіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 169–176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nie_2013_2_33.pdf
276. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец – М. : ЗАО Изд-во «Экономика», 2003. – 411 с.

277. Янг О. Р. Будущее Арктики : роль идей / О. Р. Янг // Вестник Московского университета им. М. В. Ломоносова. Серия 25. – № 2. – М. : Московский университет им. М. В. Ломоносова, 2011. – С. 22–40.
278. A dictionary of ecology : wide ranging coverage of ecology and environmental sciences / ed. M. Allaby. – 3. ed. – Oxford ; New York : Oxford UP, 2005. – 473 p.
279. A handbook of globalisation and environmental policy : national government interventions in a global arena / edited by Frank Wijen. – Cheltenham : Edward Elgar, 2012. – 780 p.
280. Baumol W. J. The theory of environmental policy : externalities, public outlays, and the quality of life / William J. Baumol, Wallace E. Oates. – Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1975. – 272 p.
281. Barnabe G. Ecology and management of coastal waters : The aquatic environment / G. Barnabe, R. Barnabe-Quet. – Chichester : Praxis Publishing, 2000. – 396 p.
282. Bodansky D. The art and craft of international environmental law / D. Bodansky. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 2011. – 359 p.
283. Bromley D. W. Economics, ethics, and environmental policy : contested choices / D. W. Bromley and J. Paavola. – Oxford : Blackwell, 2002. – 286 p.
284. Callan S. J. Environmental economics and management : theory, policy and applications / S. J. Callan, J. M. Thomas. – Chicago : Irwin, 1996. – 725 p.
285. Callenbach E. Ecology : a pocket guide / E. Callenbach. – 10 ed. rev. and expanded. – Berkeley : University of California press, 2008. – 175 p.
286. Cohen S. Understanding environmental policy / S. Cohen. – New York : Columbia University Press, 2006. – 172 p.
287. Collin P.H. Dictionary of ecology and the environment / P. Collin. – 3. ed. – Teddington : Peter Collin publ., 1995. – 253 p.
288. Cost Analysis, Environmental Impacts and Technological Trends – 2012 Edition. – London : Springer-Verlag, 2013. – 373 p.

289. Druch O. Basics of ecology : synopsis of lectures / O. Druch. – Kyiv : NAU, 2005. – 122 p.
290. Economy-energy-environment simulation : beyond the Kyoto Protocol / edited by Kimio Uno. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2002. – 339 p.
291. Ellul J. The technological society / Jacques Ellul ; translated from the French by John Wilkinson. – New York : Vintage Books, 1964. – 449 p.
292. Environmental law, the economy and sustainable development : the United States, the European Union and the international community / edited by Richard L. Revesz, Philippe Sands, Richard B. Stewart. – Cambridge, U.K. : Cambridge University Press, 2000. – 437 p.
293. Environmental performance reviews : Ukraine / Economic Commission for Europe, Committee on Environmental Policy. – New York : UN, 2000. – 231 p.
294. Environmental performance reviews : Ukraine : 2nd review / Economic Commission for Europe, Committee on Environmental Policy. – New York : UN, 2007. – 195 p.
295. Environmental policy : concepts and international implications / edited by Albert E. Utton and Daniel H. Henning. – New York : Praeger, 1973. – 266 p.
296. Environmental policy in transition : ten years of UNECE environmental performance reviews / Economic Commission for Europe. – New York: UN, 2003. – 91 p.
297. Ferre F. Ethics and environmental policy : theory meets practice / F. Ferre and P. Hartel. – Athens : University of Georgia Press, 1994. – 283 p.
298. Five Years after Rio : innovations in environmental Policy. – Washington, D.C. : World Bank, 1997. – 53 p.
299. Friedrich J. International Environmental «soft law» : the functions and limits of nonbinding instruments in international environmental governance and law / J. Friedrich. – Heidelberg : Springer, 2013. – 503 p.
300. Gillespie A. The illusion of progress : unsustainable development in international law and policy / A. Gillespie. – London : Earthscan Publications, 2001. – 244 p.

301. Global environment and local action / published and edited by The Club of Rome, executive Committee of the Club of Rome Conference in Fukuoka, Kyushu. – Fukuoka : Club of Rome, executive Committee of the club of Rome conference, 1992. – 185 p.
302. Goals for mankind : a report to the Club of Rome / General editor, Ervin Laszlo. – London : Hutchinson, 1977. – 434 p.
303. Goals in a global community : the original background papers for goals for mankind : A report to the Club of Rome / edited by Ervin Laszlo and Judah Bierman. – New York : Pergamon Press, 1977. – 335 p.
304. Golley F. B. A history of the ecosystem concept in ecology : more than the sum of the parts / F. B. Golley. – New Haven ; London : Yale UP, 1993. – 254 p.
305. G20 Climate Finance Study Group – Report to Ministers, 2014. – Режим доступа : <https://g20.org/resources>
306. Huber U. M. Global Change and Mountain Regions: An Overview of Current Knowledge / U. M. Huber, H. K. M. Bugmann, M. A. Reasoner. – Dordrecht : Springer, 2005. – 650 p.
307. International encyclopedia of environmental politics / edited by J. Barry and E. G. Frankland. – London : Routledge, 2002. – 513 p.
308. Kahn H. The next 200 years. A scenario for America and the World / Herman Kahn, William Brown, Leon Martel. – New York : William Morrow and Company, Inc., 1976. – 258 p.
309. Kamieniecki S. Environmental politics in the international arena : movements, parties, organizations, and policy / S. Kamieniecki. – Albany, N.Y. : State University of New York Press, 1993. – 291 p.
310. Legal aspects of implementing the Kyoto Protocol mechanisms : making Kyoto work / edited by David Freestone and Charlotte Streck. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2005. – 643 p.
311. Louka E. International environmental law : fairness, effectiveness, and world order / E. Louka. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 518 p.

312. Molles M. C. Ecology : concepts and applications / M. C. Molles. – 2. ed. – Boston : McGraw-Hill, 2002. – 586 p.
313. National climate policies and the Kyoto Protocol / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development, 1999. – 87 p.
314. No limits to learning : bridging the human gap : a report to the Club of Rome / James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Malitza. – Oxford : Pergamon Press, 1979. – 159 p.
315. Oelschlaeger M. The idea of wilderness : from prehistory to the age of ecology / M. Oelschlaeger. – New Haven ; London : Yale UP, 1991. – 477 p.
316. Overcoming Barriers to International Investment in Clean Energy – Режим доступа : <https://g20.org/resources/>
317. Postel-Vinay K. The G20. A new Geopolitical Order / K. Postel-Vinay. - New York, NY : Palgrave Macmillan, 2013. – 112 p.
318. Price-Smith A. T. Contagion and chaos : disease, ecology, and national security in the era of globalization / A. T. Price-Smith. – Cambridge, Massachusetts ; London : The MIT Press, 2009. – 281 p.
319. Reforming international environmental governance : from institutional limits to innovative reforms / edited by W. B. Chambers and J. F. Green. – Tokyo : United Nations University Press, 2005. – 234 p.
320. Roberts J. Environmental policy / J. Roberts. – Abingdon, Oxon : Routledge, 2011. – 258 p.
321. Rostow W.W. The stages of economic growth : a non-communist manifesto / W.W. Rostow. – 3rd ed. – Cambridge [England] : Cambridge University Press, 1990. – 272 p.
322. Saunier R. E. Dictionary and introduction to global environmental governance / R. E. Saunier and R. A. Meganck. – London : Earthscan, 2009. – 457 p.
323. Schreurs M. The internationalization of environmental protection / M. Schreurs and E. Economy. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 221 p.

324. Sjostedt G. International environmental negotiation / G. Sjostedt. – Newbury Park, Calif. : Sage Publications, 1993. – 344 p.
325. Social ecology after Bookchin / ed. A. Light. – New York ; London : The Guilford Press, 1998. – 401 p.
326. «Space, ecology, nanotechnology, safety», Scientific conference with international participation (2 ; 2006 ; Varna). Space, ecology, nanotechnology, safety: [Electronic resource] : book of abstracts, 14- 16 June 2006 / «Space, ecology, nanotechnology, safety», Scientific conference with international participation (2 ; 2006 ; Varna) . – Sofia : [s.n.], 2006. – 1 elektron. opt. dysk (CD-ROM).
327. Spaargaren G. Greening global consumption : Redefining politics and authority / G. Spaargaren, A. P. J. Mol. – Global Environmental Change, 2008, Volume 18, Issue 3.
328. Spaargaren G. Theories of practices : Agency, technology, and culture. Exploring the relevance of practice theories for the governance of sustainable consumption practices in the new world-order / G. Spaargaren. – Global environmental change : human and policy dimensions, 2011, Volume 21, Issue 3.
329. Subrahmanyam C. B. Principles of ecology / C. B. Subrahmanyam. – 2. ed. – Boston : WCB: McGraw-Hill, 1998. – 379 p.
330. Taking nature into account : a report to the Club of Rome : toward a sustainable national income / Wouter van Dieren, editor. – New York : Copernicus, 1995. – 332 p.
331. The Kyoto Protocol in the EU : European community and member states under international and European law / ed. Leonardo Massai. – The Hague : T.M.C. Asser Press, 2011. – 431 p.
332. The limits of growth : a report for the the Club of Rome,s Project on the Predicament of mankind / ed. Meadows, Donella H. – New York : Universe Books, 1974. – 205 p.

333. Toward sustainable communities : transition and transformations in environmental policy / ed. D. A. Mazmanian, M. E. Kraft. – Cambridge, Massachusetts ; London : The MIT Press, 1999. – 323 p.
334. Wallace D. Environmental policy and industrial innovation : strategies in Europe, the USA and Japan / D. Wallace. – London : The Royal Institute of International Affairs, 1995. – 282 p.
335. Water for people, water for life : a joint report by the twenty three UN agencies concerned with freshwater / World Water Assessment Programme. – New York : Berghahn Books. – 576 p.
336. Weiss B. International environmental law and policy / B. Weiss. – Gaithersburg : Aspen Law & Business, 1998. – 1205 p.
337. Wolf A. Quotas in international environmental agreements / A. Wolf. – London : Earthscan, 1997. – 198 p.
338. World in transition : fighting poverty through environmental policy / German advisory council on global change. – London ; Sterling : Earthscan, 2005. – 289 p.
339. Young O. R. Polar politics : creating international environmental regimes / O. R. Young and G. Osherenko. – Ithaca : Cornell University Press, 1993. – 276 p.

ДОДАТКИ

Витяг з Єдиного державного реєстру міжнародних організацій, які безпосередньо займаються та пов'язані з вирішенням екологічних проблем, членом яких є Україна станом на 01.07.2015

№ п / п	Назва міжнародної організації	Періодичність і місце проведення засідань керівного органу міжнародної організації	Адреса штаб-квартири міжнародної організації та її представництва в Україні	Дата набуття членства в міжнародній організації	Підстава для набуття членства в міжнародній організації	Характер фінансових зобов'язань перед міжнародною організацією	Джерело здійснення витратків, пов'язаних з виконанням фінансових зобов'язань перед міжнародною організацією		Інформація про виконання фінансових зобов'язань перед міжнародною організацією		
							пропонувався при набутті членства в міжнародній організації	використовується на час подання інформації	вид валюти	обсяг фінансових зобов'язань на 2015 рік	обсяг невиконаних у попередні роки фінансових зобов'язань
1.	Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) World Meteorological Organization (WMO)	Всесвітні метеорологічні конгреси проводяться один раз на чотири роки в Женеві (Швейцарська Конфедерація)	Avenue de la Paix, Case Postale 2300, CH-1211, Geneve 2, Switzerland Представництва в Україні немає	19.04.1948 р.	Приєднання УРСР до Конвенції Всесвітньої метеорологічної організації від 22.09.1947 р.	Сплата щорічного членського внеску	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Швейцарський франк	65 250 (сплачено)	Немає
2.	Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) World Health Organization (WHO)	Сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я проводяться один раз на рік в Женеві (Швейцарська Конфедерація)	CH-1211 Geneve 27, Switzerland Бюро співробітництва по зв'язках України з ВООЗ: Київ, вул. Боричів Тік, 30	1948 р. (членство поновлено у 1992 р.)	Підписання Угоди Урядом УРСР - 22.07.1946 р., приєднання до Статуту ВООЗ - 07.04.1948 р.	Сплата щорічного членського внеску, погашення заборгованості	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Долар США, швейцарський франк	229 930 дол. США 215 674 шв.ф.р.	27 029 016 дол. США 215 674 шв.ф.р.
3.	Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (МЕБ)	Генеральні сесії МЕБ проводяться один раз на рік в Парижі (Французька	12 rue de Prony, F-75017 Paris, France	11.07.1994 р.	Доручення Кабінету Міністрів	Сплата щорічного членського внеску	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України,	Євро	125 700	30 957,41

	World Organization for Animal Health (OIE)	Республіка)	Представництва в Україні немає		України від 17.03.1993 р. та від 06.04.1993 р.			КПК 2802020			
4.	Всесвітня туристична організація (ВТО) World Tourism Organization (UNWTO)	Сесії Генеральної асамблеї ВТО проводяться один раз на два роки в одній з країн-членів Організації	Calle Capitan Naya 42, 28020 Madrid, Spain Представництва в Україні немає	20.10.1997 р.	Доручення Кабінету Міністрів України від 16.10.1997 р. № 20593/45; доручення КМУ від 15.06.1999 р. № 11575/45; доручення КМУ від 04.10.1999 р. до № 11575/45	Сплата щорічного членського внеску	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро	72 838	70 854
5.	Дунайська комісія (ДК) Commission du Danube (CD)	Засідання проводяться два рази на рік в Будапешті (Угорщина)	Benczur utca 25, H-1068 Budapest, Hungary Представництва в Україні немає	11.05.1949 р.	Указ Президента Верховної Ради УРСР від 18.02.1949 р. "Про ратифікацію Конвенції про режим судноплавства по Дунаю від 18.08.1948 р."	Сплата щорічного членського внеску	Спеціальний фонд Державного бюджету України	Кошти ДП «АМПУ»	Євро	138 063	Немає
6.	Енергетичне співтовариство Energy Community	Рада міністрів проводиться один раз на рік	Am Hof 4, Level 5, 1010 Vienna, Austria Представ	01.02.2011 р.	Закон України від 15.12.2010 № 2787 «Про	Сплата щорічного членського внеску	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК	Євро	137 897,21	9 710,55

			ництва в Україні немає		ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства»			1101440			
7.	Євроазіатське співробітництво національних метрологічних установ (КОOMET) Euro-Asian Cooperation of national metrological institutions (COOMET)	Сесії проводяться щорічно в одній з країн-членів	ул. Озерная, 46 119361 Москва, Російська Федерация Представництва в Україні немає	01.06.1992 р.	Закон України від 11.02.98 р. №113/98-ВР „Про метрологію та метрологічну діяльність”	Фінансові зобов'язання відсутні	-	-	-	Внесок не нараховується	Немає
8.	Європейська асоціація національних метрологічних установ European Association of National Metrology Institutes (EURAMET)	Засідання проводяться щорічно в одній з країн-членів	Bundesallee 100, 38116 Braunschweig, Germany Представництва в Україні немає	01.06.1998 р.	Закон України від 11.02.98 р. №113/98-ВР „Про метрологію та метрологічну діяльність”, Доручення КМУ від 03.07.1997 р. № 13217/45	Фінансові зобов'язання відсутні	-	-	-	Внесок не нараховується	Немає
9.	Європейська конференція цивільної авіації (ЄКЦА) European Civil Aviation Conference (ECAC)	Пленарні сесії проводяться один раз на три роки, наради Генеральних директорів цивільної авіації тричі на рік в Парижі	3 bis, Villa Emile Bergerat 92522 Neuilly-sur-Seine Cedex Paris, France Представництва в Україні	15.12.1999 р.	Доручення КМУ від 12.10.1999р. № 20043/99	Сплата щорічного членського внеску	Спеціальний фонд Державного бюджету України	Спеціальний фонд Державного бюджету України, КПК 3101010	Євро	34227	Немає

		(Французька Республіка)	немає								
10	Європейська організація з безпеки авіонавігації «Євроконтроль» European Organization for the safety of air navigation (Eurocontrol)	Засідання Постійної комісії та Тимчасової Ради проводяться три-чотири рази на рік у Брюсселі (Королівство Бельгія)	Rue de la Fusee, 96 B-1130 Bruxelles Belgium Представництва в Україні немає	01.05.2004 р.	Розпорядження Президента України від 18.12.2001 р. №360/2001-рп, закони України від 26.11.03 №1337-IV, 1338-IV, 1339-IV, 1340-IV, 1341-IV, 1342-IV 1343-IV	Сплата щорічного членського внеску	ДП „Укрерорух” за рахунок відрахування частки зборів з користувачів повітряного простору України за надане авіонавігаційне обслуговування	Євро	2 276 145,25 (сплачено) – внесок за I квартал; внески України за 2 - 4 квартали скасовано рішенням керівних органів	Немає	
11	Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ) European Telecommunications Satellite Organization (Eutelsat)	Сесії Асамблеї сторін ЄВТЕЛСАТ проводяться один раз на 2 роки в Парижі (Французька Республіка)	70, rue Balard F-75502 Paris CEDEX 15, France Представництва в Україні немає	27.12.1993 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.1993 р. № 989 "Про приєднання до Конвенції про Європейську організацію супутникового зв'язку та її Експлуатаційної угоди", Указ Президента України від 04.03.1997 р. № 202/97	Оплата за користування супутниками	Сигнаторій (користувач)	-	Внесок не нараховується	Немає	
12	Європейська та	Засідання сесії Ради СОЗР	21 Boulevard	27.01.1994 р.	Постанова	Сплата щорічного	Спеціальний фонд Державного	Євро	70560,00	67380,00 – за	

	середземно-морська організація з карантину та захисту рослин (ЄОКЗР) European and Mediterranean Plant Protection Organization (EPPO)	проводяться один раз на рік у Парижі (Французька Республіка) або в іншому місці, відповідно до рішень сесій Ради	Richard Lenoir, 75011 Paris, France Представництва в Україні немає		Кабінет у Міністрів України від 27.01.1994 р. №38 "Про вступ України до Конвенції про заснування Європейської та середземноморської організації захисту рослин"	о членському внеску	е ці а л ь н и й ф о н д Д е р ж а в н о г о б ю д ж е т у У к р а ї н и	бюджету України, КПКВ 2802010			2013 рік, 70560,00 – за 2014 рік
13	Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)	Щорічні збори Ради керуючих ЄБРР проводяться в різних країнах	One Exchange Square, London EC2A 2 JN, United Kingdom Представництво ЄБРР: 01133, Київ, вул. Немировича-Данченка, 16	14.07.1992 р.	Указ Президента України від 14.07.1992 р. № 379 "Про членство України в Європейському банку реконструкції та розвитку"	Фінансові зобов'язання відсутні	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету України	-	Внесок не нараховується	Немає
14	Комісія по захисту Чорного	Комісія проводить засідання	Dolmabance Sarayı II. Nareket	04.02.1994 р. (приєдн	Постанова Верхов	Сплата щорічного	Державний бюджет України	Загальний фонд Державного бюджету, КПКВ	Долар США	60 000	60 000

	моря від забруднення Конвенції про захист Чорного моря від забруднення Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution of the Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution	один раз на рік	Kosku, 80680, Besiktas, Istanbul, Turkey Представництва в Україні немає	ання України); 14.04.1994 р. (дата набрання чинності для України)	ної Ради України від 04.02.1994 р. № 3939-ХІІ "Про ратифікацію Конвенції про захист Чорного моря від забруднення"	членського внеску	жа в ний б ю д ж е т У к р а ї н и	2401270			
15	Комісія по збереженню морських живих ресурсів Антарктики (ККАМЛР) Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (CCAMLR)	Засідання Комісії проводяться один раз на рік в м.Гобарт, Тасманія (Австралія)	181 Macquarie Street, Hobart 7000, Tasmania, Australia Представництва в Україні немає	22.05.1994 р.	Постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 р. № 3937-ХІІ "Про участь України у Конвенції про збереження морських живих ресурсів в Антарктики 1980 року"	Сплата щорічного членського внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету, КПК 2804090	Австралійський долар	126 022	92 396,73
16	Міжнародна асоціація розвитку (МАР) International Development Association (IDA)	Щорічні пленарні засідання Рад керуючих Світового банку та МВФ проводяться: 2 роки поспіль – у Вашингтоні, США, кожний третій рік – в іншій країні	1818 H Street NW, Washington DC 20433, USA Представництво Світового банку: 01010, Київ, Дніпровський узвіз, 1	27.05.2004 р.	Закон України від 03.06.1992 р. № 2402-ХХІІ "Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, МАР та	Фінансових зобов'язань немає	-	-	-	Внесок не нараховується	Немає

					БАГП"						
17	Міжнародна гідрографічна організація (МГО) International Hydrographic Organization (ИНО)	Міжнародні гідрографічні конференції проводяться один раз на п'ять років у м. Монте-Карло (Монако)	BP 445, 4 quai Antoine, Monte Carlo MC 98011 CEDEX, Monaco Представництва в Україні немає	20.05.1998 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.1995 р. № 143 "Про приєднання до Конвенції Міжнародної гідрографічної організації"	Сплата щорічного членського внеску	Спелеологія альпінізм фотодержавного бюджету України	Кошти ДП «АМПУ»	Євро	23 906,88	Немає
18	Міжнародна європейська інноваційна науково-технічна програма "EUREKA" <u>Inter-governmental organization for pan-European research and development funding and coordination</u>	Засідання Міністерської конференції проводяться раз на рік/два роки, засідання групи представників в високого рівня щоквартально, в державі, що головує	Secretariat Rue Neerveld 107 1200, Brussels, Belgium Представництва в Україні немає	09.06.2006 р.	Закон України від 01.10.2008 р. N 610-VI «Про ратифікацію Заяви про членство України в Міжнародній європейській інноваційній науково	Сплата щорічного членського внеску	Державні витрати бюджету України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2201380	Євро	22 303,43	22 052,95

					- техніч ній програ мі "EURE KA"		и				
19	Міжнарод на комісія по захисту ріки Дунай Конвенції про співробітн цтво по охороні та сталому використан ню ріки Дунай Internation al Commission for the Protection of the Danube River for the Convention on Cooperation for the Protection and Sustainable Use of the Danube River	Засідання проводяться щорічно	Vienna Internation al Center D04 12, P.O.Box 500, 1400 Vienna, Austria Представ ництва в Україні немає	13.03.20 03р.	Закон України від 17.01.20 02р. №2997- III „Про ратифіка цію Конвен ції щодо співробі тництва по охороні та сталому викорис тання ріки Дунай”	Сплата щорічног о внеску, витрати на забезпече ння роботи Секретарі ату	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2401270	Євро	45 58 1,40	45 581,4 0
20	Міжнарод на морська організація (IMO) Internation al Maritime Organizatio n (IMO)	Сесії Асамблеї країн-членів ІМО проводяться один раз на два роки в м. Лондон (Велика Британія)	4 Albert Embankm ent, London SE1 7SR, United Kingdom Представ ництва в Україні немає	28.03.19 94 р.	Постан ова Верхов ної Ради України від 04.02.19 94 року № 3938- XII "Про прийнят тя Конвен ції про Міжнар одну морську організа цію 1948 року в редакції 1982 року"	Сплата щорічног о членськог о внеску	С п е ц і а л ь н и й ф о н д Д е р ж а в н о г о б	Загальний фонд Державного бюджету КПКВ 3103010	Англ йськи й фунт стерл інгів	25 299,0 5	Немає

							ю д ж е т у				
21	Міжнародна організація космічного зв'язку (Інтерспутник) International Organization of Space Communications (Intersputnik)	Сесії Ради Організації проводяться один раз на рік (місце проведення змінюється)	121099, 2-й Смоленський переулок 1/4, Москва, Російська Федерація Представництво в Україні: 01054, Київ, пров. Чеховський, буд 4, оф.3	1997 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. № 649"Про реалізацію заходів щодо вдосконалення космічних технологій"	Одноразова сплата вступного внеску у розмірі 10 000 дол. США	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	-	Долар США	Внесок не нараховується	Немає
22	Міжнародна організація мобільного супутникового зв'язку (МОМСЗ) International Mobile Satellite Organization (Inmarsat)	Сесія МОМСЗ проводиться один раз на два роки в Лондоні (Велика Британія)	99 City Road, London EC1Y 1AX, United Kingdom Представництва в Україні немає	1979 р.	Постанова Ради Міністрів УРСР від 17.02.1979 р. № 86-7, Указ Президента України від 04.03.1997 р. № 202/97	Фінансові зобов'язання відсутні	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	-	-	Внесок не нараховується	Немає
23	Міжнародна організація стандартизації (МОС) International Organization for Standardization (ISO)	Сесії Генеральної асамблеї МОС проводяться один раз на рік почергово в країнах-членах Організації	1, Rue de Varembe Case Postale 56, CH-1211 Geneve Switzerland Представництва в Україні немає	01.01.1993 р.	Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 р. № 46-93, розділ VI; протоко	Сплата щорічного членського внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Швейцарський франк	66 534 (сплачено)	Немає

					л № 11 засідання Валютно-кредитної ради КМУ від 20.10.1993 р.		ет України				
24	Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) International Civil Aviation Organization (ICAO)	Сесії Асамблеї ІКАО проводяться один раз на три роки, Ради ІКАО - три-чотири рази на рік у Монреалі (Канада)	999 University street, Montreal, Quebec, Canada H3C 5H7 Представництва в Україні немає	09.09.1992 р.	Лист Прем'єр-Міністра України від 28.07.1992 р. про приєднання України до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (Чикаго, 7.12.1944 р.)	Сплата щорічного членського внеску	Спеціальний фонд Державного бюджету України, КПК 3101010	Канадський долар, долар США	67 776 канад. дол. 38 394 дол. США	51 992,71	
25	Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) International Atomic Energy Agency (IAEA)	Сесії Генеральної конференції МАГАТЕ проводяться один раз на рік у Відні (Республіка Австрія)	Wagramer strasse 5, PO Box 100, A-1400 Wien, Austria Представництва в Україні немає	29.07.1957 р.	Указ Президента Верховної Ради УРСР від 02.04.1957 р. "Про ратифікацію статуту	Сплата щорічного членського внеску	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро, долар США	Регулярний бюджет - 263 995 євро та 37 435 дол. США; інші - 85 68 євро	Немає	

					Міжнародного агентства з атомної енергії"		України			(всі сплачено)	
26	Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)	Щорічні пленарні засідання Рад керуючих Світового банку та МВФ проводяться: 2 роки поспіль – у Вашингтоні, США, кожний третій рік – в іншій країні	1818 H Street NW, Washington DC 20433, USA Представництво Світового банку в Україні: 01010, Київ, Дніпровський узвіз, 1	03.09.1992 р.	Закон України від 03.06.1992 р. № 2402-XXII "Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, МАР, БАГТ"	Сплата щорічного членського внеску	України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 3501140	Національна валюта	472 089 000	472 089 000
27	Міжнародний валютний фонд (МВФ) International Monetary Fund (IMF)	Щорічні пленарні засідання Рад керуючих Світового банку та МВФ проводяться: 2 роки поспіль – у Вашингтоні, США, кожний третій рік – в іншій країні	700 19th Street, NW, Washington DC 20431, USA Представництво МВФ в Україні: 01021, м. Київ, Кловський узвіз, 5	03.09.1992 р.	Закон України від 03.06.1992 р. № 2402-XXII "Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, МАР, БАГТ"	Переоцінка авуарів, погашення боргу за програмою "Стенд-бай"	України	Державний бюджет України КПКВК 3511350, кошти НБУ	Національна валюта, СПЗ	Сума виплати відсотків за програмами "Стенд-бай" та "EFF", а також за перерозподіл СПЗ – 9 628,3 млн.грн	Немає
28	Міжнародний орган з морського дна (МОМД) International Seabed Authority	Сесії Асамблеї країн-членів проводяться один раз на рік в м. Кінгстон (Ямайка)	14-20 Port Royal Street Kingston Jamaica, W.I. Представ	1999 р.	Закон України № 728-XIV від 03.06.1999 р. «Про	Сплата членського внеску	України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	дол. США	6 575	6 575

	(ISA)		ництва в Україні немає		ратифікацію Конвенції ООН з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції»		й б ю д ж е т У к р а ї н и				
29	Міжнародний транспортний форум (МТФ) International Transport Forum (ITF)	Засідання Ради міністрів проводяться двічі на рік	2 rue Andre Pascal, F-75755 Paris CEDEX 16, France Представництва в Україні немає	29-31.05.1996 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1996 р. № 344 "Про вступ Уряду України до Європейської конференції міністрів в транспорту"	Сплата щорічного членського внеску	П о з а б ю д ж е т н і к о ш т и	Позабюджетні кошти	Євро	Не визначено	21 066
30	Міжнародний трибунал з морського права (МТМП) International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS)	Зустрічі країн-учасниць Конвенції ООН з морського права проводяться один раз на рік у Нью-Йорку (США), адміністративні сесії Трибуналу - два рази на рік в Гамбурзі (Німеччина)	Am Internationalen Seegerichtshof 1 22609 Hamburg Germany Представництва в Україні немає	1999 р.	Закон України № 728-XIV від 03.06.1999 р. «Про ратифікацію Конвенції ООН з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію	Сплата членського внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	євро	12 485	13 428

					Части и XI Конвен ції»		и				
31	Міжнарод ний центр наукової та технічної інформації (МЦНТІ) International Centre for Scientific and Technical Information (ICSTI)	Засідання Комітету повноважних представників в країн-членів проводяться один раз на рік	вул. Кусинена 21-б, 125252 Москва, Російська Федерація	18.06.19 93 р.	Постан ова Кабінет у Міністр ів України від 18.05.19 93 р. № 460 «Про вступ України в члени Міжнар одного центру науково ї і техніч ної інформа ції»	Сплата щорічног о членськог о внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2209080	Дола р США	1 500	Немає
32	Об'єднани й інститут ядерних досліджен ь (ОІЯД) Joint Institute for Nuclear Research (JINR)	Засідання Комітету повноважних представників в країн-членів ОІЯД проводяться один раз на рік в м.Дубна (Російська Федерація)	ул. Жолио Кюри 6, 141980 г. Дубна, Російськ ая Федерація Представ ництва в Україні немає	15.02.19 99 р.	Постан ова КМУ від 13.01.19 99 р. № 34- 99-п "Про підписа ння Статуту Об'єдна ного інститу ту ядерних дослідж ень"	Сплата щорічног о членськог о внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2209080	Дола р США	3 384 200	3 204 200
33	Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) Organization for the Prohibition of Chemical	Сесії Конференції країн-членів ОЗХЗ проводяться один раз на рік в Гаазі (Королівство Нідерланди)	Johan de Wittlaan 32, 2517 JR, the Hague, the Netherlands Представ ництва в Україні	1998 р.	Закон України від 16.10.19 98 р. № 187- XIV "Про ратифіка цію Конвен	Сплата щорічног о членськог о внеску	Д е р ж а в н и й б	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 1401020	Євро	65 341	66 255

	Weapons (OPCW)		немає		ції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення"		ю д ж е т У к р а ї н и				
34	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)	Саміти глав держав та урядів країн-членів ОБСЄ проводяться один раз на три роки, засідання Ради міністрів ОБСЄ - один раз на рік	Karntnerri ng 5-7, A-1010 Wien, Austria Офіс координатора проектів ОБСЄ в Україні: 01054 Київ, вул. Дмитрівська, 18/24, 10 поверх	30.12.1992 р.	Рішення Президента України від 30.12.1992 р.	Сплата щорічного членського внеску	Державні бюджети України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро	Регулярний бюджет - 489 590,98 євро, бюджет спеціальної місії - 89 051,20 (сплачено)	Немає
35	Організація з рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану (НАФО) Northwest Atlantic Fisheries Organization (NAFO)	Сесії Генеральної ради НАФО проводяться щорічно в одній з країн-членів Організації	PO Box 638, Dartmouth, Nova Scotia, B2Y3Y9, Canada Представництва в Україні немає	08.07.1999 р.	Закон України від 06.07.1999 р. № 831-XIV "Про приєднання України до Конвенції про майбутнє багатостороннє співробітництво в галузі рибальства в північно-західній частині Атлант	Сплата щорічного членського внеску	Державні бюджети України	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2804090	Канадський долар	41 994,30	18 521,48

					ичного океану 1978 року"						
36	Організація Об'єднаних Націй (ООН) United Nations Organization (UN)	Щорічні сесії Генеральної Асамблеї ООН проводяться у штаб-квартирі Організації в Нью-Йорку (США)	New-York NY 10017, USA Офіс ООН в Україні: 01021 м. Київ, вул. Кловський узвіз, 1	04.10.1945 р.	Указ Президента Верховної Ради УРСР від 22.08.1945 р."Проратифікацію Статуту ООН"	Сплата щорічного членського внеску до регулярно бюджету ООН, бюджетів операцій ООН з підтримання миру та міжнародних трибуналів	Державний фонд	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Долар США	Регулярний бюджет – 2 700 000; міжнародні трибунали – 110 407 (сплачено); ОПМ – 2 000 000 (сплачено частково, очікується нарахування нових внесків)	127872268,41 (ОПМ, які закриті) +673 157,00 (інші)
37	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)	Сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО проводяться один раз на два роки в Парижі (Французька Республіка)	7 Place de Fontenoy, f-75352 Paris 07SP, France Представництва в Україні немає	12.05.1954 р.	Постанова Ради Міністрів УРСР від 12.05.1954 р.	Сплата щорічного членського внеску	Державний фонд	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Долар США, Євро	145 455 дол. та 160 108 євро (сплачено)	Немає
38	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку	Сесії Генеральної конференції ЮНІДО проводяться один раз на два роки у	Vienna International Centre, Wagramers tras,5 PO Box 300, A-1400	21.06.1985 р.	Указ Президента Верховної Ради УРСР	Сплата щорічного членського внеску	Державний фонд	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро	116 432	702 111

	(ЮНІДО) United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)	Відні (Республіка Австрія)	Wien, Austria Представництва в Україні немає		від 20.05.1985 р. № 277-ХІ "Про ратифікацію Статуту Організації ООН з промислового розвитку (ЮНІДО)"		и й б ю д ж е т У к р а ї н и				
39	Підготовка Комісія Організації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ПК ОДВЗЯВ) Preparatory commission for the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization	Засідання проводяться два рази на рік у Відні (Республіка Австрія)	Vienna International Centre, Wagramerstrasse, 5 P.O. Box 1200, A-1400 Vienna, Austria Представництва в Україні немає	2000 р.	Закон України від 16.11.2000 №2107-III «Про ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань»; Розпорядження Президента України від 17.07.1998р №402/98-рп. "Про представництво інтересів України в ПК ОДВЗЯВ"	Сплата щорічного членського внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро, долар США	38 140 дол. та 70 663 євро	119 091 дол.
40	Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй (ФАО) Food and Agriculture	Сесії Конференції проводяться раз на два роки в Римі (Італія)	Viale delle Terme di Caracalla, 00100 Rome, Italy Представництва в Україні немає	29.11.2003 р.	Закон України від 25.11.2003 р. № 1334-IV "Про прийняття статуту Продовольчої та сільськ	Сплата щорічного членського внеску	Д е р ж а в н и й б ю д ж	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВ 2801010	Євро, долар США	188 823,2 0 євро та 256 830,2 6 дол.	807 652,38 євро та 1 020 334,57 дол.

	Organizational of the United Nations (FAO)				господарської організації ООН”		ет У к р а ї н и				
41	Рада Європи (РЄ) Council of Europe (CE)	Засідання Комітету міністрів закордонних справ держав-членів РЄ проводяться два рази на рік у Страсбурзі (Французька Республіка)	Palais de l'Europe, F-67075 Strasbourg CEDEX, France Представництво в Україні розташоване за адресою: 04070, м. Київ, вул. Іллінська 8, 7 під'їзд, 6 поверх	09.11.1995 р.	Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР "Про приєднання України до Статуту Ради Європи"	Сплата щорічного членського внеску	Де р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро	4 237 725,12 (сплачено)	Немає
42	Центральна європейська ініціатива (ЦЕІ) Central European Initiative (CEI)	Засідання проводяться один раз на рік	Via Genova 9 34121 Trieste Italy Представництва в Україні немає	з березня 1994 р. – асоційований член, з 31.05.1996р. повноправний член	Рішення зустрічі міністрів закордонних справ ЦЕІ 1996 р.	Сплата щорічного членського внеску	Де р ж а в н и й б ю д ж е т У к р а ї н и	Загальний фонд Державного бюджету України, КПКВК 1401020	Євро	19 800	19 800